

BELTERÜLET - VÁROSRÉSZEK
5. VIZIVÁROS

SZÉKESFEHÉRVÁR
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
5. KÖTET

Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány

SZÉKESFEHÉRVÁR
BELTERÜLET - Városrészek

5. VIZIVÁROS

ALÁÍRÓLAP

Megbízó: SZÉKESFEHÉRVÁR Megyei Jogú Város
Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

Generál tervező: .....

CSUTI ÁRPÁDNÉ
8000 Székesfehérvár, Pöstyéni u 15

Építészet: .....

CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET
építésszámoló, műemlékvédelmi szakmérnök
kamarai szám: É/1 07-0082/2013
műemlékvédelmi műszaki szakértő

Régészet: .....

DR. SIKLÓSI GYULA
történelemtudomány (régészet) kandidátusa

Székesfehérvár, 2010.

TARTALOMJEGYZÉK

Címlap
Aláírólap
Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS

előzmények, jogszabályi környezet, szakirodalom, térképi és egyéb források

A./ VIZSGÁLAT

1./ Történeti leírás, városrész története:

1.1. A mai városrész VIZIVÁROS határai, elhelyezkedése a várostestben

1 2. Történeti összefoglaló, a városrész története

2./ Régészeti örökség

3. / Természet, táj, használat

4./ Épített örökség

4.1. Településkép és utcaképek

4.2. Településszerkezet és területhasználat

4.3. Településkarakter

a. telekszerkezet, telekhasználat

b. beépítési mód

c. háztípusok

d. kerítések

e. gazdasági épületek

4.4. Infrastruktúra

5./ Védeltségek

5.1. Régészeti védeltség

5.2. Műemléki védeltség

5.3 Helyi védeltség

6./ Örökségi értékek elemzése

6.1. Régészeti örökség

6.2. Építészeti örökség

a. településszerkezet

b. utcakép

c. középületek

d. lakóépületek

e. egyéb építmények

f. köztárgyak, művészeti alkotások

g. összkép, sziluett

7./ Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

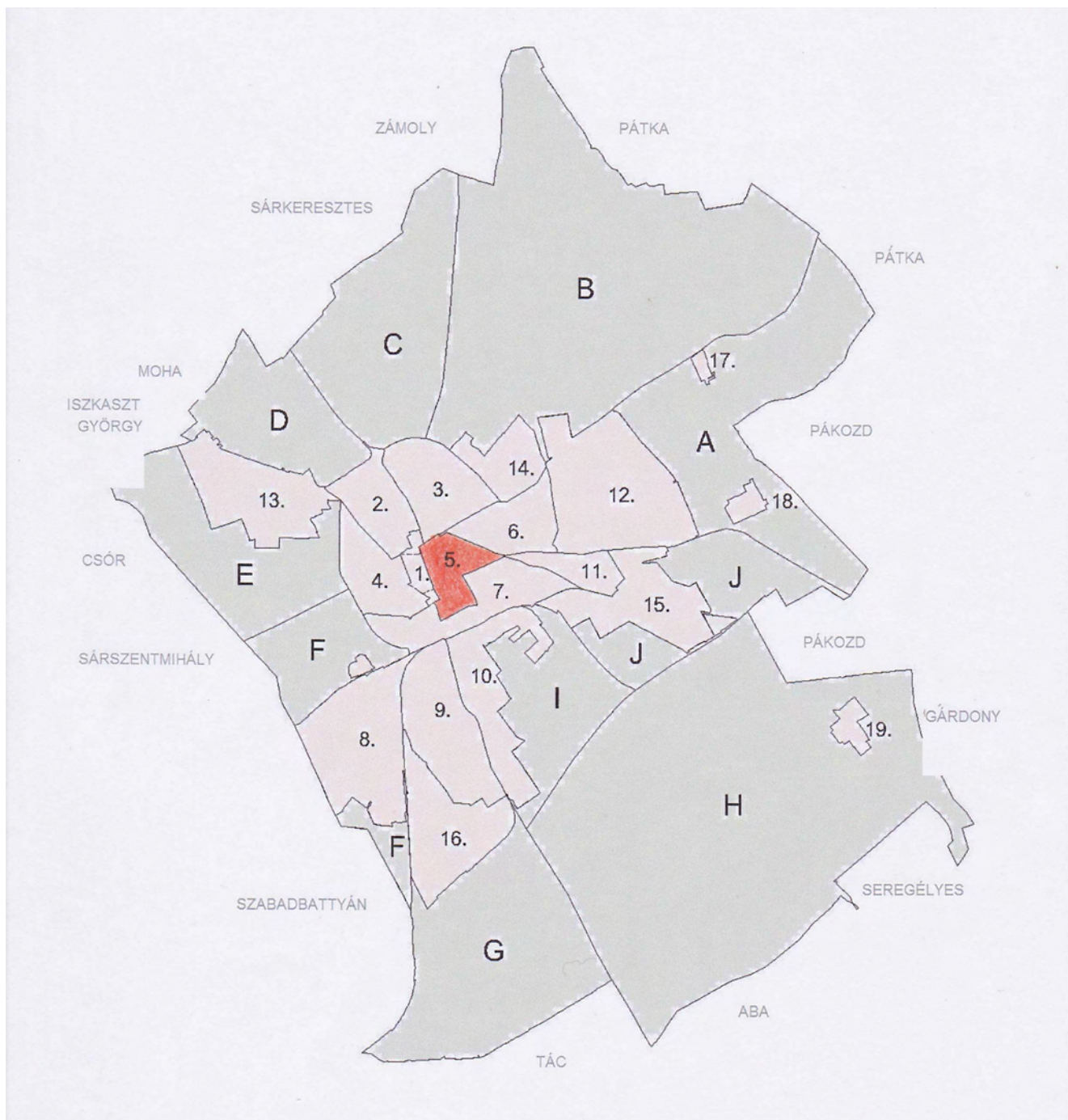
B./ VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

- 1./ Településhálózati és tájhasználati változások
- 2./ Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás
- 3./ Infrastrukturális változás
- 4./ Népeség, életmód, társadalom, kultúra változása

C./ HATÁSELEMZÉS

- 1./ Történeti településhálózati követelmények
- 2./ Természeti, táji hatások
3. / Településkép feltárulásának változásai
- 4./ Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának
vagy pusztulásának lehetőségei
- 5./ Történeti térbeli rendszerek alakulása
- 6./ Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében
  - 6.1. Országos védelem
  - 6.2. Helyi védelem
    - helyi területi védelem
    - helyi egyedi védelem
- 7./ Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának esélyei
- 8./ Településkarakter változásának hatásai
- 9./ Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései
- 10./ Folyamatok iránya, visszafordíthatósága
- 11./ Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

ÖSSZEFOGLALÁS

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
- 2-3. FELSŐVÁROS és C./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
4. PALOTAVÁROS
5. **VIZIVÁROS**
6. ALMÁSSY-TELEP és környéke
7. BÜRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke
8. MAROSHEGY és F./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
9. ALSÓVÁROS, SÓSTÓ
10. VÁRALJA SOR, ÓRHALMI SZŐLŐK és I./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
11. RÁCHEGY és környéke
12. ÖREGHEGY
13. FEKETEHEGY, SZÁRAZRÉT és D./ , E./ KÜLTERÜLETI RÉSZEK
14. VIDEOTON IPARI PARK és környéke és B./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
15. KÖFÉM, ALBA IPARI ZÓNA és környéke és J./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
16. IKARUSZ, SÓSTÓI IPARI PARK és G./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
- 17-18. CSALA, 18. KISFALUD és A./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
19. BÖRGÖND és H./ KÜLTERÜLETI RÉSZ

BEVEZETÉS

A kulturális örökségvédelmi hatástanulmány megrendelője:

SZÉKESFEHÉRVÁR MJV Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

A tanulmány tárgya: KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
Székesfehérvár teljes kül-, és belterületére
egységes szerkezetben a 4/2003(II.20.) NKÖM rendelet
melléklete szerinti tartalommal

Ezen munkarész az 5. VIZIVÁROS városrészre vonatkozik. A városrészek felosztása a 2009. 11. 24.-i egyeztetés alapján történt.

Előzmények:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata a település teljes közigazgatási területére kiterjedő településrendezési eszközeit a korábbi években hagyta jóvá, ezek a következők:

TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 2001-2010.
Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány 2001.

KÖZLEKEDÉSI KONCEPCIÓ – elemző tanulmány

TURISZTIKAI FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ
Kodolányi János Főiskola Turizmus Tanszék 1999.

INTEGRÁLT VÁROSFEJLESZTÉSI STARTÉGIA 2008.

TELEPÜLÉSSZERKEZETI TERV
Pécsi Építész Kör, Horváth Magdolna, Bede István 2004.

SZÉKESFEHÉRVÁR egyes külterület és belterület –Helyi Építési Szabályzata (HÉSZ) és Szabályozási Terve, 2004-2008.

SZÉKESFEHÉRVÁR önkormányzata a város érvényben lévő településrendezési terveinek felülvizsgálatához egységes szerkezetű kulturális örökségvédelmi hatástanulmányt kívánt elkészíttetni, amely a település teljes közigazgatási területét érinti. A településrendezési tervekhez, tervmódosításokhoz a 2001. évi LXIV. törvényben (és a 4/2003 (II. 20) NKÖM rendeletben) előírtak szerint örökségvédelmi hatástanulmányt kell mellékelni. A székesfehérvári történelmi Belváros és tágabb környezete területére vonatkozóan 2007. évben már készült örökségvédelmi hatástanulmány, amelyre a POMSÁR ÉS TÁRSAI Építész Iroda Kft kapott megbízást. Az általuk összeállított hatástanulmány - a beleegyezésükkel - részét képezi a jelen örökségvédelmi hatástanulmány régészeti és építészeti szakterületi fejezeteinek. Az egyes fejezeteknél feltüntettük a közös szerzői tevékenységet.

E munkarész készítésénél figyelembe vettem és egyes részleteiben felhasználtam a területről 2004-ben PÉCSI ÉPÍTÉSZ KÖR Kft Horváth Magdolna által készített SZÉKESFEHÉRVÁR SZERKEZETI TERVE örökségvédelmi munkarész megállapításait.

A jóváhagyott tervek, koncepciók nyilvánosak, korlátlanul hozzáférhetőek, a jóvá nem hagyott terveket, a város alaptérképét és a légifelvételeket a Megrendelő bocsátotta rendelkezésünkre.

Jelen tanulmányt a "szerzői jogról" szóló 1999. évi LXXVI. törvény alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok és a tanulmányban közölt fotoanyag nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerzők engedélyével, a 17/2002 (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001 (III. 27.) Kormányrendelet szabályai szerint történhet.

Jelen átfogó tanulmányban közreadott tanulmányi kéziratokat, nyilvánosan még meg nem jelent kutatási eredményeket a szerzők csak ezen munkában történő közlésre engedélyezik. Más célú felhasználása csak a szerzők külön beleegyezésével lehetséges.

Az örökségvédelmi hatástanulmány módszere:

Székesfehérvár a középkorban az ország egyik „fővárosaként”, illetve a királyi koronázások és temetkezések helyszíneként a „királyok városaként” is aposztrofálható. A török fennhatóságot követően fejlődése az újkorban is folytatódik. Ennek következménye, hogy Székesfehérvár kulturális örökségi elemekben az országon belül páratlanul gazdag. Az épített örökség nagy része a történelmi belváros területén található, ennek feldolgozása már több ízben megtörtént. A legnagyobb szabású munka a 1986 – 90-ben a Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulz István és munkatársai által készített Székesfehérvár (városközpont) Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve tudományos előkészítő munkarésze volt. A város egyéb területeire ilyen átfogó és részletes tudományos vizsgálat nem történt. Ennek pótlása túlnő ezen tanulmány keretein és lehetőségein. Azonban felhívjuk a figyelmet, hogy egyes területekre a tudományos vizsgálat elvégzése rendkívül fontos.

A fenti szempontokat figyelembe véve és az említett fontos korábbi kutatásokat áttanulmányozva a jelen tanulmány felépítését és tartalmát az alábbiak szerint határoztuk meg.

- A tanulmány a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendeletben meghatározott tartalmi követelmények figyelembe vételével készült..
- Az épített örökség tapasztalt gazdagsága miatt az örökségi elemek összességét e tanulmány nem képes teljes körűen ismertetni. Viszont igen széles keresztmetszetben tárja fel mindazon értékeket, melyre alapozva a további részletes feltárás megtervezhető.
- E tanulmány készítésének idején Fejér megye és Székesfehérvár műemléki topográfiája még csak kéziratban létezik, rajzi feldolgozása nem végleges. Tanulmányunk e kiadatlan kézirat

alapul, mellyel kapcsolatban a szerző, Dr. Siklósi Gyula, szerzői jogait fenntartja. A régészeti lelőhelyek helyszíneinek egyértelmű, pontos behatárolása majd csak a teljes lelőhely-állomány digitális feldolgozásának ismeretében lehetséges.

- Mindezekkel együtt – a tanulmány feladatából következően – olyan megállapításokat szándékoztunk tenni, melyek a szabályzatban konkrét előírások formájában megjelenve segítik elő az örökségi értékek védelmét.

Örökségvédelmi és városrendezési szempontból egyaránt fontos tervelőzmények, a teljes tanulmány vonatkozásában:

1986 – 90 Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulz István
Székesfehérvár (városközpont) Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve

1995 VÁTI – TÉT – Rosival Ágnes
Székesfehérvár – Belváros – Műemléki jelentőségű terület Részletes Rendezési Terve

2002 VÁTI – S. Zlamál Ilona
Székesfehérvár – Belváros és környéke Szabályozási Terve

2006 POMSÁR és Társai Építész Iroda Kft - Városov Péter
Székesfehérvár, Maroshegy – Szabályozási Terv és Helyi Építési Szabályzat

2007 POMSÁR és Társai Építész Iroda Kft – Városov Péter, Vagner Zs.-Siklósi Gy.
Székesfehérvár MJV – Belváros és tágabb környezete kulturális örökségvédelmi hatástanulmány

Különös jelentőséget tulajdonítunk e tanulmány készítésének időszakában megjelent „alaplínek”, a Dr. Entz Géza Antal és munkatársai által összeállított SZÉKESFEHÉRVÁR könyvnek (Dehio-rendszerű műemléki topográfia), amely a MAGYARORSZÁG MŰEMLEKEI sorozat első megjelent kötete (Osiris kiadó 2009).

Jogszabályi környezet:

A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre valamint a műemlékekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény (2205. évi LXXXIX. törvénnyel módosított)	– örökségvédelmi törvény
1997. évi CXL. Törvény	– múzeumi törvény
149/2000. (VIII. 31.) Kormányrendelet	– a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről
191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet	– örökségvédelmi bírságról
308/2006. (XII. 23.) Kormányrendelet	– Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról
4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet	– örökségvédelmi hatástanulmányról
3/2003. (I. 25.) NKÖM rendelet	– egyes lelőhelyek védetté nyilvánításáról
17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet	– kulturális örökség hatósági nyilvántartásáról
3/2002. (II. 15.) NKÖM rendelet	– a kulturális örökség védetté nyilvánításának részletes szabályairól
18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet	– régészeti feltárásokról
10/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet	– örökségvédelmi hivatal eljárásrendjéről
21/2007. (III. 26.) OKM rendelet	– a 18/2001.(X. 18.) NKÖM rend. módosításáról

A 2001. évi LXIV. törvény és végrehajtási rendeletei alapján a régészeti területeket három kategóriába lehet besorolni:

1. fokozottan vagy kiemelten védett régészeti lelőhelyek
2. nyilvántartott régészeti lelőhelyek
3. régészeti érdekű területek.

1. Védett régészeti lelőhelyek esetében:

Védett régészeti területen bármilyen, a talajt 30 cm-nél mélyebben megbolygató tevékenység végzéséhez a KÖH hatósági engedélye szükséges, függetlenül az adott beruházást egyébként engedélyező államigazgatási szerv engedélyétől. A KÖH határozatának hiányában semmilyen munka nem végezhető. Egyebekben mindenben az adott területre a régészeti védelmet elrendelő miniszteri rendeletben (a korábbiak esetében határozatban) foglaltakat kell követni és betartani. (2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) pont)

2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében:

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak. (2001. évi LXIV. tv. 11. §)

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében minden az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz, építkezéshez, a talaj bolygatásával járó tevékenység végzéséhez a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal előzetes (hatósági vagy szakhatósági) engedélye szükséges. (2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) és (4) bekezdés a) pontjai)

Az engedélyezési eljárás miatt célszerű már a tervezés előtt a KÖH előzetes nyilatkozatát kérni, hogy az adott beruházáshoz, hasznosításhoz (pl. építkezés, művelési ág változtatása, halastó kialakítása, stb.) hozzá fognak-e járulni, s ha igen, akkor milyen feltételekkel. Így a később megvalósíthatatlannak minősülő fölösleges tervezés, illetve a feltárás miatt történő nem várt időbeli csúszás és költségnövekedés kiküszöbölhető vagy előre kalkulálható lesz. (2001. évi LXIV. tv. 65. § (1) bekezdés)

A földmunkával járó fejlesztésekkel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott régészeti lelőhelyeket - a (2) bekezdésben meghatározottak kivételével - el kell kerülni. Ha a lelőhely elkerülése a földmunkával járó fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás másutt nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket előzetesen fel kell tární. (2001. évi LXIV. tv. 22. § (1)-(2) bekezdések)

A beruházás feltételeként adott esetben előírt régészeti feltárás költségei mindig a beruházót terhelik, mivel az ő érdeke a már ismert lelőhely megbolygatása. A régészeti feltáráshoz szükséges szerződést a beruházónak a területileg illetékes múzeummal vagy - amennyiben nagyberuházásnak minősül - a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálattal (KÖSZ) kell megkötnie. A szerződés érvényességéhez a KÖH jóváhagyása szükséges. Magát a feltárást bármelyik, a régészeti feltárások végzésére jogosult intézmény elvégezheti, amennyiben a szerződő felek erről megállapodásra tudnak jutni. A feltáráshoz jogosult intézményeket a 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet 2. § sorolja fel.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyen a lelőhely jelenlegi használati módját csak akkor kell korlátozni, ha annak folytatásától a lelőhely súlyosan károsodhat, vagy fennáll a megsemmisülés veszélye. Ugyanez vonatkozik az ott a KÖH hozzájárulásával végzett tevékenységekre is, amennyiben ennek során előre nem kalkulálható örökségvédelmi érdek merül fel, vagy nem várt jelenség mutatkozik, a végzett tevékenységet korlátozni kell. A Hivatalnak a munka felfüggesztése esetén lehetősége van kártérítés fizetésére, kisajátítás kezdeményezésére, vagy régészeti védelem megindítására. (2001. évi LXIV. tv. 22. és 23. §; 18/2001 NKÖM rendelet 14. §)

A régészeti lelőhelyben vagy a leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik), továbbá örökségvédelmi bírság kirovását eredményezi.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek a III. kategóriába tartoznak, vagyis a bírság a kötelezettségszegés vagy a károkozás mértéke szerint 10 ezer forinttól 25 millió forintig terjedhet. (2001. évi LXIV. tv. 82-85. §; 191/2001 Kormányrendelet)

3. Régészeti érdekű területek, továbbá valamely tevékenység során bárhol újonnan észlelt régészeti lelőhely előkerülése esetében.

Régészeti érdekű területnek számít minden olyan területrész, ahol régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. E területekre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a beruházás során nem várt módon előkerülő régészeti leletekkel és objektumokkal fedett területekre. Az ilyenkor követendő eljárásban a helyi önkormányzat is feladatot kap. (2001. évi LXIV. tv. 7. § 14. pont)

Amennyiben ezeken a nem ismert vagy hivatalosan nem nyilvántartott régészeti lelőhelyeken régészeti jelenség vagy lelet kerül elő, a végzett tevékenységet abba kell hagyni és a helyszín vagy lelet őrzése mellett értesíteni kell a jegyzőt, aki a területileg illetékes múzeum és a KÖH szakmai bevonásáról köteles gondoskodni. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli. A múzeum 24 órán belül írásban köteles nyilatkozni a munka folytathatóságáról. A szükséges beavatkozás költségeit (amennyiben időközben a KÖH nem regisztrált lelőhelyet a helyszínen) a feltárással jogosult intézmény köteles állni. (2001. évi LXIV. tv. 24. és 25. §; 18/2001 NKÖM rendelet 15. §)

A lelet, illetve a lelőhely bejelentőjét juttatom illeti meg, amely nemesfémek esetében nem lehet kisebb a beszolgáltatott lelet nemesfémtartalmának piaci értékénél. A nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyben vagy az onnan származó leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése ugyancsak büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik). (2001. évi LXIV. tv. 26. §; 18/2001 NKÖM rendelet 16. §)

Az örökségvédelmi hatástanulmányról

A KÖH a rendeletben foglalt esetekben és tartalommal örökségvédelmi hatástanulmány elkészíttetéséhez kötheti szakhatósági állásfoglalásának megadását.

Ez vonatkozik egyrészt a már ismert lelőhelyekre, másrészt a nagyobb felületet érintő (1 ha területet vagy 500 m² épület-alapterületet meghaladó méretű, illetve bizonyos nyomvonalas létesítményekre vagy bányatelkekre vonatkozó) beruházásokra bármely területen. Kötelező az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése a településrendezési eljárás (településfejlesztési koncepció, településrendezési terv, helyi építési szabályzat és szabályozási terv) során. A tanulmány elkészíttetése a beruházót terheli, készítésére a nevezett rendeletben feljogosítottak vállalkozhatnak. (4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet)

A 2001. évi LXIV. tv. 66. §-a alapján készíttendő hatástanulmányok tartalmi követelményeit részletesen tartalmazza a 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet melléklete. Ugyanezen rendelet értelmében a hatástanulmány régészeti és műemléki szakterületi részét csak felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező személy készítheti. A hatástanulmány készítője jogosultságán túl egyben nyilatkozik arról is, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Szakirodalom, forrásmunkák :

Bory Jenő: A beton a művészetek szolgálatában – TECHNIKA, a magyar mérnökök lapja XII./1-2.
1931. január-február Budapest, Műegyetem

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: SZÉKESFEHÉRVÁR ANNO – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 6. szám, Székesfehérvár 1990.

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: ÖRVENDEZZ, KIRÁLYI VÁROS! – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 8. szám, Székesfehérvár 2002.

Fejér Megye Történeti Évkönyv 22. Szerkesztette: dr. Farkas Gábor 1991,

FEJÉR VÁRMEGYE - Magyar városok és vármegyék monográfiája XXII. kötet – Magyar Városok Monográfiája Kiadóvállalat Budapest 1937.

Fitz Jenő – Császár László – Papp Imre: Székesfehérvár (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1966)

Fülöp Gyula: Alba Regia – Székesfehérvár, Címerek – Pecsétek - A Szent István Király Múzeum közleményei, Székesfehérvár 1994.

Granasztói György: A középkori magyar város (Magyar História sorozat) – Gondolat 1980.

Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai – Székesfehérvár Útügyi Napok kiadványa 1997.(Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság, Fejér Megyei Állami Közútkezelő Kht támogatásával)

Károly János: Fejér vármegye története IV. Székesfehérvár 1901.

Kiss Erika Mária: Séta közben – magánkiadás 2010.

Kovács Eleonóra: Nevezetes lakóépületek Székesfehérváron, kivonatos adatgyűjtés doktori disszertációhoz, kézirat

Magony Imre: Székesfehérvár szobrai - Köztéri szobrok, emlékművek, kutak, épület-plasztikák, épületdíszítő elemek, emléktáblák - 2. javított bővített kiadás - MA Kiadó Székesfehérvár 2004.

Magyarország Műemlékei SZÉKESFEHÉRVÁR - szerkesztette: Entz Géza Antal (OSIRIS Kiadó Budapest 2009.)

Molnár Tibor építész, volt városi főmérnök emlékei az 1910.-1980. évek Székesfehérvárára (1985. körül)

Siklósi Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről – Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár 1990.

Supka Magdolna: KOHÁN GYÖRGY - Gyula 2001.

Török József – Legeza László: Székesfehérvár évezrede – Mikes Kiadó, Budapest 2000.

Veress D. Csaba – Siklósi Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa – Zrínyi Kiadó, Budapest 1990.

Térképi források:

Magyar Országos Levéltár térképtára, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, Városi Levéltár, Hadtörténelmi Térképtár (Hadtörténelmi Intézet)

Egyéb források, internetes honlapok:

Székesfehérvár MJV honlapja: www.szekesfehervar.hu

Kodolányi Főiskola honlapja: www.kodolanyi.hu

Közintézmények honlapjai, fotó

<http://szekesfehervar.linkcenter.hu/>

Ezer év története - honvédség
www.hm.gov.hu/files/9/653/szekesfehervar_tortenete.pdf

Városi Levéltár honlapja, szakirodalom felsorolás
http://www.albaarchivum.hu/id-28-ajanlott_szakirodalom.html

Szfvár története képekben – kiállítás a Városházán 2004. Hadnagy Károly
http://5let.szekesfehervar.hu/index.php?pg=news_15258

Egyházmegyetörténeti bibliográfia
<http://www.szfvar.katolikus.hu/?fm=2&m=14>

Havranek József Tűzvédelmi Alapítvány
http://tuzoltosag.szekesfehervar.hu/index.php?pg=page_40467

www.tortenelemportal.hu

Akiknek köszönettel tartozom, hogy kéziratok, térképek, tervek átadásával, adatokkal, információkkal, jótanáccsal, segítették e tanulmány megszületését:

Csburgai Horváth József levéltáros, igazgató Városi Levéltár

Demeter Zsófia történész, igazgató, Szent István Király Múzeum

Erdős Ferenc levéltáros, igazgató Fejér Megyei Levéltár

Kovács Eleonóra levéltáros

Igari Antal építész, megyei főépítész

Juhászné Viniczai Ágnes közlekedési mérnök

Horváth Magdolna építész, településtervező, Pécsi Építész Kör

Zsebők Lajos főmérnök, FEJÉRVÍZ ZRT

Kovács Gábor, e-on

Borka Gyula lakatosmester , Bory Pál unokája

A./ VIZSGÁLAT

1./ Történeti leírás, városszész története:

1.1. A mai városszész VIZIVÁROS határai, elhelyezkedése a várostestben

É: Szekfű Gyula u
K: Móricz Zs. u (v. Felső-Királysor)
D: Budai út
NY: Várkörút

1.2. Történeti összefoglaló

A településrész fekvésének jelentősége

Székesfehérvár a történetileg kialakult természetes útvonalak (a Balaton-Velencei tó-Budapest irányú tektonikus törésvonal és a rá merőleges Győr-Székesfehérvár irányú Móri-árok) találkozásánál jött létre.

A hely és a környező mocsárvilág már kezdettől fogva, de a római és a középkorban is előnyöket is jelentettek. Az ókori Pannónia provinciában és később is, a város közlekedési kapcsolatai, közelebb és tágabb környezetének értékei kezdtek dominálni. A közlekedési hálózat mára rendkívüli jelentőséggel bír.

A város félúton helyezkedik el Budapest és a Balaton, valamint a Bakony hegység között. A szerteágazó jelentős közúti hálózat mellett természeti és tájértékei is meghatározók, külön kiemelve olyan helyek jelentőségét, mint a Bakony, Vértes, Velencei tó és Balaton és környéke.

Székesfehérvár tipikus példája a területileg szétagolt pre-, vagy protourbánus város egyik formájának, ahol a földesúri-, egyházi központok és a piac körül egy-egy templom illetve kolostor köré csoportosulva egész településhalmaz jött létre. Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal, mint azt Esztergom, vagy éppen Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk. Ezen a beépült településmagon túl a múlt század elejéig megművelt földek, rétek, szőlők voltak.

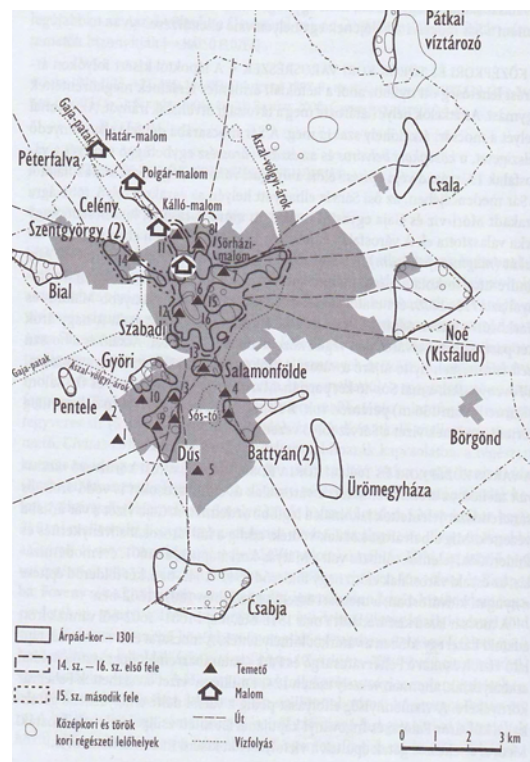
A vizsgált városszész, a mai VIZIVÁROS, külvárosként egybeolvadt a középkori Fehérvárral.

A történeti külvárosok is az útrendszer mellett telepüdtek le. A Budai külváros, majd utóda, a Felsőváros vezette be a győri, azaz a Móri-árkon becsatlakozó, ÉNY felől érkező utakat.

Ugyanezen haladt keresztül a Lovasberény felől a régi Budai út is a Budai kapuhoz. A Nova civitas, a nyugati külváros utóda, a Palotaváros, a Várpalota-Veszprém_ Graz felé vezető út mellett alakult ki. A dél felé vezető út menti település, a mai Alsóváros, nova villa néven és Ingovány, illetve Égett város neveken létezett, a Szekszárd-Pécs útvonal mellett alakult ki.

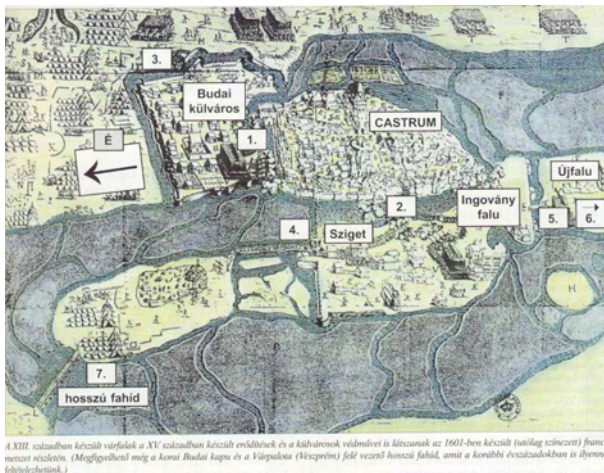
Fehérvár külvárosainak alakulása

A szabad királyi város történelmi külvárosai, a Budai külváros, és a Palotai külváros a török alóli felszabadítást nagyon rossz állapotban vészelték át. A török hódoltság után lényegében

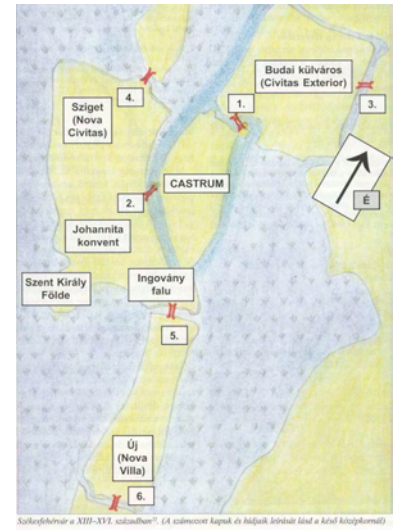

külvárosként csak a nyugati külvárost kezelték, hiszen itt telepítették le a török ellenes harcokban szereplő közkatonákat, a hadakkal érkező közembereket, itt maradtak meg a magyar és szerb túlélők, és ide települtek vissza az elmenekült magyarok.

A melléklet térképi ábra *Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai* c. könyvéből Székesfehérvárt ábrázolja a XIII.-XVI. században, amikor a várostól keletre csak a Budai külváros (civitas exterior) létezett, vizekkel, mocsaras területekkel körbevéve,

A XIII. században készült térkép a XV. században készült emléktérkép és a külvárosok védelmére is látszanak az 1601-ben készült (utólag színezett) francia metszet részletein. (Mégfigyelhető még a korai Budai kapu és a Városlátó (Városgyár) felé vezető hosszú fahíd, amit a későbbi évszázadokban is átépítették.)

Székesfehérvár a XIII-XVI. században. (A színesítés kapuk és faljak helyéből látható a későbbi kőfalak nyomai.)

míg az 1601-ben készült (utólag színezett) francia metszet már sejtet szárazulatot a Budai külvárostól délre, a mai Viziváros helyén.

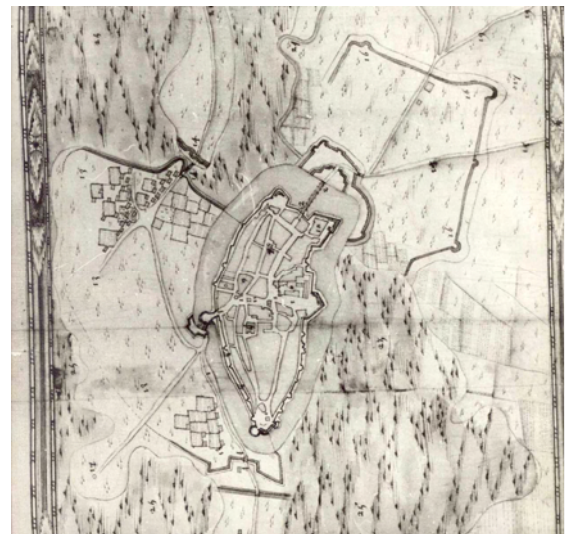
La Vergne olasz hadmérnök 1689. évben készített helyszínrajza is a XVII. század eleji állapotot ábrázolja.

A török utáni időkben a Budai külváros eredeti területén nem települt újjá, mutatja ezt az is, hogy a terület megváltozott. Felsővárosként ismerjük, hiszen a névadás megváltozott. Felsővárosként ismerjük, hiszen a névadás megváltozott. Felsővárosként ismerjük, hiszen a névadás megváltozott.

Az egykor árkokkal, palánkokkal megerősített külváros terület a vásárállás céljait szolgálta. Az új külváros szinte körbefogva települt a 18. század folyamán.

Az új városrészt már 1723-ban külvárosként említik. 1798-ban a Belváros, a Budai külváros és a Palotai külváros területén 32 utcát sorolnak fel. 1842-ben is csak 3 városrészt különítettek el: a Belvárost, a Rácvárost és a Felsővárost. Ez utóbbi lassan terjeszkedni kezdett a vár mentén kelet felé, majd a 20. század elejétől beépült a középső üres terület is az új sorompóig elterülő nyúlványával a közben kialakult Viziváros határán. Wüstinger József a belterület összeírásakor a Belsővárost, Felsővárost, Palotai vagy Rácvárost és Vizivárost különített el, mindegyik házszámozását külön végezte.

A legnagyobb kiterjedést a Viziváros mutatta, hiszen az a várak mentén keletkező kertektől egészen a Szőlőhegyig terjeszkedett. A déli és a nyugati terjeszkedést a vasútépítés sokáig akadályozta.

Az újkori külvárosok kialakulása és terjeszkedésének lehetősége a vízviszonyoktól függött: a lecsapolástól, a csatornázástól és az árvízmentesítéstől. Szükségességét a Rákóczi szabadságharc utáni időktől egyre erősödő népességnövekedés indokolta, amely a 20. században, annak is harmadik harmadában érte el csúcspontját.

VIZIVÁROS története

A városrész 1797-1817 között jött létre, magában foglalta a mai Lövölde és a Horváth István úton lévő házakat. A források 1802-ben említik először önálló városrészként, *aquatica civitate* néven.

Az 1783-as, II. József-kori I. katonai felmérés térképén a Berényi úttól délre elkezdődött már a parcellázás néhány házzal. Az egész Viziváros területe azonban még valóban vizes, azon túl keletre mezőgazdasági parcellázás érzékelhető.

Az 1797-es Liptay-féle térképen még látszanak a városfalak, de már ez a terület is parcellázott, fő útszervezője már az új nyomvonalon vezetett Budai úti becsatlakozás. A kerteken túl azonban a rétek következnek még az új Budai sorompón belül is.

A Liptay térkép fontos tanulsága az, hogy nagy igénybevételű, széles egyenes útként tünteti fel a Bárándi utat. Ekkor ez az út a bárándi bérlet miatt nagyon fontos volt a fehérváriaknak: mehetett egyenesen, hiszen semmi sem állta útját. Az új Budai utat merőlegesen keresztezve a Sóstó és a Basa-tó között haladt déli irányban, a Károly János és a Távírda utca vonalából indult. (Ma ennek az útnak csak egyes szakaszai vannak meg: a vasútállomástól délre, a Váralján ma is így nevezik az utcát).

A Szépítő Bizottság az 1830-as években rendszeresen véleményezi a Viziváros új utcáinak kialakítását, a város terjeszkedése kapcsán a sorompók áthelyezését, pl. az új vizivárosi sorompóét és a csatornázásokat. A Viziváros elnevezést is az egykor az utcák közepén csörgedező csatornákról kapta, amelyek behálózták a környéket.

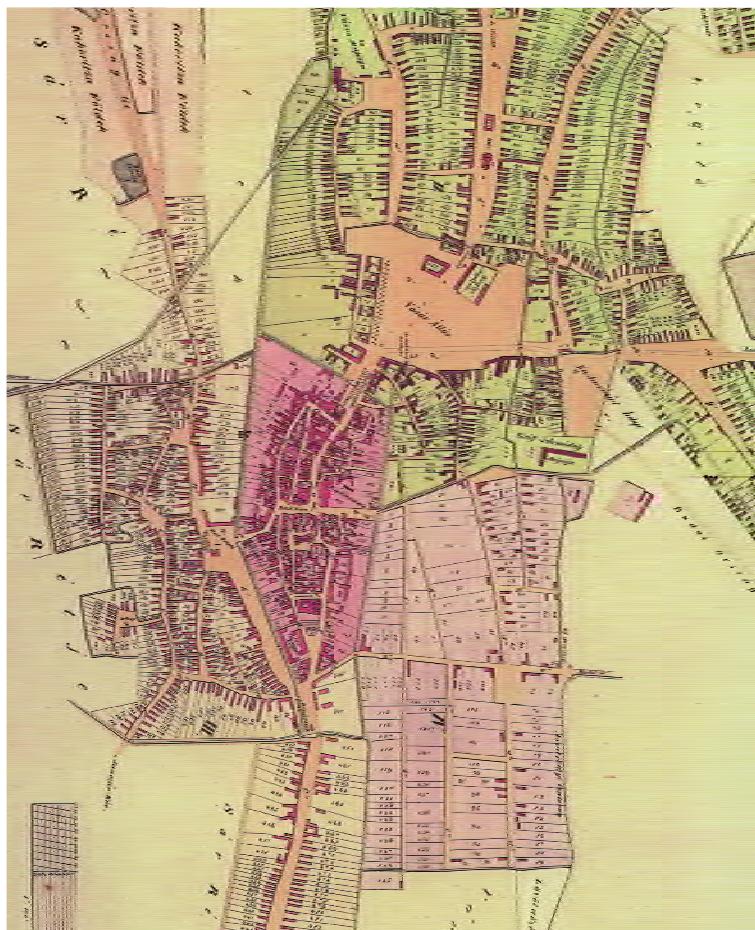
A vásártartás joga a szabad királyi városi kiváltság egyik sarkalatos pontja volt. A török alóli felszabadulás után, hamarosan (1689-ben) visszakapta a vásártartás jogát a város. A fehérvári vásárok helyszíne a Vásártér volt. Mai vásárfogalmainkkal nem mérhető fel a 19. századi Vásártér nagysága, tágassága és nyüzsgése a mai III. Béla király tértől a Széna térig, sőt a Budai úti sorompóig terjedő szabad terület.

A várak mentén kialakított kerteket elsősorban belvárosi polgárok vették meg, térképeinken tehát az 1860-70-es évekig parcellázott, de nagyrészt beépítetlen területként jelenik meg ez a sáv.

Wüstinger József 1826-os belterületi térképén a mai Rákóczi úttól északra lévő sáv a korábbi Budai külvároshoz, itt már Felsővároshoz csatlakozva kiépült, az attól délre fekvő rész még nagyrészt üres.

Viszont teljes mértékben kialakult a mai, a Budai útra merőleges utcahálózat a váraktól kelet felé a mai Gáz utcáig és a Lövölde utcáig. Déli irányban a parcellázás a mai Horváth István utcánál ért véget.

Ekkor a tömbben nagyobb mértékű beépítés a mai József utca keleti oldalán tapasztalható, valamint a Budai úti keresztezések saroktelkein.

A Gáz utca és Horváth István utca helyén ekkor még árok volt, a Lövölde utcát az Aszalvölgyi árok helyettesítette, Budai úti kanyarjában híd és sorompó volt, útvám (kövezetvám) szedésére. A Püspök-kertbe kocsihíd vezetett, a térkép ezen kívül számos hidat jelez az árok felett a bejövő utaknál

Székesfehérvár látképe 1780 körül (Binder J. rézmetszet)

Juhászné Vinczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai

1863. körül II. katonai felmérés – részlet

Felépült a vasúti pályaudvar, amely elzárta a vizivárosi terület és a délre nyúló Váralja kapcsolatát és határt szabott a Viziváros további déli irányú terjeszkedésének. A „gyümölcs-utcák „ végében jelzik a méntelepét.

1882. körül III. katonai felmérés – részlet

A Viziváros már alaposan beépült, megindult a terjeszkedés keleti irányba, kialakulóban volt a Sarló utcai beépítés. A Gáztelep utca sarkán már 1873 óta üzemelt a gázgyár, állt a gőzmalom. Látható a Széchenyi utcai református templom.

1899. WINKLER Vilmos térképe

Ez a Viziváros lesz majd a 19. század végének városiasan beépített külvárosa, amint az Winkler Vilmos 1899-es térképén már jól látszik. Ekkor már a külváros fő tengelye, a Budai út jelentős szervező erő: már összekötötték a Vörösmarty térrel, és ennek mentén épültek a nagy katonai beruházások, a laktanyák. A Belvárostól távolodva, de a csatornákkal vízmentesített sávban, azaz az új sorompóig (Alsó Királýsor-Budai út sarok) majorokat alakítottak ki.

1897-től alig két évtized alatt épült további a Viziváros a mai Rákóczi út, Gáz utca, Lövölde út és Horvát István út közötti területen. Ennek a kertvárosi jellegnek maradványa a Gyümölcs utca visszakapott neve, a Pirosalma utcáé, illetve az egykori Kert és Dinnye utcanév.

1909. KLÖKNER Péter térképe

A 20. század első éveiben, végleg lebontják a várfalakat, több helyen lehetett a Belvárost megközelíteni, ezzel a középkori kapuktól független településszerkezet kezdett kialakulni. Első lépésként a Vizivárost alakították ki kertvárosként, mérnöki tervek alapján. Kiépült a Gáztelep utcától a Budai úti vámházig terjedő háromszög alakú tömb.

Látható a villanytelep, a Kígyó utcai likőr és ecetgyár, a Rákóczi utcában az iskola, óvoda és aggintézet, a Deák Ferenc utcai iskola és a Tóvárosi óvoda, a neológ zsinagóga és a központi tűzország.

1921-29 Varga-Faragó-Szathmáry térképe

Belső Piacon (ma Széna tér) a két világháború között szűnt meg az árusítás, ekkor az élelmiszerpiac is a Piac térre költözött ki. A város fokozatosan „belakta” a vásár- és piacteret. A Vásártérre először csak a bíróság palotája (1902), majd a 20-as, 30-as években új középületek (hadtestparancsnokság, központi elemi-, ma Széna (Május 1.) téri iskola, téli gazdasági iskola, polgári-, ma Rákóczi Ferenc Általános Iskola stb.) és sok lakás épült.

A Budai úttól északra eső területet nevezik Vizivárosnak, az attól délre elterülő rész a laktanyákkal együtt Tóvárosnak nevezetik.

Közvetlenül a Belváros környékén sokan éltek állattenyésztésből és földművelésből a 19. század végéig. Gazdálkodással foglalkozó családok például még a századfordulón is lovakat és teheneket tartottak az Ősz utcában, az istálló mögött pedig kis konyhakert helyezkedett el.

A 20. századra a Viziváros, mint az egyetlen rohamosan kiépülő külváros, egyszerre terjeszkedett északkelet, délkelet és kelet felé. Egy évszázad alatt több központja alakult ki. A délkeleti központja, a Budai úttól délre eső városrész a vasút vonzásában fejlődött. Két szakasza volt ennek a fejlődésnek: az első maga a vasútépítés, a második pedig az Aszalvölgyi árok új medrének megépülése (1885), majd a befedése során a Vasútvidék alközpont kialakítása,

melynek szervező ereje maga a vasútállomás volt (Prohászka emléktemplom, Polgári Lövölde, Vasvári Gimnázium, térérendezés, VOGÉ, Horváth István úti átkötés a Balatoni út felé, MÁV lakótelep, Új Várkörút: Prohászka Ottokár út, Juhász Szanatórium).

A másik, északi központ a Belváros romkertij kijárata közelében fejlődött ki, ennek kezdeménye volt a Rákóczi úti tengelyen a 20. század elején megépült a vizivárosi templom és környezete, az árvaház és aggintézet.

Harmadik központként figyelhetünk fel arra, hogy az Almássy telep és a „vezér utcák” környéke, illetve a Kadocsa utca másik oldalán az „írók utcái” szinte vetélkednek az alközponti funkcióért. A szervező erő lehetne az elkerülő úttá fejlesztett Kadocsa utca, viszont annak éppen nagy forgalma miatt csak levezető funkciója van, nincs teresedése, megállító, középponti intézményeket megköthő helye. Ilyen helyként kínálkozna az Almássy telepi templom, a Hétvezér Iskola vagy a Zsolt utcai könyvtár, ezeknek viszont nem alakult ki határozott koncentrációja és a viszonylag homogén lakófunkciójú környék mára valójában le is szakadt a Vizivárosról.

1931. Szathmáry féle térkép

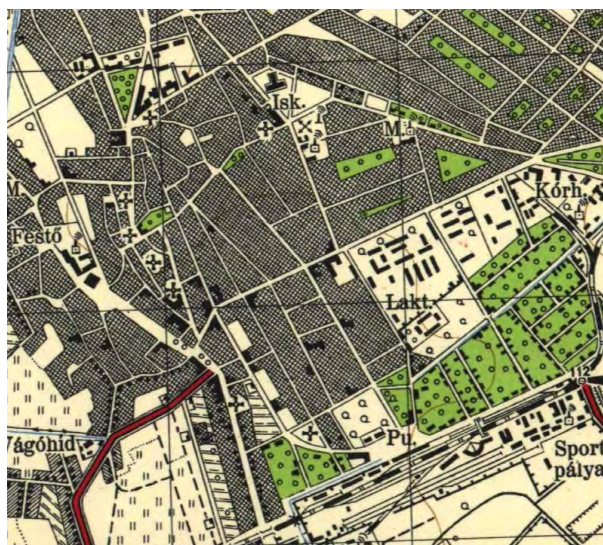
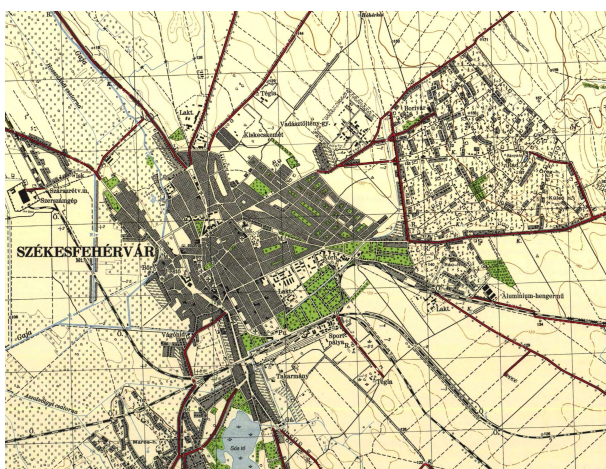

Fejlődés 1945 után

A II. világháború alatt Székesfehérvár a frontváros szerepét töltötte be a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban. A város kétszer szenvedett el nagyarányú szőnyegbombázást.. A rombolás elsősorban a vasút környéki objektumokat, területeket sújtotta. Rommá lett az egész vasútvidék. Az 1930-as években átlagon felülinek mondható közművesítettség is a háborúban nagy károkat szenvedett, azzal is, hogy voltak lakóterületekbe ékelt ipari üzemek, bár a háború előtti ipartelepítés a nagyüzemeket a peremre szétszórta. A város és lakossága a II. világháború alatt sokat szenvedett, népessége a háború után újra a 40 ezer alá süllyedt.

Az újjáépítés természetesen a vasútnál kezdődött, már 1945 áprilisában sikerült újraindítani a vasúti forgalmat. Az újjáépítést a lakosság közmunkában végezte.

1951. katonai térkép

A II. világháborút követően a város megítélése, a neki szánt szerepek jelentősen megváltoztak. Mindez természetesen felső politikai döntés kérdése volt, Székesfehérvár hátrányára. Az 1950-es évben az infrastrukturális fejlesztés és a lakásépítés messze elmaradt nemcsak az igényektől, hanem Dunaújváros, a másik járási jogúvá emelt városétól is.

Bár a városrekonstrukciós munka a nagy háborús károk miatt már 1950-52-ben elkezdődött (Béke tér, Prohászka Ottokár úti első középblokkos házak, stb.), Székesfehérvár települési adottságainak átfogó felméréssel és az új városrendezési tervvel azonban csak viszonylag később, 1954-ben foglalkozott a VÁTI által kidolgozott rendezési terv.

A város forgalmi rendszerének sugaras szerkezete a forgalom növekedésével egyre több problémát okoz. Az újjáalakuló város tehát mind a lakóterületek, mind az iparterületek, mind a közművek, mind pedig a forgalomszervezés szempontjából teljes átépítést igényelt.

Az 1950-es években mindez együtt már felvetette a városrekonstrukció szükségességét, mivel Székesfehérvár, mint a védettséget élvező történelmi városmag és a köré nőtt heterogén városrészek elegye, a nagy népességnomást, és a társadalmi változást egyszerre nem volt képes kiszolgálni.

A városépítés az első két évtizedben a romos területek, és a bontandó területek beépítéséhez alkalmazkodott. Az építkezések erőltetett ütemben és egyszerre több helyszínen folytak. Nem volt lehetőség az egységes térkompozícióra, többnyire az építészeti együttesek létrehozására sem. A nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegének letelepítését tűzte ki célul.

Lakótelepek kialakulásának története:

A kivitelezésben a lakásépítés állt a középpontban. A városias, elővárosi jellegű lakóterületek, így a Viziváros nagy részének szanálására és a zöldterületek beépítésére a 60-as-70-es években kerül sor, míg a kisvárosi-iparos városrész, a Palotaváros lebontására a 80-as években, mivel a Belvárostól keletre csekély szanálással, attól nyugatra teljes szanálással többszintes lakóépületek és alközpontok létrehozását tervezték. (Tervezték ekkor a falusias beépítésű Felsőváros szanálását is, de arra már nem kerül sor, mára spontán épült át.)

Beépítendő területként írták le a pályaudvar, Köztársaság út, Lövölde út, Engels út, Május 1 tér közötti területet is, amelyen három új alközpontot akarnak kialakítani (a Berényi út és a Május 1 tér; a Vöröshadsereg út és az Olaj utca, illetve a Vöröshadsereg út és a Sztálin út, ma Deák F. utca találkozásánál). Ez a széles sáv a Belvároshoz zöldövezettel csatlakozott volna.

Új házak épültek a Lenin úton, a Horvát István utcában és Schönherz utcában is. A Lenin úton a „megbízhatatlan, osztályidegen” fiatalokból szervezett munkaszolgálatos alakulatok is dolgoztak 1956-ig. Az 1955-re elkészült házat a szovjet hadsereg foglalta le tisztjei számára. 1955-ben épül a Teleki Gimn. melletti két 33 lakásos ház, még hagyományos technológiával.

Érdekesség, és a korszakban különösen nagy érdeklődést váltott ki, hogy a Lenin út - Horvát István utca kereszteződésében 1958-ban épült kétemeletes háztömbben nyílt meg az első önkiszolgáló élelmiszerbolt.

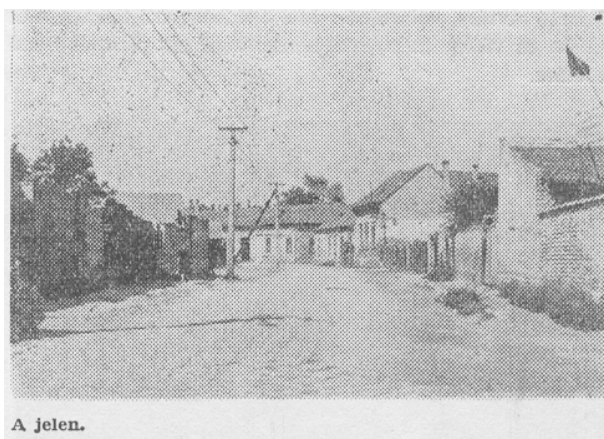
Az 1960-as években kezdődő újabb jelentős fejlesztési periódus azt a döntést tükrözi, hogy a város stratégiai szerepe, útcsomóponti helyzete, képzett munkássága, kiépített infrastruktúrája és meglévő gyáripara a szocialista nagyipar szempontjából is előnyös

Az 1960-ban készített terv (VÁTI, Ilonczai Nándor) konkrét javaslatot tett a lakóterületek kiegészítésére és az avult területek átépítésére. Ennek alapján készültek a részletes beépítési tervek többek között a Horvát István utcától délre és északra, az akkori József utca teljes hosszára, a Vöröshadsereg úttól északra (VÁTI, 1966. Vinkovits).

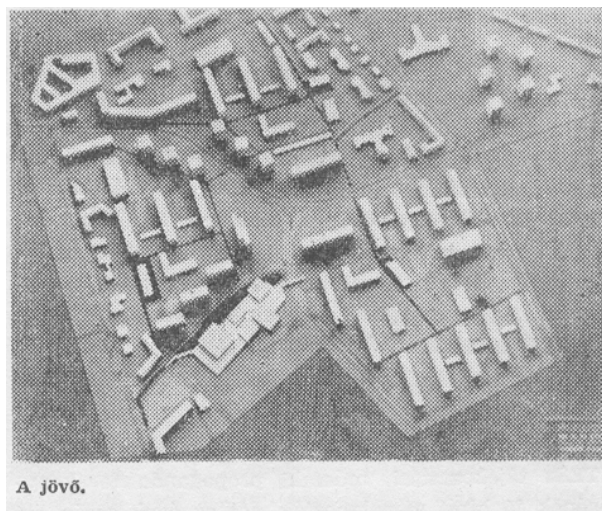
Az 1960-as évek elején jelentek meg az új építési technológiák (középblokkos, nagyblokkos, házgyári, csúszózsálas). A kor nagy lakótelepei közül a József utca (Deák F. u.) 1960-65 között épült: 1100 új lakás, 160 lakás lebontásával. A Horvát István utcai részen 1962-66 között épült: 560 lakás, 50 lakás lebontása után középblokkos technológiával. 1966-67-ben kezdődött meg a Május 1. tér magas házakkal történő beépítése, és ezzel kezdett csökkenni a zöldterületre fenntartott rész. Öt épület épült (200 lakás) öntött technológiával.

A házgyári hálózat kialakulása után az építési technológia és a korszak is egyoldalúvá válik, csak 2—3 típustervből lehet választani (dunaújvárosi kísérleti panelek, győri, veszprémi házgyári elemek).

A jelen.

A jövő.

FEJÉR MEGYEI MŰSZAKI ÉLET 1964-65.

A vizivárosi lakótelepek házgyári technológiával készülnek. A Velinszky lakótelep 1967-74 között épült (2180 lakás, bontás: 168 lakás, Lakóterv, 1969.). 1964-ben készült el az Építőipari Vállalat József utcai 400 személyes munkásszállója (Pordán H. Ferenc) A közcélú építkezések közül ekkor épült a Földmérési Technikum, az ÉDÁSZ-székház, a Szakszervezeti Székház és a Schönherz (Gyümölcs) utcai iskola épülete is.

Ennek az építési korszaknak jellemzője, hogy a kivitelezés gazdaságossági igényei (pl. daruk gazdaságos telepítése) általában erősebb az építési igénynél

A városrendezési tervek nagy részét a VÁTI, a létesítmény-terveket a LAKÓTERV és a Fejér Megyei Tervező Iroda készítette.

Vorosilovgrád (Gáz u - Budai út - Királysor) lakótelep 1974-79 között épült (3600 lakás, bontás: 846). Érdekessége, hogy két lakóközvet nagyságú, melyeket forgalmi út választ el. Megőrizte a korábbi utcahálózatot, a házak nullszintjén kereskedelmi és szolgáltató egységeket alakítottak ki. Az újabb lakótelepekre jellemző volt, hogy a lakóépületek házgyári, míg a közintézmények (óvodák, iskolák) viszont rendszerint CLASP technológiával készültek. 1978-ben pedig már két 16 tantermes iskola épült a Velinszky lakótelepen ezzel az Angliából honosított könnyűszerkezetes rendszerrel.

Az 1980-as éveket sokkal mérsékeltebb lakótelep-építkezés jellemezte. 1985-ben fejezték be a Velinszky lakótelep építését. E korszak jellemzője az is, hogy nem is volt olyan lakótelep, amelyen ne folyt volna még valamilyen befejező munka: ekkor épült pl. a Vorosilovgrád lakótelepi iskola konyhája.

2. ábra. Az Alba Regia Szálló építkezés közben (Foto: Hajdu)

Még 1970-ben az ARÉV francia szabadalmat vásárol, az alagútszalus rendszert. Ezzel készült az Alba Regia Szálló is(1972).

1. ábra. Az épülő szálló látképe (Foto: Hajdu)

FEJÉR MEGYEI MŰSZAKI ÉLET 1970-71

1988-as térkép

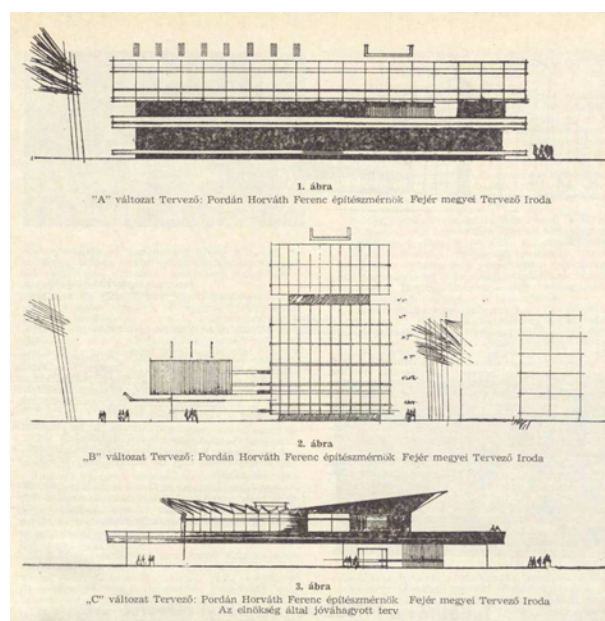
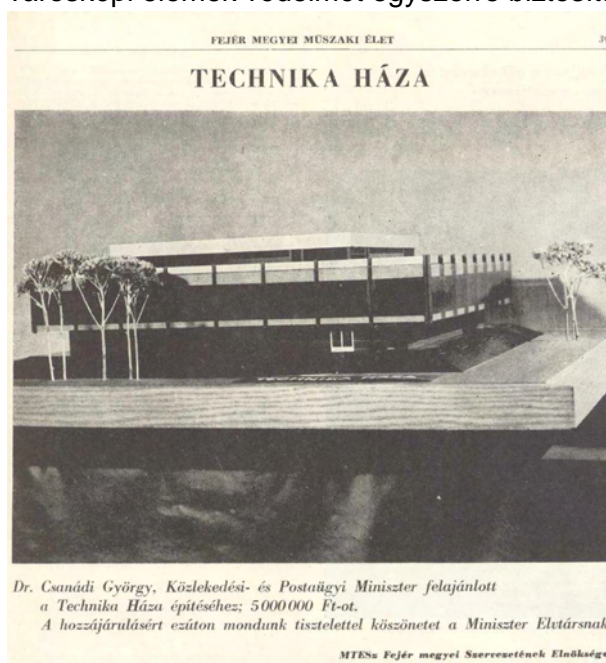

Alközpont kiépülése a Belváros közelében

Az első nagy lakótelep-építési korszak után a figyelem a védett városmag rekonstrukciójára helyeződött, annak részletes rendezési terve 1971-ben készült (VÁTI, Darnyik Sándor).

Viziváros északi részén a romkertek kapcsolat jelenti a vonzerőt, a városrész ma is változatlanul a történelmi Belváros vonzásában él.

1970-es évek építkezéseinek középpontjában a város ezeréves fennállásának ünnepei álltak. A figyelem akkor a védett városmag rekonstrukciójára helyeződött, annak részletes rendezési terve 1971-ben készült (VÁTI, Darnyik Sándor). A terv elkészítéséhez a városi tanács azt az igényt támasztotta, hogy a városközponti-hivatali funkció, a történelmi értékek és a városképi elemek védelmét egyszerre biztosítsa.

FEJÉR MEGYEI MŰSZAKI ÉLET 1970-71

A történelmi városmag igazgatási, kulturális funkcióját hosszú távra építették ki, az igazgatási épületeket és a kulturális intézmények székházait a műemlékekben helyezték el. Leszögezték

viszont, hogy a kereskedelmi központi funkciónak hosszú távon ki kell kerülnie a Belvárosból, az ekkor megkezdett Rákóczi utcai alközpontba, ahová új múzeum, könyvtár és sportcentrum céljaira szolgáló épületeket is terveztek. (amelyek nem valósultak meg)

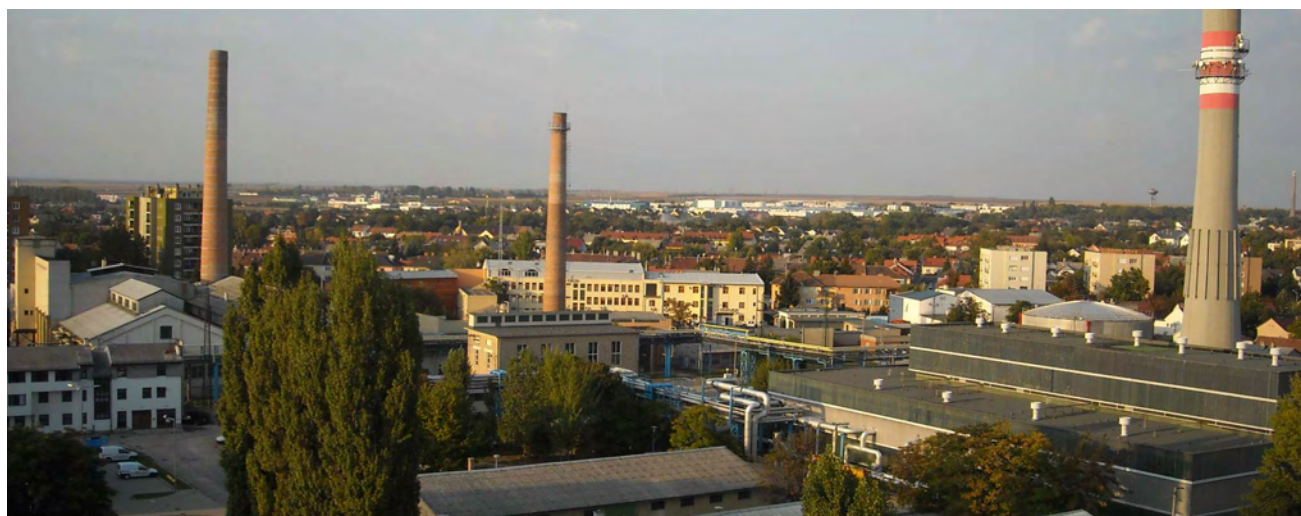
1970-es években jószerivel csupa olyan dolog valósult meg, aminek célja a Belváros kibontása volt. A Belváros keleti oldalán, a Vizivárosban egy alközpontot kezdtek kialakítani, melynek részeként megépült az Alba Regia Hotel, az 1977-ben átadott Technika Háza (Pordán H. Ferenc, Szigeti Gyula), a Skála áruház (1978), illetve később az OTP Bank székháza.

Ekkor épült fel a közelben az SZTK rendelőintézet (1972) is, az Egészségügyi Szakiskola és a kollégiuma (1975), a SZÜV irodaház (1976). A lakóházak közé beékelte ARÉV sportcsarnok 1978-ban feszített acélszerkezettel készült, az épületet acél oszlopokra kifeszített acélsodrony háló tartja.

Telephelyek a Vizivárosban

1870-ben készült az első terv a gázgyár felépítésére, ehhez a város a mai Béke tér körzetében ajánlott telket. A tárgyalások ekkor a vállalkozó halála miatt megszakadtak. Az új vállalkozóval a Kereskedelmi Bank kezdeményezésére 1872-ben írták alá a szerződést. Ekkor már a Vizivárosban, a mai helyen a jelölték ki a telket. A létrejött Légszuszítási Társulat megszerezte a várostól a közvilágítási monopóliumot 30 évre. A városban 1873. január 2-án gyúltak ki a fények.

A város vezetői már 1895 óta fontolgatták a villanytelep létrehozását. A megvalósításra azonban csak a gázgyári szerződés lejártá után került sor. 1902-ben állapodtak meg az egyik pályázóval, a Schuckert Művek magyarországi vezérképviselével a városi villanytelep felépítésére a gázgyár szomszédságában és koncessziós alapon való működtetésére. Lázás munka kezdődött. A villanyfény 1903-ra virradóra gyúlt ki Székesfehérvár utcáin. 1920-tól a város saját kezelésébe vette a villanytelepet és ezután jelentős bővítést hajtott végre: ekkor építették a 60 m magas kéményt.

Az ipari motorok meghajtása kezdetben nem terhelte a villanygyárat, hiszen a nagyobb üzemeknek (Felmayer-gyár, déli vasúti műhely, Weiss- és Tull-féle bőrgyár, Gázgyár, Budapesti Gőzmalom, Akóts-malom) saját áramfejlesztőjük volt. Később már a villanygyár „hulladékhojót” is hasznosították: távvezetéken juttatták el pl. a Felmayer-gyárba és a kórházba.

1879-ben kezdte meg működését az Alsó-Királyson Bory József autó- és gépjavító műhelye, amelyben saját konstrukciójú robbanómotorokat is gyártottak (Ma Videoton Kossuth Gyáregység).

A szomszédságában épült 1918-ban az Első Székesfehérvári Gőzhengermalom, mellette a gabonasilókkal (Akóts-malom).

Amikor ezek a telephelyek, üzemek létrejöttek, akkor ez a vidék még a város szélé volt. Azóta teljesen körbeépült a környék, és ez a negyed szigetként, háborítatlanul úszik a sűrűn beépült lakótelepek és kertes városrészek ölelésében.

A városépítés egészének áttekintése a városrendezési terv 1991. évi felülvizsgálatakor került fehérvári szakemberek kezébe. A mérnöki csoport egy idővel dacoló várost kapott kézbe, melynek kényszerű átépítésében többnyire persze maga is részt vett. Jól megfogalmazott feladatukként ismerik a tilalmak feloldását, az erőszakos beépítések minimalizálását, a tömbbelsőket feltárását, a külvárosok kisvárosias hangulatának megtartását és a zöldövezetek védelmét. Felvetik, hogy a szovjet hadsereg kivonulásával megürült laktanya és környezete rehabilitáció után oktatási centrumként, akár egyetemi campusként hasznosítandó.

A felülvizsgálati anyag foglalkozik a megépült lakótelepek egészében kedvezőtlen összképének javításával. A József Attila utca környékén hangsúlyozzák a tömbbelsőket feltárását, illetve a széleken megmaradt utcák kisvárosias hangulatának megőrzését. Elérendő célnak tartják ezekben az utcákban (Kégl, Távirida, Károly János) nyüzsgő üzleti negyed kialakítását. Mára elmondhatjuk, hogy ez a cél megvalósult, persze úgy, hogy a nyüzsgés a Belvárosból, annak hivatali és bankéleti funkciója miatt kiszorult, igaz, hogy az üzlet maradt.

VIZIVÁROS – 2000 légifelvétel

2./ Régészeti örökség

Székesfehérvár a Balaton és a Velencei-tó vonalában, a két tó között az Északi-Bakony és a Vértes déli lábainál, a Mezőföld északi határánál helyezkedik el. Kelet-északkelet felől a Sárrét egykori mocsárvilága határolja, mely éppen Fehér alatt délre, Aba-Sárkeresztúr irányába fordul. A várostól kelet felé a Velencei-tóhoz tartozó zizenyős, ingoványos területek húzódtak.

Ezt a kiterjedt, ma már lecsapolt mocsárvilágot a környező magaslatokról érkező vízfolyások (Séd, Gaja, Móri-víz, Cina, Aszalvölgyi-árok, Császárvíz) a Mezőföld síkságára érve hozták létre. A Sárrét területén iszapos homok, illetve homokos iszap, a Fehérvártól keletre eső síkságon e mellett ókori kőzetek és lejtőtörmelék található. Homokos lösz, a posztglaciális és holocén klímaváltozások során felhalmozódott futóhomok, valamint dolomit mészkőkavics görgeteg húzódik a várostól délre eső területeken. Székesfehérvártól északra dolomit mészkőkavics görgeteg, átmosott homokos löszplató, pannon homok, illetve típusos löszplató található. Székesfehérvár éppen ez utóbbi területekről a Mezőföld lefolyástalan mocsaraiba nyúló földnyelvekre, szárazulatokra épült.

Ugyancsak ilyen szárazulatokon jöttek létre a különböző történelmi korszakok települései. Ez a városszám, bár belterületként részben az egyik legfiatalabb része Fehérvárnak (Őrhalmi szőlők), története mégis jóval messzebb nyúlik vissza, már az őskorban és a középkorban is lakott volt.

A középkori Székesfehérvárt egész településhalmaz vette körül.

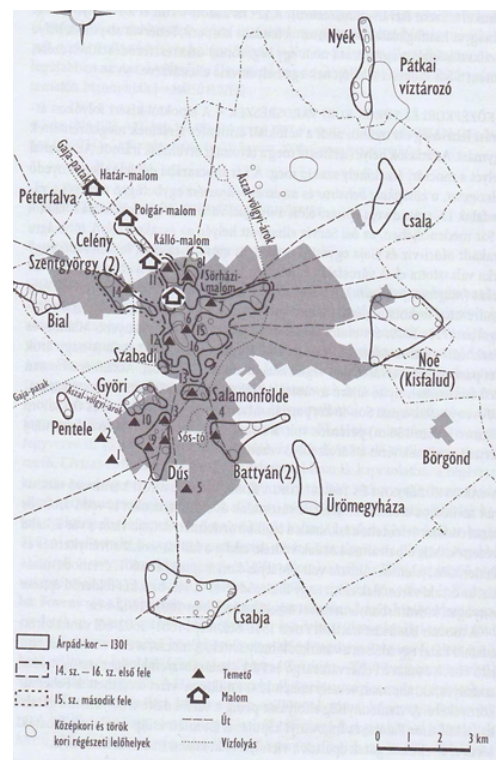
Székesfehérvár tipikus példája a területileg széttagolt pre-, vagy protourbánus város egyik formájának, ahol a földesúri-, egyházi központok és a piac körül egy-egy templom illetve kolostor köré csoportosulva egész településhalmaz jött létre.

Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal, mint azt Esztergom, vagy éppen Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk. Az említett településhalmazhoz tartozó falu volt a vizsgált városszám északi felén a Budai külváros (civitas exterior), délről pedig érintette Újfalut (nova villa). Az ezekhez tartozó, a mai Székesfehérvár területén talált középkori lelőhelyeket, falvakat írott források segítségével azonosították. Viziváros a középkor után alakult ki.

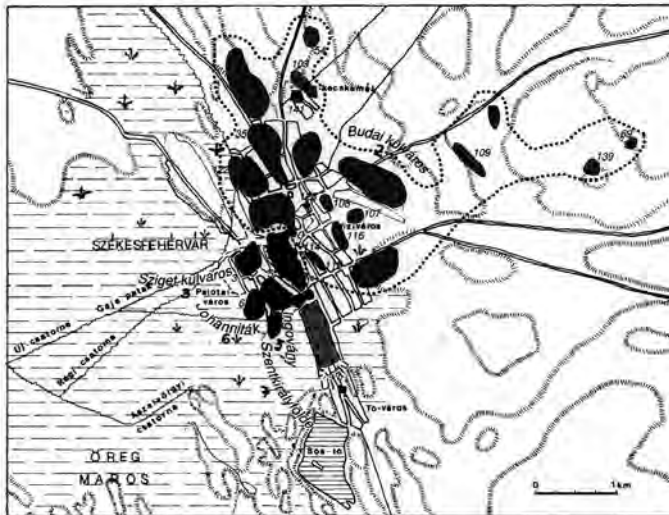
Ezen településhalmazhoz tartozó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb eső falvak is kialakultak. A lakott városszámokon kívül eső zöldterületeken, az őskori, kelta és római lelőhelyeken kívül, összesen 13 középkori falut azonosítottak, lelőhelyek írott források segítségével.

A belváros területén több történelmi korszak embere élt. A leletek alapján elmondható, hogy a fehérvári városszám a neolitikumtól kezdődően a római korban át magyar honfoglalásig szinte folyamatosan lakott volt. A jelenlegi ismeretanyag birtokában az is megállapítható, hogy a mai Székesfehérvár területe a honfoglalást követően sűrűn lakottnak nevezhető.

A korai középkori városszám álló emlékei sajnos nem maradtak ránk, a legtöbb emlék a késő-középkori törökkori életéhez köthető. Ez a város egykori szerepéhez mérten elenyészőnek tűnhet a folyamatos régészeti kutatások ellenére is. A város településszerkezetének fejlődése és építészeti karakterei a régészeti emlékek és a történelmi források, szövegek, metszetek, felmérések,

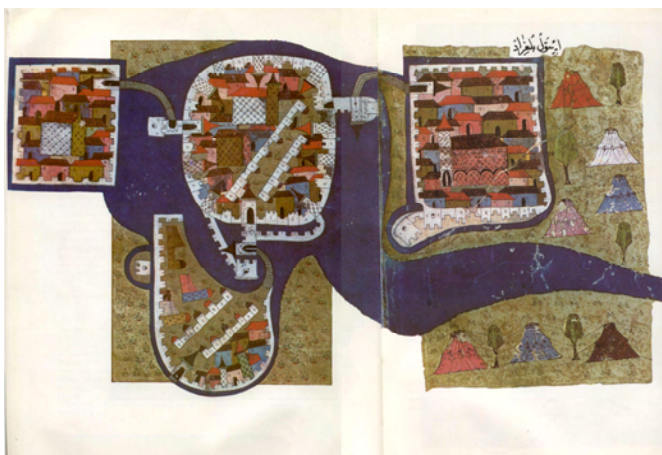
térképek segítségével lehetséges. A középkori forrásanyag meglehetősen szegényes, a legtöbb adatunk a 16-17. századból származik. A képi ábrázolások, metszetek, térképek, felmérések általában még későbbiek főként 17-19. századiak. Mindezek miatt a város topográfiájáról és építészeti emlékeiről alkotott tudásunk az újabb és újabb kutatások fényében változik, csiszolódik. A 17-18. századi térképek, felmérési rajzok külvárosként csak a Budai külvárost és Palotavárost, Szigetet, délre pedig Ingoványt, és Újfalut (nova villa) ábrázolják. Viziváros területéről az első érdemleges térképi információt a Liptay-féle 1797-es felmérés nyújtja.

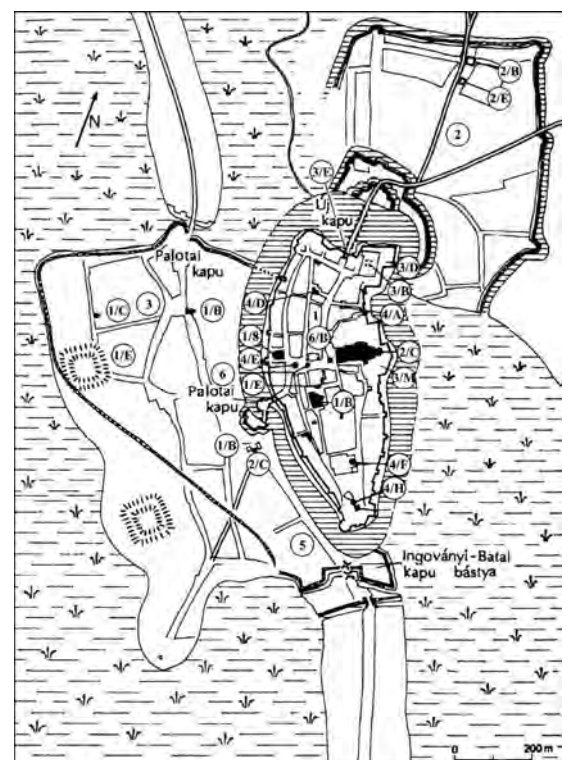
Székesfehérvár középkori településközpontjának lelőhelyei

Liptay-féle felmérés 1797.

Fehérvár képe Matrakcsi Násuh krónikájában 1530 k.

Belváros 16-17. századi teljes szerkezete

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön rendeletben régészetiileg védetté nyilvánított lelőhely nem található.

A vizsgált részen régészetiileg nyilvántartott lelőhelyei az alábbiak:
(KÖH Nyilvántartási Osztály adatszolgáltatása szerint)

12/4.	Széchenyi utca (Újfalú, Nova villa)	középkor, törökkor
12/106.	Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje	középkor, Árpád-kor
12/107.	Rákóczi u – Major u találkozása	középkor
12/108.	Széna tér	
12/108.	Széna tér – Rákóczi u	középkor
12/114.	Kégl György utca	törökkor
12/115.	Rákóczi F. u – Várkörút sarok	ismeretlen
12/116.	Gáz utca	őskor, bronzkor, törökkor
12/123.	Kempelen F. tér – Rákóczi F. u sarok	törökkor, újkor
12/.....	Lövölde u – Deák Ferenc u	római kor

12/4. lelőhely , 29118 (csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely neve:

Széchenyi utca (Újfalú, Nova villa)

Lelőhely helyrajzi száma: 6120/6,9, 6117/6, 6121/1, 6117/5, 6120/11, 6117/4, 6120/10,2,
6128/2, 549/1, 6128/1, 550/1, 535/1, 6149/10, 6120/7, 538, 539,
6120/5, 6149/13, 555, 6149/12, 548, 6149/11, 549/2, 547,
6149/16, 578/3, 559, 562, 560, 6129/2,1, 557, 561, 613

(ennek csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely típusa:

település, város, falu, erődítés, templom, temető

Lelőhely kora:

középkor, törökkor

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A középkori Újfalú (Nova Villa / Uzun külváros) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tér, illetve a Balatoni út vonalától a Széchenyi út – Csikvári út torkolatáig terjedt a mai Hosszú sétatér és a Prohászka O. út közötti területen. Ezt a hosszú külvárost a két utóbbi utca környékén a középkorban mocsár határolta.

Györfy György nyomán Kralovánszky Alán a külváros helyét a régi budai nagy út mentén kereste (70-es út), Fehérvár és Kisfalud között, mivel egy oklevélben Novaj (Kisfalud) határjárásában nyugat felé említik Újfalú szőleit és földjét 1298-ban. Egyrészt szőlők voltak az általunk Újfalúnak meghatározott városrész alatt is (Őrhalmi szőlők), ám az sem elképzelhetetlen, hogy a falu szőlei távolabb essenek az adott településtől. Fitz Jenő, Fügedi Erik és Kovács Péter egyaránt a Vörösmarty tértől délre eső területen határozták meg a Nova Villa helyét, míg Nagy Lajos az Ingovány falu helyére lokalizálta, hiszen erre a területre az Ingovány falut helyezte. A vitatott kérdést, La Vergne 1689-ben készült helyrajza és a 17. századi írott források is egyértelművé teszik. La Vergne idején az Újfalú már csaknem száz éve elpusztult, nevét sem ismerik már. A nyugati szárazulaton két település létezik, melyet, La Vergne kapitány természetesen ábrázol városalaprajzán: a Sziget külváros a Palotai- vagy Sziget kapuval és délen az Ingovány falu az ebben a korszakban Ingoványi kapunak nevezett kapuval. Mivel a déli erődített városrész tehát nem lehetett az Ingovány falu, csak az Újfalúval azonosíthatjuk, mely a középkor folyamán a 12 tagú városi magisztrátusba 2 esküdtet delegálhatott. Mint látni fogjuk, Evlia Cselebi Uzun városnak (= hosszú külváros) nevezte a városrészt, ezért érdekes számunkra annak az

1291-ben kelt oklevélnek az adata, mely szerint Henrik bán fia Miklós adományozását Ozun falu vagy föld esetében megerősítik.

Az 1291-ben említett Ozun és az 1298-as Nova Villa elnevezések után a falut 1406-ban nevezi meg újra oklevél (Nova Villa), ezután ez az elnevezés az 1471-ben, 1478-ban, 1479–87-ben kelt oklevelekben többször is felmerül.

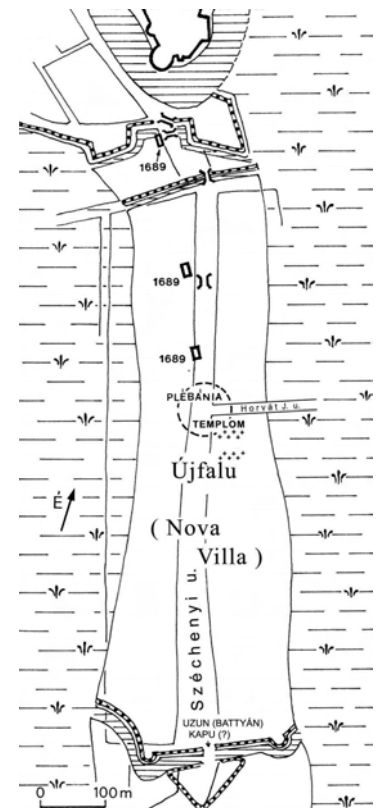
Evlia Cselebi 1664 körül írt művében 1543-as események kapcsán Uzun városnak (= hosszú külváros) nevezi. Fitz Jenő szerint a törökök 1601-ben felgyújtották a külvárost, ekkor házai mellett temploma is leégett, melyet az ekkor készült francia metszet is megörökített. Az ugyanekkor készült német tollrajzon is a város déli részén leégett házak láthatók: „20. die aufgebrante Vorstadt”. Fontos megjegyeznünk, hogy a Sziget külváros templomának megnevezésekor az 1601-es német tollrajz az „in d. langen Vorstadt” elnevezést használja, azaz elképzelhető, hogy ekkor az egész nyugati és déli külvárost így nevezték!

Evlia az 1602-es ostrom kapcsán leírja, hogy „Távli Mohammed pasa budai váli az előcsapatot magához véve, Székesfehérvár alá jött s a ruméliai és budai sereggel a vár déli részén levő Uzun város előtt ütötte fel sátorát.”

Fügedi valószínűleg a 18–19. századi térképek adatait visszavetítve egy utcás, falusias jellegű településnek tartja, bár az 1601-es francia metszeten több utcásnak tűnik. Az 1601-ben készített olasz katonai vázlat déli városrésznek nevezi, melyet a törökök már elhagytak. Az 1691-ben készült német városalapr rajzon „die vormales türkisch ober Städte” néven szerepel. Nyilván újjáépítése miatt 1797-ben Liptay János városalapr rajzán már az Újváros elnevezése szerepel. 1702-ben viszont még ismerhetik eredeti nevét, hiszen egy összeírás Újfalú puszta néven említi.

Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai

- Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai
 Lelőhely állapota: Épületekkel, udvarokkal, utakkal fedett, bolygatott terület
 Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/106. lelőhely , 60784 (csak egy része van a vizsgált területen)

Leelőhely neve:

Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje

Leelőhely helyrajzi száma: 8502/19,29,43,22,42,24,14,7,15,12,27,20,28,6, 878/2, 860, 857/4, 878/3, 862, 8502/40,8, 865, 863, 8503, 864, 8502/41, 878/5, 8502/17, 866, 857/2,3

(ennek csak egy része van a vizsgált területen)

Leelőhely típusa:

Leelőhely kora: középkor, Árpád-kor

Leelőhely védeltsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Leelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,

1922-ben a Lövölde u. és a Zrínyi utcák közötti területen öt bekarcolt csigavonallal díszített agyagpoharat találtak, mely a 13. századra keltezhető. A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható. A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével (12/2. lh.) azonosította.

Leelőhely kutatása: . Siklósi Gyula topográfiai kutatásai

Leelőhely állapota: Épületekkel, udvarokkal, utakkal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat, KÖH Nyilvántartás

12/107. lelőhely , 29205 Leelőhely neve: **Rákóczi u – Major u találkozása**

Leelőhely helyrajzi száma: 8867, 8668, 8669, 8672, 8678/1,2, 8679/2,6,7, 8871, 8873/1, 8880, 8881, 8882, 8883, 8884, 8885, 8887, 8888, 8889/1,2, 8890, 8891/1, 8892-95, 8897, 8899, 8900, 8902, 8903, 8934, 9133, 9136

Leelőhely típusa: temető

Leelőhely kora: középkor

Leelőhely védeltsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Leelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,

A lelőhelyet a Budai külváros (12/2. lh.) részének tartjuk. Területén, a Major utca torkolatánál egy sírt tártak fel, melyből 1954-ben Hoffmann Sobor egy 15. századi kétélű, egyenes, gombos, karikás keresztvasú vaskardot ajándékozott a SZIM-nek.

Feltételezhető, hogy esetleg ez a középkori Szent István templom (12/2/2/G) helye.

Leelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai

Leelőhely állapota: Épületekkel, udvarokkal, utakkal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/108. lelőhely , 28627 Leelőhely neve: **Széna tér (Május 1. tér)**

Leelőhely helyrajzi száma: - (8870, 8833/1-2 ?)

12/108. lelőhely , 29206 Leelőhely neve: **Széna tér (Május 1. tér)**

Leelőhely helyrajzi száma: 8835, 8836, 8838, 8840, 8841, 8842, 8844, 8845, 8849, 8850, 8852, 8855, 8856, 8857, 8858, 8860, 8861, 8862, 8863, 8864, 8865, 8867, 8868, 8869, 8870, 8932, 8933, 8934, 8935

Leelőhely típusa: település, szórványlelet, temető

Leelőhely kora: középkor

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti leelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Vásártéren épülő új polgári iskola munkálatai közben 1931-ben három csontvázra, egy keleti és egy északnyugati irányú épületfalra (melyet erődítménynek tartottak) valamint egy bordás középkori ívrészletre bukkantak. Ugyaninnen 1952-ben egy csontkorcsolya került a SZIM-be.

A Széna téri (Május 1.) téri iskola előtt 1961-ben Kralovánszky Alán csatornaásás során 5-10 nyugat-keleti tájolású átvágott csontvázas sírt figyelt meg 140-160 cm mélységben, melyekben mellékletet nem látott. A temető korát „régeltani adatok alapján” a 16–17. századra keltezte.

1914-ben a Jézus Szíve templom melletti telken két grafitos, bélyeges olvasztótégely került elő, melyeket a SZIKM-be szállítottak. A nagyobb méretű, olvasztótégelyek kettős kereszt alakú fenékbélyegén a kereszt alsó szára mellett PMS betűk vannak. Mellettük egy benyomott köralak és 16 számjegy olvasható az egyik, IA betűk a másik fenékbélyegen.

A leelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével azonosítja.

A leelőhely kiterjedése a leletmentés korlátozott jellege, valamint a terület fedettsége alapján pontosan nem meghatározható.

Lelőhely kutatása: 1961., Kralovánszky Alán leletmentése

Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel, közutakkal, köztérrel fedett, bolygatott terület.

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/114. leelőhely , 29211

Lelőhely neve: **Kégl György utca (volt Sallai Imre utca)**

Lelőhely helyrajzi száma: 481, 482/2, 483, 484/1,2, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 8697/14,15, 8697/16,19,20,8,9, 8702/2, 8709, 8710, 8716, 8717, 8722, 8725, 8726, 8736, 8737/1, 8737.

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: törökkor

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti leelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

Az egykori Kégl György utca területéről 1916-ban egy 1,5 m mélységben talált 17. századi vas bárdot vittek a SZIKM-be. A leelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével azonosítja. A leelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható.

Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai

Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel, közutakkal fedett, bolygatott terület.

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/115 . leelőhely , 29212

Lelőhely neve: **Rákóczi F. u. – Várkörút sarok**

Lelőhely helyrajzi száma: 432, 8758, 8759

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: ismeretlen

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti leelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Rákóczi F. u. – Várkörút sarkán szórványleletek kerültek elő 1911-ben, törökkori és néprajzi kerámia került a SZIM-be, közöttük mázatlan füles korsó; zöld mázas talpas csésze; sárga,

négyzetes alakú kályhaszem részlete; liliumdíszes cseréppipa és ágyúgolyó. A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros (12/2. lh.) területével azonosította.

A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható

Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai
Lelőhely állapota: belterületi épületekkel fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat, KÖH nyilvántartás

12/116. lelőhely, 29213

Lelőhely neve: **Gáz utca (volt Sebes Imre utca)**
Lelőhely helyrajzi száma: 8682, 8683, 8681/13, 8662/2, 8636/1,2,3, 8688/9, 8661, 8688/11, 8687, 8680, 8688/10, 8688/8, 8679/1, 8662/3, 8636/15, 8635, 8688/19,20,21, 8758, 8871,
Lelőhely típusa: szórvány lelet
Lelőhely kora: őskor, bronzkor, törökkor
Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Gáz utcából pontosabban nem ismert helyről egy vörösrézből készült bronzkori borotva részletét és egy törökkori vaspatkót vittek 1914-ben, illetve 1963-ban a SZIKM-be. A korábban Gáz utcának (1914), Gáztelep utcának (1921), Szent Margit utcának (1930), majd Sebes Imre utcának (1990) nevezett lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével azonosítja.

A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható.

Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai
Lelőhely állapota: belterületi épületekkel, közutakkal fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/123. lelőhely , 29218

Lelőhely neve: **Kempelen F. tér - Rákóczi F. u. eleje**
Lelőhely helyrajzi száma: 8758, 8753, 473/5
Lelőhely típusa: település, szórvány lelet
Lelőhely kora: törökkor, Újkor
Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A mára elbontott Rákóczi út 7. sz. telek területén, a mai Kempelen F. tér - Rákóczi F. u. sarkán 1911-ben törökkori és néprajzi kerámia került a SZIKM-be, közöttük mázatlan füles korsó; zöld mázas talpas csésze; sárga, négyzetes alakú kályhaszem részlete; liliumdíszes cseréppipa és ágyúgolyó. A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével azonosítja.

A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható.

Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai
Lelőhely állapota: belterületi épületekkel fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/ ..... lelőhely , 66532

Lelőhely neve: **Lövölde u. 21. (- Deák F. u. között)**
Lelőhely helyrajzi száma: 897, 8503 (898-900)
Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: római-kor

Lelőhely védeltsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Lövölde u. – Deák F. u. közötti területen római-kori leletek kerültek elő. A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható.

Lelőhely kutatása:

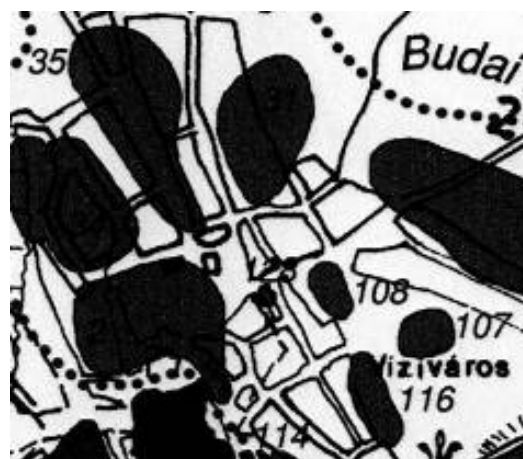
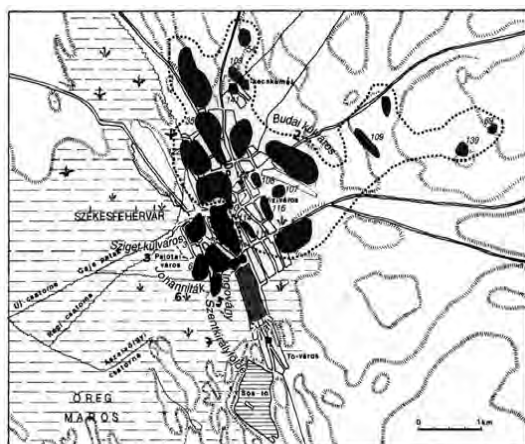
Lelőhely állapota: épületekkel, utakkal, udvarral fedett, bolygatott terület.

Irodalom, forrás: KÖH nyilvántartás

TÁJÉKOZTATÁS:

A KÖH Nyilvántartási Iroda által kapott adatszolgáltatásban, a lelőhelyeket feltüntető helyszínrajzon nem szerepel a 12/2. Székesfehérvár – Budai külváros lelőhely, amelynek kiterjedése átnyúlik a vizsgált városrészre.

Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája kéziratóban viszont jelöli ezt a lelőhelyet. A lelőhely leírásában is meghatározza a helyszínt, amely egyértelműen a vizsgált Viziváros területén is található.

12/2. lh.

Székesfehérvár középkori településközpontjának lelőhelyei

Az alábbiakban ezeket a lelőhelyeket közöljük a POMSÁR és Társai Építész Iroda KFT által 2007. decemberben készített SZÉKESFEHÉRVÁR MJV BELVÁROS ÉS TÁGABB KÖRNYEZETE Örökségvédelmi Hatástanulmány 2. kötetéből, amely hatástanulmánynak a régészeti munkarészét Dr. Siklósi Gyula és Vágner Zsolt régészek készítették.

12/2. lelőhely

Lelőhely neve: **Székesfehérvár – Budai külváros**

Lelőhely helyrajzi száma: 6,8/4,10/6-25,27,28, 11,12,13/1-2,14-17,23,24,26,27,28/1-2,29-36, 37,38/2,3,5-7,9,10, 41/1-2,43-56,58,60,62-64,75,78/12, 136, 8759, 8773-8776, 8784,8793,8794,8795/2,8796-8799,8848,4224/1

Lelőhely típusa: település, város, falu, erődítés, templom, temető

Lelőhely kora: középkor, törökör, újkor

Lelőhely védeltsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A középkori Székesfehérvár Budai külvárosa a belvárost körülölelő várároktól északra, a mai Dózsa György tér környékén helyezkedett el. Határai a mai Ybl Miklós utca – Honvéd utca – Skoda János utca – Németh Győző utca – Rákóczi utca – Várkörút – Stéger Ferenc utca között lehettek.

A Budai külváros területe azon az elkeskenyedő földnyelven helyezkedik el, mely észak felől nyúlt be a Sárvíz mocsaraiba és a belváros területén három, a déli külvárosban már csak egy utca szélességű. A Budai külváros határait nyugat és dél felől még a mocsárvilág határolta, ám észak és kelet felől már várárokkal és sáncokkal határolták el a szárazulattól. Ezen a szárazulaton helyezkedett el a Budai külváros erődítéseken kívül rekedt része és a mai Öreghegyen kialakított szőlőhegyi település, mely szintén Fehérvár részét képezte.

Az erődített külvárost és részben az azon kívül rekedt településrészeket Wilhelm Dillich 1600 körül készült látképe, az 1601-ben készült olasz alaprajzi vázlat és francia metszet, az 1689-ben készült La Vergne-féle felvételi- és tervrajzok, az 1691-es német nyelvű városalaprajz és az 1730 körül készített vázlatos városalaprajz ábrázolják, középkori alaprajzuk, esetleges objektumaik ezek alapján rekonstruálható.

A Budai külváros védművekkel körülölelt területe is jóval nagyobb volt a belvárosénál, védműveken kívüli területeivel együtt pedig a középkori Fehérvár területeinek nagyobbik hányadát képezte. Viszonylag kevés írásos adatunk maradt fenn a külvárossal, ezek egy része is csak közvetve utal létére, elnevezésére. Még a 17. századból is kevés adatunk maradt, pedig pusztulása ekkorra tehető.

Első alkalommal 1215-ben említik a későbbi Budai külváros területén álló Szent Miklós társaskáptalant és „extra muros” helymeghatározással illetik. Valószínűleg eredendően a káptalan jobbagyái éltek itt, majd latin telepések telepedtek le a területen, akik már a 13. században borral, nyugati kelmékkel és keleti fűszerekkel kereskedtek.

Neve azonban még a 14–15. században sincs a külvárosnak, melyet egyszerűen csak suburbiumnak, vagy civitas exteriornak neveznek az oklevelek: 1331: suburbio Albensi; 1406; 1471; 1478; 1479–1487: civitate exteriori. A külváros a középkor folyamán két esküdtet delegálhatott a város 12 esküdt polgára közé. A további 10 esküdt közül az Újváros egy, az Újfalukét, a belváros pedig hét polgárt delegálhatott a testületbe. Fügedi szerint az esküdttek között csak a 15. század végétől kapnak helyet a külvárosok képviselői. A 12 esküdtet és egy bírót okleveleink többször említik. 1237-ben IV. Béla megerősítette a „fehérvári jogokat” (1 bírót és 12 esküdt, akiket egyértelműen 1291-ben, 1296–1300 között, 1327-ben, 1329-ben említ oklevél). 1446-ban és 1471-ben és 1478-ban már a külváros két esküdtjét említik.

A török csapatok 1543. szeptember 2-án foglalták el a Beslu (ötös) várost. 1546-ban valószínűleg ebben a külvárosban volt a Búza piac városrész, melyet a defterek említenek, bár Wüstringer József 1826-ban készült felvételi rajzán a Búza piac a Rácváros keleti oldalán helyezkedett el!

1601-ben és 1602-ben súlyos harci cselekmények színtere a külváros, melyet Wathay Ferenc ekkori Besliának nevez. A Beslia elnevezés Benda szerint magyar eredetű és arra vezethető

viszsa, hogy itt voltak a török zsoldos lovasság (beslik) kaszárnyái (1555-ben a fehérvári besliák száma 300 volt).

Evlia Cselebi 1664 körül aránylag részletesen leírja a külvárost: „Besli külváros. A Budai kapun kívül északra a keresztények idejében kétezer házból (!) álló külváros volt. Mostanában néhányszor ostromot állott ki, s mivel a hitetlenek egyszer-kétszer a várost e külváros felől foglalták el, azért elpusztult. Jelenleg mintegy száz háza, egy dzsámija s egy kolostora maradt meg.

A körülötte levő palánknak nyoma maradt, csársijának, bazárjának sincs se nyoma. E Besli város keleti részén egy ágyúl távolságra levő helyeknek összes dombjai hegyein kétezer szőlőkert van."

Ugyancsak Evlia, az 1543-as os kapcsán az Uzun várost és a Besli külvá majd a Palotai külváros mellett a Besli külvá említi. Evlia fenti megjegyzése ellenére az 1 es olasz alaprajzi vázlaton és francia metsz megismert külváros sáncai, illetve maradványai még

az 1689-es La Vergne-féle és az 1691-ben készült német nyelvű városalaprajzokon is látszanak. 1735–42 között Bél Mátyás úgy írta le a külvárost, hogy az a bécsi kapun kívül terül el, a Gaja folyócska mentén, mely malmait hajtja. A külvárost a 18. századi és az azt követő beépítések nyomtalanul eltüntették.

Lelőhely kutatása: Siklósi Gyula topográfiai kutatásai

Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel, közutakkal fedett, bolygatott terület.

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/2/J. lelőhely

Lelőhely neve: **Egészség ház (Szekfű Gy. u. 6.– Semmelweis I. u. sarok)**

Lelőhely helyrajzi száma: 8848,8816,8817

Lelőhely típusa: település, épület, kőfal, temető

Lelőhely kora: középkor

Lelőhely védettsége:

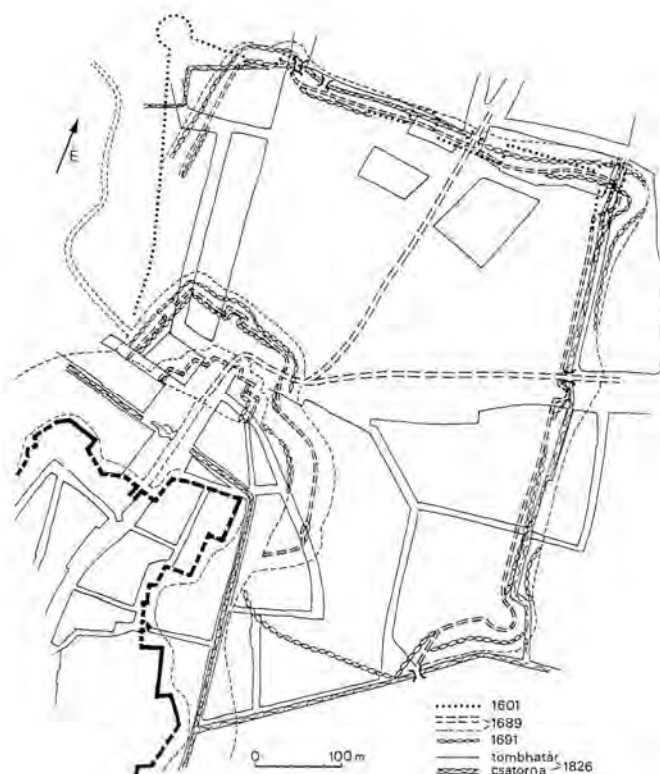
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Vásártéren épülő új polgári iskola munkálatai közben 1931-ben három csontvázra, egy keleti és egy északnyugati irányú épületfalra (melyet erődtüneteknek tartottak) valamint egy bordás középkori ívrészletre bukkantak. Ugyaninnen 1952-ben egy csontkorcsolya került a SZIM-be.

Az Engels Frigyes u. 9. sz. ház előtt húzott csatornázási gödörből 1965-ben Kralovánszky Alán egy homokkőből faragott körtetagos bordatöredéket gyűjtött.

1961-ben az Egészség ház építkezése során az épületben 4 sírt dúltak fel. Egy sírt a kiszálló Molnár Vera tárt fel 2,5 m mélységben, jelentős újkori feltöltés alatt. Molnár Vera a sírokat középkorinak vélte. A sírok nagyon sűrűn következtek egymás mellett, sírmelléklet nem volt, a nyújtott helyzetű csontváz tájolása: K-NY, arccal K felé.

Az Egészség ház Szekfű Gy. u. - Semmelweis I. u. sarka (egykori Berényi úti SZTK és a Kovács S. u. sarka) előtt 1968-ban építkezés során középkori falmaradványok kerültek elő. A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével azonosítja.

Elképzelhető a maradványok és a leletek alapján, hogy a lelőhelyek területén középkori templom állott, azonban jelenlegi adatok birtokában ezt nem tudta beazonosítani.

A lelőhely kiterjedése a leletmentés korlátozott jellege, valamint a terület fedettsége alapján pontosan nem meghatározható.

Lelőhely kutatása: 1931. -1952. Ismeretlen leletmentése
1965. Kralovánszky Alán leletmentése
1962. Molnár Vera leletmentése
1968. ismeretlen helyszíni szemléje

Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel, közutakkal fedett, bolygatott terület.

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/2/3/D. lelőhely

Lelőhely neve: „Szent Miklós utca”

Lelőhely helyrajzi száma: -

Lelőhely típusa: utca

Lelőhely kora: középkor

Lelőhely védeltsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A Szent Miklós utcát 1495-ben említi oklevél (Item platea Sancti Nicolai) és neve alapján minden bizonnyal a Szent Miklós templom mellett, közelében húzódott, tehát létezése korábbra keltezhető. Rupp Jakab egy Szent Miklós „gyolcsosai”-ról elnevezett utcát is említi, melyet 1499-ben neveztek meg. 1539-ben az Szent Miklós egyházhoz tartozó káptalan Hegy Gergely nevű jobbágya a Szent Miklós negyedben lakott. Egy 1543-ban készített összeírásban a platea S. Nicolai területén, mely ekkor a fehérvári Szent Miklós káptalan birtokában volt, 12 portát, egy bírót, 22 szegényt és hat tűz által elpusztult portát jegyeztek fel. Az utca hozzávetőleg a mai Szegfű Gyula utca vonalában állhatott.

Lelőhely kutatása:

Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel, közutakkal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

3. / Természet, táj, használat

A téma elemzése nem képezi e tanulmány tárgyát, azonban tájékoztatásul közöljük:

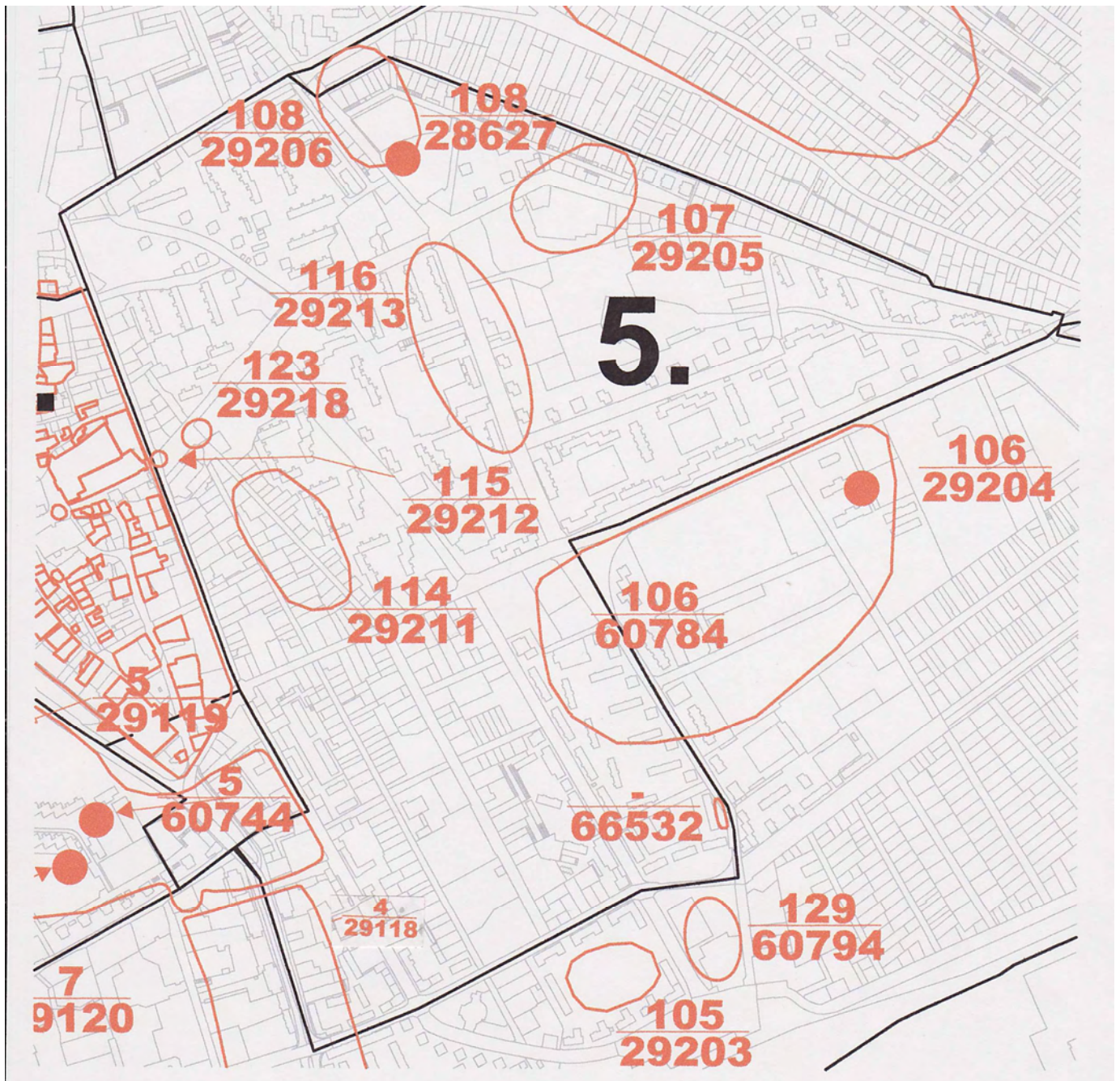
Helyi védelemmel védett természeti értékek

A 30/1992.(XI.26.) Székesfehérvár Megyei Jogú Város önkormányzati rendeletével módosított 1/1988.Fejér megyei Tanács VB rendelete a város helyi védeltségű fái, fasorai, egyes természeti értékei a következők:

2. Várkörút 6. sz. ház udvarán lévő császárfű

3. Gyümölcs u.-Horváth I. u.-Martinovics u. 199 egyedből álló juharlevelű platánsor

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

4./ Épített örökség

A vizsgálat tárgyát képező városrész egy organikusan fejlődő történelmi magra épülő, ám mai állapotában valójában egymástól karakterben eltérő, önálló egységek láncolata.

Az egykori hatalmas Budai külváros (civitas exterior), amelynek kiterjedését e régészek a móri úti malmoktól a szőlőhegyig, sőt egészen a vasútig azonosították, a török uralom alatt szinte nyom nélkül elpusztult. A környező uradalmak betelepülő jobbágyai majd a magyar és német parasztnak fokozatosan felépítették az új falusias külvárost, amely története során több ízben is hatalmas tűzvészek áldozata lett. Az új település a régi külváros körül, a korábbi földeken alakult újjá, középen üresen hagyva a vásárállást. A 19. századi polgárosodással a belvároshoz közeli részek sorra elegáns városi arculatot kaptak. A múlt század elején a hagyományos paraszti élet egyik fő színtere, a nagyhagyományú vásártér is csökkenni kezdett, fokozatosan megszűnt, helyére közigazgatási paloták, hivatali tömbök, iskolák és módos polgárházak, ligetek, parkok kerültek. A nagyszabású városi építkezések árnyékában Felsőváros külső része a hagyományait megtartva továbbra is falu maradt.

A másik külváros Viziváros fiatalabb, a 18.-19. század fordulóján jött létre a Belvárostól keletre fekvő vizes, mocsaras részek fokozatos felparcellázásával. a terület fő szervezője az új Budai úti becsatlakozás volt. A 20. század első éveiben várfalak lebontásával a középkori kapuktól független településszerkezet alakul ki, mérnöki tervek alapján. A várak mentén kialakult telkek polgárok tulajdonába kerül. Viziváros déli terjeszkedését a vasútvonal állítja meg. A 20. század utolsó harmadáig polgári külváros, de a paraszti létforma sem idegen az udvarokban.

„A vár legépebben maradt keleti várfalán állva, a széles vizesárok sávja mögött a Viziváros magja, a tabánnak nevezhető, elaggott kis külváros: a Kígyó utca, Ősz utca, a Könyök-köz vidéke lapul, ahol „A rossz lányok arra laknak, Sötét odvában nyirkos falaknak”, ezen túl azonban minden irányban erős fejlődés látható. Új utcák épültek be városias jellegű családi házakkal, de bőszéges udvarokkal és kertekkel.” 1910. előtti és körüli gyerekkorom Fehérvára (Molnár Tibor, 1995)

A II. világháború utáni újjáépítést követően az 1960-67-es rendezési tervek döntötték el ennek a területnek a sorsát. A több száz év alatt természetes fejlődéssel alakuló külvárosi településszövet megsemmisítésével 20 év alatt egy tervezett új város jött létre, új lakossággal, új életformával, öt-, és tíszintes panelházak erdejével a történelmi Belváros közvetlen szomszédságában.

A régi külvárosok helyén létesült hatalmas telepekkel tömegében és urbanizációs jellegében visszavonhatatlanul megváltoztatta a város minőségét, és ennek súlya szinte felbecsülhetetlen, komoly elemzések tárgya lehetne.

A lakótelep építkezések dinamikájára jellemző, hogy a házgyárak hatvanas évek végi beindulása és 1975, az olajválság kitörése között a városban úgyszólván az összes nagyobb építkezés elkészült vagy befejezési stádiumba került. Az építkezés elsődleges célja az 1960 és 1980 között közel kétszeresére, kerekén 55 ezerről 100 ezer fölé nőtt népesség elhelyezése volt.

„A közületi lakás termelést az iparvállalatok fejlődése és a vidék parasztgazdaságainak ember-főlöszeg termelése következtében bevándorló munkás többlet sürgette.” (Molnár Tibor 1985.)

A kisvárosi beépítés egy része a főutak mentén és közelében megmaradt (Széchenyi út, Várkörút, Szekfű Gyula utca, Rákóczi út, Királysor). Az új és a régi településszövetek között, a szomszédságon kívül egyéb szerkezeti kapcsolat nincs. Létük, fejlődésük egymástól független.

a./ Lakótelepek

A világháborút követő újjáépítés az 1950-es években a vasútállomás közelében kezdődött.

„Ebben az időben dúlt a szocialista realizmusnak nevezett ízlés háborúság az egyfajta csenevész klasszicizmus és a modern funkcionalista építési irányzat – hazánkban a mindent jobban tudó Révai et. és Major Máté építész barátom, évfolyam és volt lakótársam között. Székesfehérvár építészetének jellege nem engedte a Budapestről küldött tervezők túlságos szoc.

reál elkalandozását, így ez az építési korszak töretlenül csatlakozott a meglévőhöz. Társadalmi vita nem keletkezett, a kritika legfeljebb a kivitelezés minősége ellen szólt.” (Molnár Tibor városi főmérnök visszaemlékezései, 1985.)

Az átalakítás első nagy rendezési tervét a Városterv készítette 1952-ben. Ezt a tervet utóbb azért kritizálták, mert kiragadta a várost a regionális kapcsolati hálóból, és igen mérsékelt fejlesztését javasolta. Tehát éppen megfelelt a politikai kurzus akaratának. 1955-ben viszont már nem Fehérvár visszafejlesztésével, hanem hosszú távon regionális felsőfokú központtá való fejlesztésével számoltak. 30 évre, kezdetben 75-80 ezres lakossággal terveztek. A kivitelezésben a lakásépítés állt a középpontban.

Beépítendő területként írták le a pályaudvar és az Engels út (Szekfű Gyula utca), Május 1 tér (Széna tér) közötti területet is, amelyen három új alközpontot akarnak kialakítani. Ez a széles sáv a Belvároshoz zöldrevezetettel csatlakozott volna.

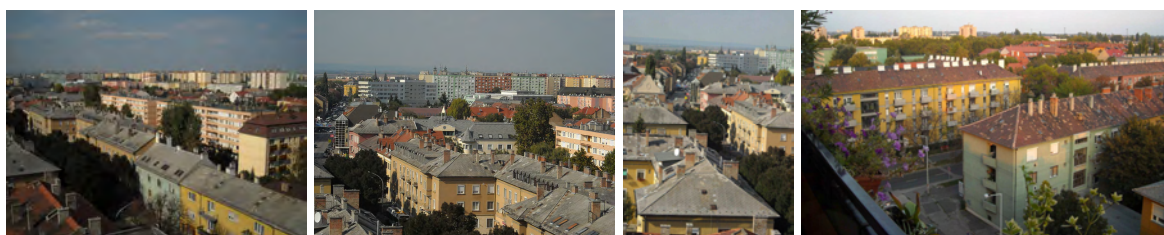
A terveknek megfelelően az új vasútállomással szemben épültek az első lakóházak 1952-1953-ban (Béke téri lakótelep).

Prohászka úti (Lenin úti) lakóházak:

Az utat a Várkörút folytatásaként nyitották Új Várkörút néven, az 50-es években Lenin útként a Horváth István útig épült ki. A házakat az utcavonalra szervezték, ezzel határozottan kirajzolódó, hagyományos utcakép keletkezett, amelyet helyenként szakított meg a keresztutca vagy egy „beugró”. Az épületeket a tömb belseje felé keretes jelleggel telepítették tovább. A lakóházakat téglából építették, a külső kialakításban a szocialista realizmus jegyeit hordozzák. Eklektikus díszítésük ellenére a háború előtt kialakult modern lakásalaprajzokat valósították meg, egy részük függőfolyosós rendszerű. A Lenin úti lakások építkezésén a „megbízhatatlan, osztályidegen” fiatalokból szervezett munkaszolgálatos alakulatok is dolgoztak.

A dús faállománynak és parkoknak is köszönhető, hogy mára szépen „beérett” ez a kellemes, emberi léptékű, kisvárosi környék.

Érdekesség, és a korszakban különösen nagy érdeklődést váltott ki, hogy a Lenin út - Horvát István utca kereszteződésében 1958-ban épült kétemeletes háztömbben nyílt meg az első önkiszolgáló élelmiszerbolt.

„ A hagyományos székesfehérvári városképnek és a hajdani városrendezési makettnek megfelelni látom a Széchenyi út – Lövölde út – Vöröshadsereg út (Budai út) és a vasút közötti városnegyed beépülését. Bár itt már többféle építési mód látható, ezek jól illeszkednek, keverednek és barátságos együttest alkotnak. Ez a szőnyegbombázott negyed épült fel elsőnek, még a 10 emeletes panel tömbök bevezetése előtt.” (Molnár Tibor 1985.)

Deák Ferenc utcai lakóházak:

A nagy lendületű telepépítkezés az 1960-as években előre gyártott középblokkos és paneles elemekből még mindig a háborús pusztítás nyomában indult meg a régi József (mai József Attila) utcában és a Sztálin úton (Deák Ferenc utcában), a Lenin úti (Prohászka úti) beépítéshez hasonló szellemben és léptékben. Ezek méretükben továbbra is szerény, négyemeletes blokképületek voltak. A város első felvonója az évtized végén a József Attila utca és Horváth István utca sarkán leszúrt „középmagas” pontházban („katonai ház”) indult meg.

Lövölde úti 10 szintes lakóházak

A 60-as évek közepén épültek - még mindig a háborúban erősen megrongálódott vidéken - a Lövölde utcai tízemeletes pontházak.

Május 1. téri lakótelep

1966-67-ben kezdődött meg a Május 1. tér középmagas házakkal történő beépítése, és ezzel kezdett csökkenni a zöldterületre fenntartott rész. Öt 10 szintes pontház épült öntött technológiával. Homlokzatfelújításukra a 80-as években került sor. Ezek lettek az első átszínezett panelházak, példászerűen sikerült (tervező:Cser P. Antalné).

<u>József utcai lakótelep</u>	1960-65 között épült 1100 lakás, bontás:160 lakás
<u>Ősz utcai (Velinszky) lakótelep</u>	1967-74 között épült 2180 lakás, bontás:168 lakás
<u>Vizivárosi (Vorosilovgrád) lakótelep</u>	1974-79 között épült 3600 lakás, bontás:846 lakás

Az állami lakásépítkezési politika deklarálta a mennyiségi elvet követte, s ezt az előre gyártott paneles, az 1970-es évek elejétől egyre magasabb, ún. félmagas, 9–10 emeletes lakótömbök építésével kívánta véghezvinni.

Az 1970-es évek második felére és a 80-as évekre esett ezekben a negyedekben a szanálásokkal együtt jelentős részben elpusztult kereskedelmi és közcélokot szolgáló létesítmények megteremtése, a telepeken megvalósítható, merőben új életforma kellékeinek létrehozása. Az iskolák, óvodák, bölcsődék, orvosi rendelők, kulturális és sportlétesítmények, boltok és áruházak a telepépítkezésnél igényesebb építészeti feladatokat adtak.

Településkép, utcaépek és karakter mindegyiknél szinte ugyanaz. A 70-es évektől háztípusból csak kétféle volt, attól függően, melyik házgyárból érkezett a panel. Ezen belül vannak pont-, és sávházak, összesen 4-5 féle lakástípus és Clasp szerkezetű gyermekintézmények a tömbök közepén.

„ A Velinszky László lakótelep volt az első panelépítkezési bemutató. Területét az Engels F. út és a Május 1. tér felől már hagyományos 4-5 emeletes házakkal már beépítették: így ezeken az oldalakon átmenet képződött az alacsonyabb városrészek és a 10 emeletes blokkok között. Sajnos a Népköztársaság út és Rákóczi út felől nem voltunk ilyen szerencsések. A góliátok az egyemeletes villasorok felett meredeznek, illetve a Technika Háza felől nézve csúf, sivár bütü-falak sorakoznak, megoldhatatlan városeresztetika problémául.”

(Molnár Tibor városi főmérnök visszaemlékezései1985.)

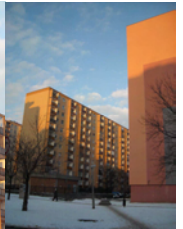

(Széna tér) Május 1. tér

József utca

Rákóczi út

Deák Ferenc utca

Sarló utca

Budai út

REMETEI ZOLTÁN FELVÉTELE
Viziváros - Ősz utca

b./ Hagyományos beépítések utak, utcák mentén

Várkörúti villasor

A régi várak és a városfal helyén húzódó elhanyagolt területet az 1920-as években kezdik rendezni, jelentősebb kiépítésére a 30-as években, a belvárost körülvevő csatornák beboltozásával került sor, ezzel új építési területek keletkeztek.

A csatornaboltozás után megnyílt Várkörút két szakasza egy évtized különbséggel alakult ki. A déli szakasz még a historizmus jegyében született a belvárosi oldalon a 10-20-as években (Ipariskola, Felsőkereskedelmi, Nőnevelő új épülete), ehhez kapcsolódik a Petőfi Sándor utca ide kivezető szakaszának két épülete is, a pénzügyi palota és a főposta. A szemben lévő oldal a 30-40-es években épült be, jobbra többemeletes lakóházakkal.

A Várkörút északi szakaszán levegős modern villasor épült a 30-as években. A házak egy része a Bauhaus szellemét tükrözi. Építészként jelentős közreműködői Kotsis Iván, Schmidl Ferenc és Molnár Tibor. Az így kialakított szép, széles, árnyas utat három sor gesztenyefa szegélyezte, ami később ugyanúgy a modern közlekedés áldozata lett, mint a Budai út topolyasora már a 30-as években. E villasor keleti oldalán kapott épült a 1960-ban a különlegesen szép, modern Brunszwik óvoda (Pordán H. Ferenc).

A Zichy ligettől induló szakaszát 1936-ban nyitották, a földszintes házak helyett többszintes modern lakóházakat építettek. Szemben velük egy jövőbeni tartalékterületnek tekintett üres park, benne Wagner Nándor Corpus Hungaricum című gyönyörű szobra, és a tér északi sarkán a műemlék Evangélikus templom található.

A Várkörútnak a régi városfal felőli oldalán 1937-38-ban kialakították a Prohászka ligetet a magasba szárnyaló Prohászka Ottokár emlékművel (Weichinger Károly, Ohmann Béla 1943.), Wathay Ferenc várkapitány (Lux Elek) és Szent László király mellszobrával (Schwalm László)

Szekfű Gyula utca

Már az 19-20. század fordulójától a felsővárosi vásárállás fokozatos csökkentésével, majd megszüntetésével jelentős épületekkel épült be az addig üresen álló hatalmas terület.

A legelső létesítmény még 1900-ból való, ekkor épült a Törvényszéki Palota és a fogház tekintélyt parancsoló monumentális épületegyüttese (Wagner Gyula tervei alapján).

Az 1920-as években a város csak a fejlesztések révén tudna munkaalkalmat, ellátatlanjainak megélhetést biztosítani, a megoldás a hitelfelvétel és a városi vagyon eladása volt. A hitelekből először az előző adósságokat törlesztették, 1926-tól pedig kommunális beruházásokra fordították.

A kölcsönökből épült 1928-ban a Téli Gazdasági Iskola. Ingyen adta a város a telket az Államépítészeti Hivatal épülete számára 1929-ben

Ebből épültek a Vásártéren az új középületek, 1931-ben az Állami Polgári Fiúiskola (Rákóczi-iskola), 1938-ban a Központi Elemi Iskola (Széna téri iskola, Thomas Antal terve), a Tüdőgondozó (Kotsis Iván terve), az Úrinők Otthona és 1943-ban a Vitézi Székház (Schmidl Ferenc tervei, ma a Szakszervezeti Székház része).

Ekkor jelölték ki az evangélikus templom számára a területet, ahol 1932-ben épült fel a templom Sándy Gyula tervei szerint.

Rákóczi út

1935-ig a Rákóczi út még a Városházánál kezdődött, csak a Romkert körül 1935-38-ban épített Lux Kálmán féle vöröstéglás kőtár építmény választotta le egy széles ívű kapuzattal a belvárosi szakasztól.

1970-es évek építkezéseinek középpontjában a város ezeréves fennállásának ünnepei álltak. A történelmi városmag igazgatási, kulturális funkcióját hosszú távra építették ki, az igazgatási épületeket és a kulturális intézmények székházait a műemlékekben helyezték el. A terv szerint a kereskedelmi központi funkciónak hosszú távon ki kellett kerülnie a Belvárosból. A Belváros keleti oldalán ezzel egy alközpontot kezdtek kialakítani, melynek részei voltak az Alba Regia Szálló (1972), a Skála áruház (1978), a Technika Háza (1977), illetve később a Nemzeti Bank épülete. Ide új múzeum, könyvtár és sportcentrum céljaira szolgáló épületeket is terveztek, amelyek végül nem valósultak meg.

A Rákóczi út északi oldalán a Várkörút közelében megmaradt a hagyományos beépítés, a villasor zárt sorú befordulása, és lezárása modern saroképülettel.

A Rákóczi út keleti lezárást a hangsúlyos tömegű Jézus Szíve templom jelenti a körülötte bokorszerűen elhelyezett szociális funkciójú épülettömegekkel.

Budai út

A városfalak lebontásával a 19. században alakult ki a Vörösmarty tértől induló, a belvárosból kelet felé kivezető országút. Több szakaszban épült ki, a 18-19. század fordulójáig a Lövölde utcáig, 100 évvel később a Halesz ligetig, a 20. század első évtizedeiben az Öreghegyig.

A Budai út első szakasza még őrzi a hajdani zárt sorú polgáris beépítést. Igaz, ezt különböző korú és szintszámú épületek alkotják, mégis egy összefüggő harmonikus térfalat alkot.

E hagyományos beépítésű szakasz végeit jelentősebb tömegű épületek jelzik, a belváros felőli oldalon a szerencsés tömegalakítású „Gyöngyvirág-ház”, mely szép átmenetet képez a Prohászka úti beépítés kifordulásával. Vele szemben egy új építésű üzletház, mely tömegalakításában szintén ezt a szellemet követi, építészeti megoldásaiban viszont messze alulmúlja.

A szakasz másik végét az északi oldalon egy földszintes, árkádos kúriaépület zárja le, melyben ma bank működik, délen a Szabó-palotaként közismert, tekintélyes, eklektikus saroképület, ma a rendőrfőkapitányság székhelye.

A történelmi adottságai folytán szűk, viszont városszerkezeti szerepe miatt rendkívüli forgalmú szakasz ma Székesfehérvár érszűkületének számít.

Távirda és Kégl György utcák

A Viziváros 18. századi kialakulásának kezdetén a legkorábban létrejött, délnek tartó utcái, ezek mentén parcelláztak újabb területeket. A zárt sorú kisvárosias beépítés a polgárisodást tükrözi. Az utcák északi vége V alakban csatlakozik egymáshoz, ennek közelében a hajdani földszintes épületállomány idővel átalakult.

A sarkon áll az egykori tűzoltóság épülete, ma üzletház. Hajdan egyemeletes eklektikus saroképület volt, különálló háromszintes vasbetonvázaz tűztoronnyal, 1885-ben épült Say Ferenc terve alapján az 1873-ban alapított Önkéntes Tűzoltó Egylet számára. A tűztorony elbontásával, a saroképület megtartásával és a két utcára néző V alakú bővítésével átriumos üzletház épült, a földszinten átjárással mindkét utcára (tervezők: Kemecsei Imre, Tatai Róbert, Szabó Sándor). Előtte a sarkon kialakított kis parkban Kocsis Balázs Szent Flóriánt ábrázoló szobra áll.

A Távirda utcában áll a régi Megyei Rendelőintézet, az egykori OTI épülete, 1939-ben épült Kotál Henrik terve alapján, mellette egy földszintes épület bontásával a bővítmény 1961-ben

készült Pordán H. Ferenc terve szerint. Ennek az épületnek a Kégl György utcai lenyomata ma a Földhivatal székháza. 1890-ben lakóháznak épült az egyemeletes neobarokk épület, Fröschl Ferenc tervei alapján. Korábban a Távirda utcai rendelőintézetnek része is volt, amelyhez udvarral és földszintes keresztzárnyal csatlakozott.

A két utca további beépítése nagyrészt őrzi a hagyományos kisvárosi földszintes – egyemeletes léptéket. Ma egyirányú forgalmú üzletutcaként működnek, a Távirda u. forgalmasabb, a Kégl György utca csendesebb módon. Hátrányuk, hogy a közlekedést a gépkocsik uralják a szűk utcákban, az áhított gyalogos zónává való átalakítás még várat magára.

A Kégl György utcát a déli végén a műemléki védelem alatt álló emeletes saroképület, a Splényi-ház zárja le.

Károly János és Gyümölcs utcák

A Távirda és Kégl György utcák folytatásai, azokkal megegyező városszerkezeti elemek a Budai úton túl.

Míg a Károly János utca, bár a földszintek itt is nagyrészt üzletekké alakultak, az elődjénél jóval csendesebb. A hagyományos utcaképbe illő mai építésű, igényes polgári lakóházakat is tartalmaz.

A Gyümölcs utca csak vonalvezetésében jelent folytatást, hangulatában, beépítésében új elemeket tartalmaz. Az utca keleti oldala nagyrészt megőrizte a hajdani kisvárosi zárt sorú beépítést, kivételt képez a SZÜV irodaház színes mozaikburkolatos modern tömege. A nyugati oldal zártságát feloldják a szabadon elhelyezett nagytömegű, helyenként magas iskolaépületek (volt Schönherz, ma Munkácsy ált. iskola, Egészségügyi szakiskola és kollégium, Vendéglátó és Kereskedelmi szakiskola). A keleti oldalon az iskolák (Jáky, GEO) a keresztirányú Pirosalma és Martinovics utcákban. A környék fiatalos, valóságos iskolacentrummá vált, ezzel folytatja az utca 19. századi kialakulásakor elindult hagyományát.

Itt lett volna a helye az 1985-ben politikai erőszakkal a városszélre, ipari környezetbe kihelyezett 320-as Szakképzőnek is.

A széles utca fölött a védett platánsor összefüggő zöld alagutat képez.

A két utcát a déli végében a Horváth István utcában egy évtizede épült többszintes, tagolt tömegű, markáns homlokzati plasztikájú lakóház együttes köti össze.

Széchenyi utca

A székesfehérvári ezeréves városszerkezet egyik legrégebbi, meghatározó eleme. Már a középkorban az út mentén húzódott le déli irányba Újfalu (nova villa), majd később az Alsóváros (Égett város) fő útjaként.

Szerepében meghatározó momentum volt a Budai út forgalmának megnövekedésével, a belvárostól délkeletre fekvő majorság 1870-es megszüntetésével a romantikus beépítésű Vörösmarty tér kialakulása, valamint a vasútvonal megépítése.

Az utca Vizivárosnál említhető szakaszán zárt sorú beépítés készült, elsősorban klasszicista stílusban. Ebbe illeszkedik a műemléki védelem alatt álló, ugyancsak klasszicista református templom.

Királysor

A régi Székesfehérvár egyik legfontosabb útvonala, ezen át haladt a Buda felől érkező forgalom a Budai Külváros, majd a felsővárosi vásárállás felé.

Az Alsó-, és Felső Királysor között kialakult hosszú, keskeny földnyelv csak a 20. század különböző korszakaiban épült be lakóházakkal, általában telepszerű módon.

A 19. század végén az utca déli oldalára fűzve, amely akkoriban még külső területnek számított, létesültek a város ellátását biztosító telephelyek, a villanygyár, a gázgyár, a gőzmalom, a vízmű és ide települt Bory József autógyártással foglalkozó lakatosüzeme is.

A közüzemi telephelyek háromszintes iroda-, és szociális épületei, több ütemben épülve, az út mentén összefüggő, zártsorú keretet alkotnak a Major utca két vége között és a további Gáz utcai folytatásban. Ez az épületsor megnyugtató, szép, harmonikus utcaképet alkot, ami mögül csak az erőmű 60 és 105 méter magas kéményei nyúlnak ki elképesztő magasságba és időnként elképesztő füstölgéssel.

A Királysor Major utcai csatlakozása körül még megtalálhatók a hajdani külvárosias, földszintes beépítés maradványai egy 1926-ból való hálaadó útmenti kereszttel. Ezen a szakaszon volt a Bory-gyár, néhány évtizeden át a Videoton Kossuth gyáregységeként működött. A terület időközben sokféle földszintes műhelyépülettel, kis csarnokokkal, barakkokkal, emeletes irodaházakkal épült be, kissé elvarázsolt kastély szerű telepítési rendszerben.

A sor végét az Akóts János Városi Gőzmalom zárja, amely 1918-ban épült Kracker Pál terve szerint. 4 silóhengere a város számos pontjáról is jól látható vertikális hangsúlyt képez. A malom, az ország 5 megmaradt famalma egyikeként, teljes mértékben üzemképes állapotban van, középiskolai tanmalomként itt képezik a jövő molnárait.

Várkörút

Szekfű Gyula utca

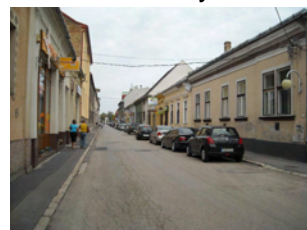
Rákóczi út

Budai út

Távirida utca

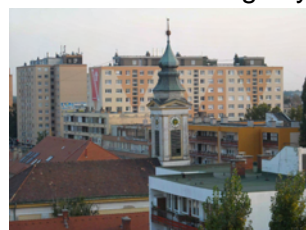
Kégl György utca

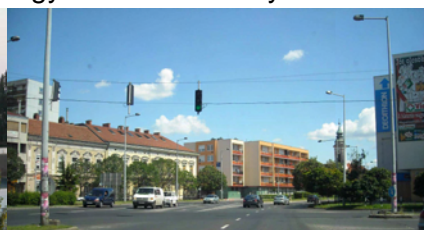
Károly János utca

Gyümölcs utca

Széchenyi út

Királysor

5./ Védettségek

5.1. Régészeti védettség

Régészetileg védett lelőhelyek:

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön miniszteri rendeletben régészetileg védetté nyilvánított lelőhely nem található.

Régészetileg nyilvántartott lelőhelyek:

A „Kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kövt) 11. §-a értelmében a régészeti lelőhelyek a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak. Ezen lelőhelyek nyilvántartásba vételéről a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Nyilvántartási Irodája gondoskodik.

A régészetileg nyilvántartott lelőhelyei az alábbiak:

12/4. lelőhely , 29118

(csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely neve:

Széchenyi utca (Újfalú, Nova villa)

Lelőhely helyrajzi száma:

6120/6,9, 6117/6, 6121/1, 6117/5, 6120/11, 6117/4, 6120/10,2,
6128/2, 549/1, 6128/1, 550/1, 535/1, 6149/10, 6120/7, 538, 539,
6120/5, 6149/13, 555, 6149/12, 548, 6149/11, 549/2, 547,
6149/16, 578/3, 559, 562, 560, 6129/2,1, 557, 561, 613
(ennek csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely típusa:

település, város, falu, erődítés, templom, temető

Lelőhely kora:

középkor, törökör

12/106. lelőhely , 60784

(csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely neve:

Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje

Lelőhely helyrajzi száma:

8502/19,29,43,22,42,24,14,7,15,12,27,20,28,6, 878/2, 860, 857/4,
878/3, 862, 8502/40,8, 865, 863, 8503, 864, 8502/41, 878/5, 8502/17,
866, 857/2,3
(ennek csak egy része van a vizsgált területen)

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora:

középkor, Árpád-kor

12/107. lelőhely , 29205

Lelőhely neve:

Rákóczi u – Major u találkozása

Lelőhely helyrajzi száma:

8867, 8668, 8669, 8672, 8678/1,2, 8679/2,6,7, 8871, 8873/1, 8880,
8881, 8882, 8883, 8884, 8885, 8887, 8888, 8889/1,2, 8890, 8891/1,
8892-95, 8897, 8899, 8900, 8902, 8903, 8934, 9133, 9136

Lelőhely típusa:

temető

Lelőhely kora:

középkor

12/108. lelőhely , 28627

Lelőhely neve:

Széna tér (Május 1. tér)

Lelőhely helyrajzi száma: -

(8870, 8833/1-2 ?)

12/108. lelőhely , 29206

Lelőhely neve: **Széna tér (Május 1. tér)**

Lelőhely helyrajzi száma: 8835, 8836, 8838, 8840, 8841, 8842, 8844, 8845, 8849, 8850, 8852, 8855, 8856, 8857, 8858, 8860, 8861, 8862, 8863, 8864, 8865, 8867, 8868, 8869, 8870, 8932, 8933, 8934, 8935

Lelőhely típusa: település, szórványlelet, temető

Lelőhely kora: középkor

12/114. lelőhely , 29211

Lelőhely neve: **Kégl György utca (volt Sallai Imre utca)**

Lelőhely helyrajzi száma: 481, 482/2, 483, 484/1,2, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 8697/14,15, 8697/16,19,20,8,9, 8702/2, 8709, 8710, 8716, 8717, 8722, 8725, 8726, 8736, 8737/1, 8737.

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: törökkor

12/115 . lelőhely , 29212

Lelőhely neve: **Rákóczi F. u. – Várkörút sarok**

Lelőhely helyrajzi száma: 432, 8758, 8759

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: ismeretlen

12/116. lelőhely, 29213

Lelőhely neve: **Gáz utca (volt Sebes Imre utca)**

Lelőhely helyrajzi száma: 8682, 8683, 8681/13, 8662/2, 8636/1,2,3, 8688/9, 8661, 8688/11, 8687, 8680, 8688/10 ,8688/8, 8679/1, 8662/3, 8636/15, 8635, 8688/19,20,21, 8758, 8871,

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: őskor, bronzkor, törökkor

12/123. lelőhely , 29218

Lelőhely neve: **Kempelen F. tér - Rákóczi F. u. eleje**

Lelőhely helyrajzi száma: 8758, 8753, 473/5

Lelőhely típusa: település, szórvány lelet

Lelőhely kora: törökkor, Újkor

12/ ..... lelőhely , 66532

Lelőhely neve: **Lövölde u. 21. (– Deák F. u. között)**

Lelőhely helyrajzi száma: 897, 8503 (898-900)

Lelőhely típusa: szórvány lelet

Lelőhely kora: római-kor

TÁJÉKOZTATÁS:

A KÖH Nyilvántartási Iroda által kapott adatszolgáltatásban, a lelőhelyeket feltüntető helyszínrajzon nem szerepel a 12/2. Székesfehérvár – Budai külváros lelőhely, amelynek kiterjedése átnyúlik a vizsgált városrészre.

Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája kéziratában viszont jelöli ezt a lelőhelyet. A lelőhely leírásában is meghatározza a helyszínt, amely egyértelműen a vizsgált Viziváros területén is található.

12/2. lelőhely

Lelőhely neve: **Székesfehérvár – Budai külváros**
Lelőhely helyrajzi száma: 6,8/4,10/6-25,27,28, 11,12,13/1-2,14-17,23,24,26,27,28/1-2,29-36, 37,38/2,3,5-7,9,10, 41/1-2,43-56,58,60,62-64,75,78/12, 136, 8759, 8773-8776, 8784,8793,8794,8795/2,8796-8799,8848,4224/1
Lelőhely típusa: település, város, falu, erődítés, templom, temető
Lelőhely kora: középkor, törökkor, újkor

12/2/2/J. lelőhely

Lelőhely neve: **Egészség ház (Szekfű Gy. u. 6.– Semmelweis I. u. sarok)**
Lelőhely helyrajzi száma: 8848,8816,8817
Lelőhely típusa: település, épület, kőfal, temető
Lelőhely kora: középkor

12/2/3/D. lelőhely

Lelőhely neve: **„Szent Miklós utca”**
Lelőhely helyrajzi száma: -
Lelőhely típusa: utca
Lelőhely kora: középkor

Régészeti érdekű területek:

Régészeti érdekű terület a vizsgált városrészekben és külterületi részen nincs.

5.2. Műemléki védetség

A hatástanulmány tárgyát képező Viziváros területén külön miniszteri rendeletben védetté nyilvánított, és egyben a Magyarország Műemlékjegyzékében feltüntetett alábbi objektumok találhatóak:

Evangelikus templom

Szekfű Gyula u. 1. (Várkörút),
hrsz.: 8795/2
modern, 1932

Műemléki törzsszám 10389

Oldalhomlokzatával utcavonalon, szabadon álló, egyhajós, félköríves záródású, homlokzati tornyos, nyeregvetéses templom, a záródás két oldalához csatlakozó mellékterekkel. A hajó elé álló, lekerekített sarkú, zárt előcsarnokra állított, háromszintes, négyzetes hasáb formájú magas tornyát négy, fiatornyos túsívak zárja. Homlokzatai klinkertéglával burkoltak. Támpilléres oldalhomlokzatainak pillérközeiben ablakok, a falmező felső harmada ornamentális keretdíszítésű vakolatmező. Bejárati ajtaját, a zárókőben keresztrel, rusztikus kváderezés keretezi. Az előcsarnok

síkmennyezetes, innen indul az orgonakarzat feljárata, a hajó lefedése törtvonalú, kazettás, a záradék negyedgömb. Az orgonakarzat zárt mellvédes. Berendezés: rács, padok, szószék, keresztelő kút, orgona, 1932. Épült 1931–1932-ben (építész: Sándy Gyula).

LAKÓHÁZ (Splényi-ház)

Budai u. 22. (Kégl György u.)

hrs.: 8706

historizáló

1890

Műemléki törzsszám 1564

Zártosorú beépítésben álló, U alaprajzú, egyemeletes, nyeregvetős sarokház. Főhomlokzata középtengelyében bejárat, a sarok hangsúlyos architektúrával kezelt álzalait, oldalhomlokzata asszimmetrikus. Földszintje az álzalaitokban álló pilaszterekkel együtt vízszintes sávazott, emeletén sima vakolat. Ablakai vízszintes záradékúak, az álzalaitok emeleti ablakai fölött vaklunetta, kolosszeum motívummal, a többi nyílás konzolpáros, vízszintes szemöldökpárkánnyal lezárt. Az övpárkány fölött a könyöklőpárkány körbefut. A szárnyak egy- és kéttraktusos alaprajzi elrendezésűek, az oldalszárnyakon szinteltolással. A kéttraktusos szárnyak udvari homlokzatai előtt konzolos függőfolyosó. Épült 1890-ben.

REFORMÁTUS TEMPLOM

Széchenyi u. 18.

hrs.: 539

klasszicista

1844

Műemléki törzsszám 1558

Utcavonalon, szabadon álló, egyhajós, egyenes záródású, homlokzati tornyos, a záradék felé kontyolt nyeregvetős templom. Főhomlokzatán négy, toszkán pilaszterre állított széles timpanon, fölötté kétfelől, a toronytestig lépcsőző, attika. A tornyon sarokpilaszterek között ablak és óralap, timpanonos lezárás, felette nyolcszögről indított hagymasisak. Oldalhomlokzatán szélről sávós lizénák, D-en osztópárkányra állított két lunettaablak, É-i homlokzaton ez a középtengelyben ajtóval, fölötté ablakkal és szélről két szintben ablakkal bővül. K-i homlokzatának tengelyében ajtó, fölötté félköríves ablaknyílás. Az egyterű, tükörcsövezetes hajót az előcsarnoktól és az orgonakarzattól félköríves záradékú árkádok választják el. A zárt mellvédes U alakú karzat az É-i fal elé épített, klasszicista architektúrába helyezett, szószék felé néz. Berendezés: padok, szószék, keresztelő medence, orgona, klasszicista, 19. század közepe. Épült 1844-ben.

5.3 Helyi védettség

Székesfehérvár önkormányzata nem alkotott helyi védelemről szóló rendeletet. Korábbi tanulmányok, rendezési tervek sem tettek javaslatot a vizsgált területen épületek, köztárgyak helyi védelem alá helyezésére.

E területen helyi védettség alatt álló épület vagy köztárgy a fentiek miatt jelenleg nincs.

6./ Örökségi értékek elemzése

6.1. Régészeti örökség

Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk, hogy a védett belváros körüli falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal. Az említett településhalmazhoz tartozó falu volt a vizsgált városrész északi felén a Budai külváros (civitas exterior), délről pedig érintette Újfalut (nova villa). Az ezekhez tartozó, a mai Székesfehérvár területén talált középkori lelőhelyeket, falvakat írott források és leletek segítségével azonosították. Viziváros a középkor után alakult ki.

A korai középkori városnak álló emlékei sajnos nem maradtak ránk, a legtöbb emlék a késő-középkori törökkori életéhez köthető. Ez a város egykori szerepéhez mérten elenyészőnek tűnhet a folyamatos régészeti kutatások ellenére is. A város településszerkezetének fejlődése és építészeti karakterei a régészeti emlékek és a történeti források, szövegek, metszetek, felmérések, térképek segítségével lehetséges. A középkori forrásanyag meglehetősen szegényes, a legtöbb adatunk a 16-17. századból származik. A képi ábrázolások, metszetek, térképek, felmérések általában még későbbiek főként 17-19. századiak. Mindezek miatt a város topográfiájáról és építészeti emlékeiről alkotott tudásunk az újabb és újabb kutatások fényében változik, csiszolódik.

Ezért tulajdonítható a lelőhelyeknek fokozott jelentőség.

6.2. Építészeti örökség : településszerkezet, utcakép, beépítés, épületek

a./ Lakótelepek:

A II. világháborús pusztítások utáni újjáépítésnél a legfontosabb teendő a lakásépítés volt. Ennek első üteme az 1950-es évek elején zajlott a vasúthoz közeli részeken. A Béke tér beépítése után másodikként az akkori Lenin út (ma Prohászka Ottokár út) két oldalán épültek lakóházak, téglából, jó minőségben, korszerű alaprajzokkal, külsejében a szocreál jegyeit hordozva.

A lakótelepek közül a korai, egykori Lenin úti beépítés mára építészeti szempontból beérett, utcaképe a városkép elválaszthatatlan része, emberi léptéke következtében nem hat idegen testként, parkba ágyazott, kellemes lakókörnyezetet jelent.

A Prohászka út két oldalán elhelyezkedő 1952-54-ben épült lakóházak területe helyi területi védelemre javasolt.

Javasolt a lakóházak felújítására vonatkozó csomóponti szintű részlettervek készítése és alkalmazása az örökségi érték megőrzése érdekében. Tetősíkból kiálló semmilyen felépítmény létesítése nem javasolt.

A Prohászka úti beépítés közelében, az Esze Tamás utcában áll az ún. Lottóház,(OTP lakóház), 9 lakószintes monolit vasbeton épületegyüttes, északi oldalán függőfolyosóval, a déli homlokzaton végigmenő loggiákkal, sárga üvegbetűtes mellvédekkel. Rendkívüli méreteivel magányosan emelkedik ki a 4-5 szintes házak magastetői és kéményerdeje fölé, és szemez a belvárosi templomtornyokkal. A lakóház egy 4 szintes szárnyal a Prohászka útra is befordul. Az épület az egykori Hangya-szövetkezet helyén épült 1970 körül, Schulz István tervei szerint

b./ Utak menti hagyományos beépítések:

Az 1960-80-as évek között felső politikai akaratra, a természetes fejlődéssel kialakult külvárosi településszövetek megsemmisítése árán végrehajtott, tömeges panelos lakótelep építések leginkább a történelmi Belváros közvetlen szomszédságát, a Vizivárost sújtották. Ennek következtében korábbi szerkezeti felépítését – a főútvonalak változatlan megtartásával – új utcahálózatok, idegen beépítési formációk váltották fel. Ezeken a gyökeresen átalakult területeken az utcakép is másképp értelmezendő.

A közvetlenül a Belvárossal érintkező részeken vagy a kifelé tartó főúthálózat mentén, hosszabb-rövidebb szakaszokon még fellelhető a korábbi hagyományos, történelmi beépítés.

Ezek a területek az épített örökség értékes részeinek tekintendők.

Várkörút északi része: Várkörúti villasor

A múlt század 40-es éveire az egykori városfal külső tövében 4 évtized alatt kialakult beépítés a történelmi Belvárosra rátapadva rendkívüli örökségi értéket jelent. Saját korában méltó, színvonalas polgári átmenet képezett az ezeréves történelmi városmag és külvárosa között. Az átmenet szerves folyamata a külső területek felé, azok brutális, érzéketlen átalakításával, teljesen megszakadt. Az egyoldalú kapcsolat következtében ez a szép, szellős, elegáns villasor mára a Belváros keretezésévé vált. Ezt a feladatát viszont magas építészeti színvonalon látja el.

Maga a Várkörút is megváltozott az 1960-as években a közepén haladó dupla sor gesztenyefa kivágásával, ez elsősorban a déli, zárt sorúan beépült, többemeletes szakaszt teszi ma is sivárrá.

A Várkörút városfal felőli házsora része a történelmi Belváros majd teljes területét érintő Műemléki Jelentőségű Területének (MJT), ezért elemzése elsősorban a hatástanulmány 1. Történelmi Belváros c. kötetének feladata. Mivel a Várkörúti beépítés két oldala szerves egységet képez, ezért itt ezeket ismételtelen, együttesen kezeljük.

A Várkörúti villasor részeként elemezzük a Rákóczi út északi elején meghagyott egyutcányi hagyományos beépítést is.

A Várkörút jelentősebb épületei – páratlan oldal

Várkörút 1.

Kétemeletes modern lakóház 1960. körül, Kotsis Iván terve alapján, sarkain konzolos zárterkélyekkel, az telken álló szesz-, és likőrgyár helyén épült.

Várkörút 3.

Háromemeletes modern sarokház, 1935, Somogyi György terve alapján, eredetileg az Izraelita Hitközség lakóháza volt. Jellegzetessége a markáns hosszú, tömör mellvédes erkélysor.

Szent István Király Múzeum szoborparkja – foghíjként kezelendő

Várkörút 7.

Emeletes modern lakóház, 1938, Schmidl Ferenc építész tervezte saját családjának. Főhomlokzatának sarkán konzolon áll Ohmann Béla Szent József és a gyermek Jézus kőszobra. Jellegzetessége, hogy homlokzatfelújítás után 3 év alatt ismét teljesen benövi a vadszőlő.

Várkörút 9.

Egykor lakóház volt, átépítették 1940-ben Molnár Tibor terve alapján, Bauhaus szellemiségű tisztasággal és formanyelvvel. Később gyermekorvosi rendelő lett, ma a Péter Rózsa Gimnázium és Szakközépiskola működik benne. Rendkívül sajnálatos, hogy legutóbbi felújítása óta, a jogszabályi lazaság, az érzéketlenség és dilettantizmus következtében, az eredeti értékeitől merőben idegen külsővel pompázik, harsány répasárga színben és nagy reklámtáblákkal körülvéve.

Javasolt az eredeti állapot visszaállítása és csak olyan építészeti megoldások, feliratok alkalmazhatók, amelyek mellett az eredeti értékek zavartalanul érvényesülhetnek.

Várkörút 11. (hrsz: 120)

Modern villaépület, 1933. Molnár Tibor saját tervezésű lakóháza. Nagyvonalú szerkesztéssel, magasszintű építészeti tisztasággal megalkotott épület. 1999-ben átalakították irodaépületté és beépült az alagsori nyitott terasz. Az utcai vaskerítésen az alkotó neve is látható.

Az épület örökségi értéket képvisel, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

Javasolt az eredeti állapot visszaállítása és az épület olyan célú hasznosítása, amely mellett az eredeti értékek zavartalanul érvényesülhetnek.

Várkörút 15.

Emeletes modern lakóház, 1933. Molnár Tibor terve alapján, Kaltenecker Viktor ügyvéd, felsőházi követ számára készült. Eredetileg földszintes volt, bővítését 1965-ben szintén Molnár Tibor tervezte.

Kaltenecker Viktor Székesfehérváron született 1879-ben. Középiskoláit is itt végezte. 1896-ban doktorált, 1903-ban nyitotta meg ügyvédi irodáját. Részt vett az I. világháborúban, 1917-ig teljesített katonai szolgálatot. A Vörösmarty-kör főtársa, a Zenekedvelők Egyesületének elnöke, az Ügyvédi Kamara választmányi és fegyelmi bíróságának tagja. 1916-tól a Fejér megyei Takarékpénztár ügyésze, iskolaszéki tag, városi képviselő, Székesfehérvár tb. ügyésze, a közigazgatási bizottság tagja, a városi közművek igazgatósági tagja. Nagy kultúrapártoló. „puritán jellemű, önzetlen, széles látókörű, nagy koncepciójú egyéniség, akinek csak barátai vannak – ellenségei nincsenek”- írták róla.

Várkörút 17.

Emeletes modern sarokház, 1934. Molnár Tibor terve alapján, Eppinger Ignác számára készült. Az ívesen átforduló, nagyvonalú sarokmegoldás figyelembe veszi a csatlakozó beépítések magasságát. 1999-ben bank céljára átalakították, új reprezentatív bejáratot kapott.

Az 1960-as években e házban volt Takács Imre József Attila-díjas költő albérlete. Gyakori látogató volt itt Pilinszky János költő is 1962-66 között.

Prohászka liget

Várkörút 17.

Várkörút 11.

Várkörút 9.

Várkörút 3.

Várkörút 1.

Marosi Arnold utca

A Várkörút jelentősebb épületei – páros oldal

Várkörút 2. (8788)

Háromemeletes modern bérház, 1936. Molnár Tibor terve alapján. A háromszög alakú elkeskenyedő telekre íves trapéz alaprajzú épület készült, a hátsó homlokzaton félhenger alakú lépcsőházi építménnyel, a főút felé a sarkon ívesen átforduló erkélyekkel. A terméskő lábazat felett a vakolt homlokzatokon az ablakok szemöldök és párkánymagassága az egész épületen nűtként körbefut. A sarokmegoldás pikantériája miatt a köznyelvben „vasalóházként” ismert.

Az épület örökségi értéket képvisel, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

Esetleges felújítása során javasolt csomóponti szintű részlettervek készítése, melyek biztosítják az eredeti arculat, mint érték zavartalan érvényesülését. Az üzletportálokhoz tartozó szolid feliratokon túl az épületre egyéb reklám nem helyezhető.

Várkörút 4. – Kígyó utca sarok

Kétemeletes, U alakú, modern bérház, kétoldali bejárattal, terrakotta színű homlokzattal, az 1950-es évek körül épült, Kígyó utcai sarkán sarokerkély.

Várkörút 6.

Egyemeletes modern-neobarokk jellegű villa, 1930. körül épült. Udvarán hatvanéves védett császárfű áll.

Várkörút 8.

Neobarokk villa alacsony manzárdtetővel, 1930. körül.

Várkörút 10.

Egyemeletes, magastetős, art deco villa, 1930-ban épült. Oldalához egyemeletes, előtetős bejárati rész csatlakozik. A homlokzaton zsalugáteres ablakok, középen erkéllyel.

Várkörút 12.

Az utcator talán legfiatalabb lakóépülete, az 1960-as években készült visszafogott, tiszta modern építészeti eszközökkel. A közelmúltban mintaszerűen felújították.

Várkörút 14-16.(8766), Brunszvik Teréz Óvoda

Sarokra szerkesztett modern óvodaépület, 1960-ban épült Pordán H. Ferenc terve szerint, földszintes, részben kétszintes épület a telek és az utca szintje közötti másfél méteres különbség szellemes kihasználásával. Az udvarra néző foglalkoztatók lábakon állnak. Tiszta világos alaprajzi szerkesztés, nagyvonalú tömegformálás, magas szintű építészeti minőség jellemzi. A lábazatok és pillérek burkolása ürömi terméskő, felette kőporos dörzsölt vakolat, két színben. Az ablakokat időközben kicserélték, eredeti osztásuk megváltozott. Az udvaron kedves, teknősbékás díszkút (N. Kovács Mária) található.

Az épület örökségi értéket képvisel, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

Várkörút 18.

Szabadonálló emeletes modern villa, 1935-ben épült Gáspár István terve szerint.

Várkörút 20.

Kétemeletes modern villa, 1935. körül épült, terrakotta színű homlokzattal, a földszinten garázkapukkal.

Rákóczi út2.

Egyemeletes eklektikus lakóház, 19. század végén épült. Rákóczi úti főhomlokzatán, alul üzletportálokkal. A homlokzat alsó sávjában armírozott, az emeleten félköríves ablakok készültek. Az udvari főbejárat felett nagyméretű, faragott léces, ácsolt zárterkély. A kerítésvonal letört sarkában különálló kis üzlet áll, hajdan újságosbódé volt.

Sajnálatos, hogy a rendkívül szép, utcai kerítés összes míves rácsmezője reklámtáblákkal burkolt. Mindez Szent István szarkofágjától 30 méterre...

Rákóczi út 4.

Egyemeletes magastetős, eredetileg lapostetős modern saroképület, 1937-ben épült Hübner Tibor terve szerint. A 70-es években erősen átalakították, nem előnyére. A változtatás a földszinti üvegportálokat és az emeleten egykor vízszintes sávban összefogott ablaksort érintette.

A Várkörút északi része, a villasor, rendkívüli örökségi értéket képvisel. Az együttes a magas színvonalú fehérvári modern építészet kiemelkedő alkotásai. A páratlan oldalon a Marosi Arnold utcától a Lakatos utcáig terjedő, a páros oldalon a Marosi Arnold utcától a Rákóczi útig és a Rákóczi úton befordulva a Wathay Ferenc utcáig terjedő szakaszok ingatlanjai együttes műemléki védelemre javasoltak. A területi határok pontos tisztázása, különös tekintettel a fennálló MJT védelemre, külön egyeztetés során dönthető el.

Fentiekén túl a Várkörút 11. sz. modern lakóépület (120), a Várkörút 2. sz. többszintes modern lakóház, ún. „vasalóház” (8788) és a Várkörút 14-16.(8766), Brunszvik Teréz Óvoda modern épületegyüttese kiemelkedő építészeti értékeik miatt műemléki védelemre javasoltak.

Evangélikus templom

Vasalóház

Várkörút 4.

Várkörút 8.

Várkörút 10.

Várkörút 12.

Brunszvik Óvoda

Várkörút 18-20.

Rákóczi úti házsor

1940. körül Molnár Tibor felvételei

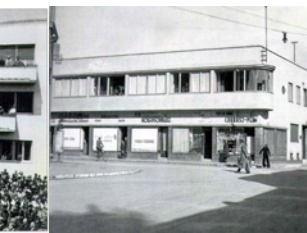
Várkörút 11.

Várkörút 7.- 9.

Várkörút 3.

Rákóczi út 2.

A Várkörút déli része: a Várkörúti többszintes házsor,

Páratlan oldal a Várkörút 19-től

A csatornaboltozás után megnyílt Várkörút két szakasza egy évtized különbséggel alakult ki. A páratlan oldalon déli irányban ezután a Prohászka liget, a Romkert Lux-féle kőtárépülete, majd a 19. századi eredetű izraelita árvaház és aggintézet, 3 szintes lakóházak, a Zsuzsanna forrás parkja Bory Jenő hősi emlékművével, az elbontott Árpád uszoda és Árpád szálló helye, valamint 3 jelentős fehérvári oktatási intézmény következik, amelyek még a historizmus jegyében születtek az 1910-20-as években (egykori Ipariskola, Felsőkereskedelmi, Nőnevelő új épülete).

Ezek közül külön említést érdemel:

Várkörút 23. sz lakóház,(409)

az 1960-as években épült, kiemelt 3 szintes, belső függőfolyosós sarokházként. Főbejárata a kis térről indul, belső közlekedési rendje is erről a tengelyről szerkesztett, világos, örökérvényű építészeti gondolatokat tartalmazó modern épület.

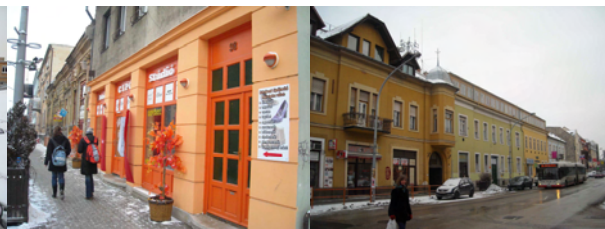
Építészeti értékeire tekintettel az épület helyi egyedi védelemre javasolt.

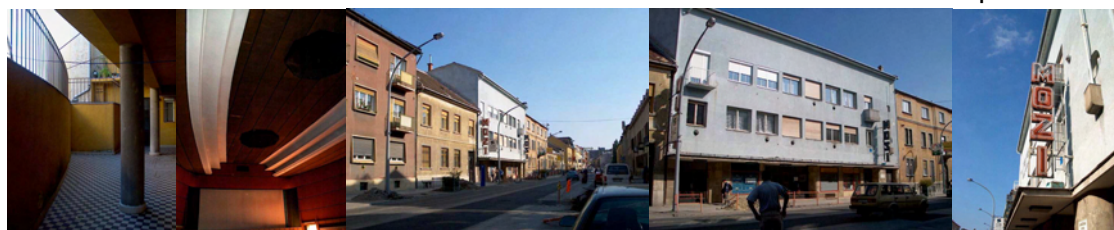
Várkörút páratlan oldal

Várkörút 23.

Várkörút páros oldal

Várkörút 32. Köztársaság mozi

Páros oldal a Várkörút 22.-től:

A Rákóczi út becsatlakozásától délre zárt sorú beépítés következik, mely a Megyei Földhivatal 1970 körül épült, modern függőnyfalas épületével (Zalka István) indul, a bütüfalán széles konzolon nyugszik Garányi József nagyméretű kerámiaplasztikája. Ezután a sorban több századfordulós és 20-as évekbeli eklektikus, illetve 1930. körül épült 2-3 emeletes, modern hangvételű lakóház következik, egymás után vegyesen.

E sorból kiemelkedő jelentőségű épület:

Várkörút 32. (465) egykori Köztársaság Mozi (Alba Mozi) és lakóház

Kétemeletes modern épület, 1939-ben épült Hübner Tibor terve alapján, széparányú, visszafogott utcai homlokzattal. A földszintje eredetileg is mozinak készült, konzolos előtető-sáv alatt végigüvegezett utcai portállal, a felső szinten a belső teraszokról nyíló bérlakásokkal. A nagybelsőmagasságú nagyterem mélyen benyúlik az udvarba, eredetileg is korszerű technikai felszereltséggel, padozat alatt vezetett szellőző alagúttal, rendkívül jó akusztikával készült. Több ízben átalakították, ám az első sorban a burkolatok cseréjére, korszerűsítésekre szorított. A mozi néhány év óta (a pláza-mozi megjelenésével) használaton kívül van. Tettek kísérletet a hasznosítására, a nagyterem megosztására, befödémezésére, de az egyenlőre kimerült egyes meglévő részek engedély nélküli szétverésében, a felette lakók legnagyobb rémületére.

A mozi jövőbeni hasznosításánál nem szabad figyelmen kívül hagyni a Romkert közelségét, és ezt lehetőségként kell kezelni.

Építészeti és helytörténeti értékeire tekintettel az épület – a nagyteremmel együtt - helyi egyedi védelemre javasolt.

A Várkörút déli része, a többszintes házak sora, rendkívüli örökségi értéket képvisel. Az együttes a magas színvonalú fehérvári eklektikus és modern építészet kiemelkedő alkotásai. A páratlan oldalon Romkerttől a Budai útig terjedő, a páros oldalon a Rákóczi úttól a Budai útig terjedő szakaszokon az utcakép helyi területi védelemre javasolt. A területi határok pontos tisztázása, különös tekintettel a fennálló MJT védelemre, külön egyeztetés során dönthető el.

Fentiekén túl a Várkörút 23. sz. modern lakóépület (408), a Várkörút 32. sz. egykori Köztársaság mozi és többszintes modern lakóház, (465) kiemelkedő építészeti és helytörténeti értékeik miatt helyi egyedi védelemre javasoltak.

Szekfű Gyula utca

Lovasberény irányából már a legkorábbi térképek is jeleznek utat. A Belvárosig elérő mai szerkezet az 19-20. század fordulójától a felsővárosi vásárállás fokozatos csökkentésével, majd megszüntetésével jött létre. Az út mentén, az addig üresen álló területen jelentős középületek épültek.

A legelső létesítmény még 1900-ból való, ekkor épült a Törvényszéki Palota és a fogház tekintélyt parancsoló monumentális épületegyüttese (Wagner Gyula terve alapján), a történelmi Belváros MJT része.

Az út északi oldala, így az 1928-ban épült Téli Gazdasági Iskola és az 1931-ben emelt Állami Polgári Fiúiskola (Rákóczi-iskola) a Felsővároshoz kapcsolódik.

Szekfű Gyula utcai jelentős épületek:

Evangélikus templom, Szekfű Gyula u 1. - műemlék.

1932-ben épült fel városi területen, Sándy Gyula tervei szerint. Egyhajós, nyeregtetős, vöröstégla burkolatú épület, az ablakok sávjában virágmotívumos sgraffito díszítéssel. Karcsú, négy fiatornyos tornya erdélyi formavilágot tükröz, Sándy többi templomához hasonlóan.

Keleti részéhez kapcsolódva, egy belső udvar megtartásával 1995-ben gyülekezeti terem és lelkészlakás épült, Csutiné Schleer Erzsébet terve alapján. A belsőépítész Ruttkay Miklián Ágota volt. Az épület 2007-ben elnyerte Székesfehérvár Építőipari Nívódíját.

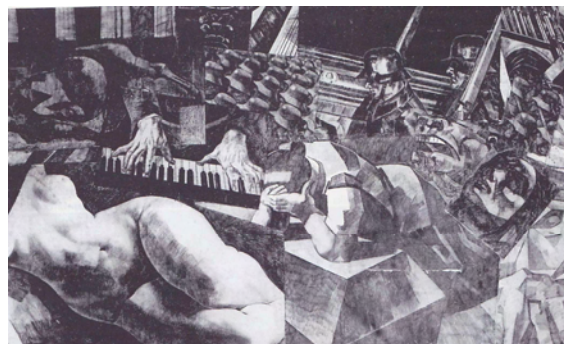
egykori Vitézi Székház – későbbi Szakszervezetek Székháza, Szekfű Gyula u 3.

Az eredeti modern épület két emeletes és egy földszintes összekötő szárnyból áll, 1940-43-ban épült, Schmidl Ferenc terve alapján. 1940-43-ban épült. A belsőt díszítő Aba Novák pannók elpusztultak.

Az új épület szakszervezeti iroda-, és kultúrház 1970-ben került a régi épület elé, Pásztor Lajos terve alapján.

Az új épület kultúrtermének falára került fel 1965-ben egy, a teljes falat beborító mozaik kép, Kohán György HÁBORÚ EMLÉKE című, 1941-ben készített rajza alapján. Kohán 235 x 950 cm-es fekete krétarajzáról a mozaikot Csákvári Nagy Lajos készítette el.

„Még élete végén megérte Kohán, hogy e fríz mozaik változatát megrendelte az állam a székesfehérvári Szakszervezetek Házának kultúrterme számára. Ám Kohán maga a szerződést nagybetegen éppen csak alá tudta írni, a készülő mozaik megtekintésére már nem futotta erejéből, azt halála után helyezték el a nevezett épületbe. 1965-ben az Állami Lektorátusnak, mint megrendelőnek zárt helyen nem állott sehol máshol tízméteres fal a rendelkezésére, ez viszont afféle klub-színjátzó és ebédlő helyiségként a háború víziójával, nem volt a legideálisabb terep ebben a dolgozók „lazítását” szolgáló környezetben.” (Supka Magdolna: KOHÁN GYÖRGY)

A nagytermet, ahol évekig bálavásárokat rendeztek, azóta több részre osztották. A mű most nem látható, remélhetőleg csak gipszkartonnal van letakarva.

Orvosi rendelők, Szekfű Gyula utca 5-7.

A tüdőgondozó és bőrgyógyászat épülete 1938-ban épült, Kotsis Iván terve alapján

Széna téri iskola (volt Központi Elemi Iskola, majd Május 1. téri iskola) , Széna tér 10.(8869)

Szimmetrikus szerkesztésű, enyhén ívelt főhomlokzatú, több szárnyból álló épület 1938-ban épült Thomas Antal terve szerint.

Az állatvásár kitelepítésével a hajdani vásártér teljesen megszűnt. A háromszögű tér rendezése, parkosítása után, annak súlypontjában kapott helyet az iskolaépület, szépen illesztett erre a helyszínre. A ház egykor magastetős volt, a tető a háborúban leégett, jelenleg lapostetős, Kőlabazattal, sötét klinkerburkolattal, betonpárkányokkal készült, hosszú ablakmezőkkel, a főhomlokzat előtt széles, fedett bejáróval.

2003-ban a tornatermi szárnyhoz símuló modern hangvételű igényes bővítést kapott, amely a földszinten konyhát, éttermet, az emeleten igazgatói, tanári helyiségeket tartalmaz. A bővítmény mai arculatával, méltó módon illeszkedik az eredeti épülethez, annak értékei zavartalanul érvényesülhetnek. A bővítés tervezői Ács Miklós, Kovács Krisztina, belsőépítész Göde András.

A téren aszimmetrikus elhelyezésben mészkőszobor áll, Csikszentmihályi Róbert alkotása.

„Ugyanennek leégett minden fedélrészre az iskolapadokkal, amikor szükségkórház korábban a padlásra tárolták. Szereztem egy budapesti tetőszigetelőt és a padlás betonburkolatát bitumenesen szigeteltem. Lapostetős azóta is. De mindig sajnálom a szép rozsdabarna palatetőket. Hiányzanak.” (Molnár Tibor 1985.)

Az iskolaépület kiemelkedő örökségi értéket képvisel. Kifogástalan telepítése, szépen megkomponált tömegalakítása és magas színvonalú építészeti kialakítása miatt műemléki védelme javasolt.

Rákóczi út

1970-es évek tervei szerint a kereskedelmi központi funkciónak hosszú távon ki kellett kerülnie a Belvárosból. A Belváros keleti oldalán ezzel egy alközpontot kezdtek kialakítani. A tervezett épületek egy része megvalósult.

Rákóczi úti jelentősebb épületek:

Alba Regia Irodaház, korábban Alba Regia Szálló, Rákóczi u 1.

Fekvő hasáb formájú hatszintes épület, 1972-ben épült alagútzsalus technológiával, Skoda Lajos tervei szerint. Telepítése a Rákóczi út koordinátáihoz igazodik. Eredeti formájában a homlokzat erős horizontális tagolással készült, sötét kismozaik burkolatú mellvédsávok és végigfutó szalagablakok váltakozásával. Az első emeleti konyha és étterem a homlokzati síkból kiugró tömegként jelentkezett. Az épület összehatása nyugodt, visszafogott, szinte monotonnak tűnt a saját méreteihez és a közvetlen szomszéd, a változatos tetőjékű belvároshoz képest.

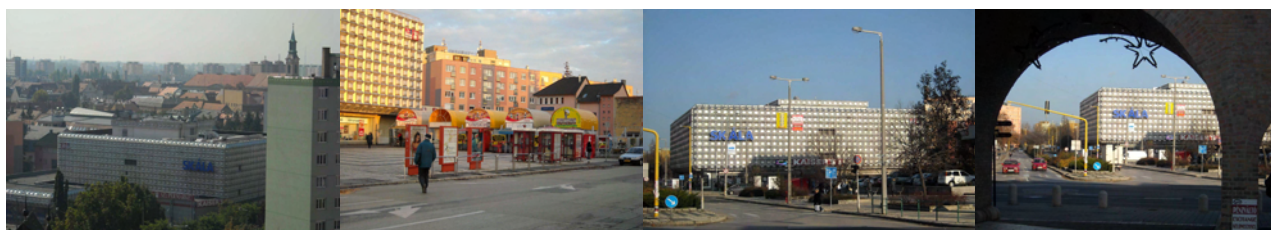
2005-ben átépítették. A jelenlegi állapot egy zaklatott, túldimenzionált, a környezetével mit sem törődő, öncélúan bonyolított, zavaros megoldás lett. A tömeg jelentősen megnőtt, a megdöntött üvegfal az érzetet tovább növeli, ugyanakkor építészeti megoldásaiban felaprózódott, szétesik. Számos esetleges motívumot tartalmaz, ugyanakkor nem tudni, hol a bejárat.

Megjegyzés: az épülettől 50 méterre van Szent István szarkofágja.

Skála Áruház Rákóczi u 3-5. (8743)

Egyszerű hasáb alakú tömbépület, 1976-78-ban épült. Tervezője Simon Ferenc (KERTI) az épületért 1979-ben Ybl díjat kapott. A földszint körben üvegfelületű, ezzel a tömeg lebegővé válik. A homlokzat négyzetes raszterbe foglalt, jellegzetes, plasztikus alumínium burkoló elemekből készült. A 90-es években kelet irányban bővítették, tervezte Lőrincz Attila. A belső átalakítás Sugár Péter terve szerint készült.

Az áruház épülete, telepítése örökségi értéket képvisel. Színvonalas építészeti kialakítása miatt helyi egyedi védelemre javasolt.

Technika Háza (METESZ Székház, ma Régió Háza) , Rákóczi u 25. (8868/15)

Az 1970-80-as években kialakult modern lakótelepi-intézményi környezetben szabadonállóan telepített épület, 1977-ben készült Pordán H. Ferenc (1933-2001) székesfehérvári építész mérnök (FMTI) terve alapján. (Építész munkatárs: Szigeti Gyula, belsőépítész: P. Eördeögh Edit)

Az ingatlan akkori tulajdonosa és a létesítmény építtetője a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége volt. a részükre készült a többcélú konferenciaterem, kistermekkel, tárgyalókkal, irodákkal.

Az épület egyszerű, nagyvonalú, arányos tömegformálású, F+1 szintes, részben alápincézett, a környező terepszintből kiemelt földszinttel. Átlátható, tiszta alaprajzi szerkesztés, impozáns külső megközelítés, egyértelmű belső közlekedési rend, igényes, nemes külső-belső anyaghasználat, elegáns, szép belső terek jellemzik.

Fennállása óta számos rangos konferenciának, kiállításnak, kulturális, társadalmi és szakmai rendezvénynek adott helyet.

2007-2008-ban a városi önkormányzat tulajdonába került.

Az intézmény jelenlegi neve RÉGIÓ HÁZA, de a város közvéleménye továbbra is Technika Házaként tartja számon.

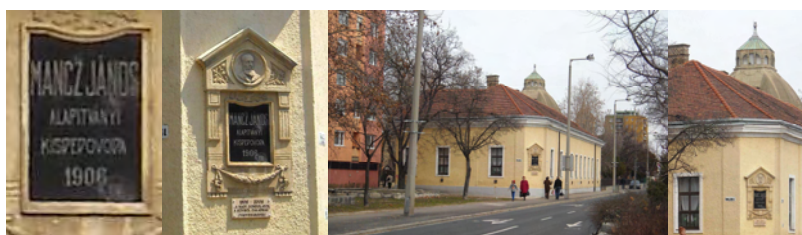

Az épület kimagasló örökségi értéket képvisel. Magas színvonalú építészeti minősége miatt műemléki védelme javasolt.

Az Építészek Fejér Megyei Kamarája és a Székesfehérvári Városszépítő és Védő Egyesület 2009-ben indítványozta és megtette a szükséges lépéseket az épület műemlékké nyilvánításához. Ennek dokumentációját 2009-ben a KÖH Védési Osztályának megküldte.

Mancz János óvoda Rákóczi u 28. (8810)

Földszintes, többször átalakított épület, 1904-07 között épült. Sarkán az alapító Mancz János portrédomborműves emléktáblája (Havranek Antal)

Jézus Szíve templom, Rákóczi u 30. (8832)

Vasbeton szerkezetű, szecessziós hatású, centrális alaprajzú templom, 1907-10 között épült, hivatalosan Fábián Gáspár tervei szerint. A nyolcszögű, bordákkal megerősített laternás kupolája Bory Jenő alkotása. A főbejárat felett Krisztust ábrázoló üvegmozaik (Walther Gida), a főoltáron Madonna szobor (Bory Jenő alkotása) látható.

A TECHNIKA, a Magyar Mérnökök Lapja 1931. január-februári számában megjelent egy lebilincselő szakmai írás Bory Jenő tollából, „A beton a művészet szolgálatában” címmel:

„...Háláttalan szerep, sőt talán visszatetsző vállalkozás művészetéről és betonról egyidőben beszélni. A beton... a cementtel összeragasztott kőzettörmelék... a gyakorlatban jóformán csak 30-40 éves múltat tekint vissza... Ez az anyag, mely a vassal kombinálva a mérnökök kezében soha nem álmodott műszaki problémák megoldására alkalmasnak bizonyult, tehát szilárdság tekintetében a múltban alkalmazott építőanyagokkal győzedelmesen versenyez, - elképzelhetetlen, hogy alkalmazása művészi feladatok megoldásában is kielégítő, sőt meglepő eredményekre ne vezetne.”

Az írásban részletesen elemzi az anyag tulajdonságait, összetételét viselkedését. Talán a legnagyobb jelentőséget a megfelelően kidolgozott szemszerkezetnek tulajdonítja.

„...Ha vizsgálat tárgyává tesszük a székesfehérvári Jézus Szíve templom kupoláját, mely 1907-ben épült, igen becses tapasztalatnak leszünk részesei. Maga a kupola két réteg deszka közé csömöszölve simítás nélküli 10 cm-es betonlemez. Áll 23 éve. A deszkázás nyomai ma is változatlanul láthatók rajta, ami nem esztétikus hatású. Születésének szegénysége örökre megbélyegzi. Örökre hordja nyomát, hogy ő csak egy gyalulatlan deszkaágyban született: de felületén az elfagyásnak, lemállásnak alig van nyoma. Az északi oldalon, ha a felületéről a mohát lekaparjuk, alatta ép, csengő quarzfelület van, melyen a tompa vésőt meg lehet köszörülni. Amit az idő vasfoga róla 23 év alatt lekoptatott, az nem teszi ki az egy millimétert...”

„...A betonnak itt tapasztalható viselkedése, a felület mállásának rendkívül csekély mértéke teszi realissá a következtetést, hogy a jó quarzbeton élettartamát 1-2 évszázadra tegyük.”

Mi ma már tudjuk, hogy ebből az első száz év sikeresen letelt. Hogyan írt erről BoryJenő az előbbi után negyedszázaddal, 1955-ben az önéletrajzában?

„Megépült itt Fehérváron a Jézus Szíve templom, melyet évekkal előbb terveztem. Ennek fő szenzációja vasbeton kupolája volt, ahol a héjazatot is beton képezte, nem cserép vagy bádog. A kupola most is áll, 40 év óta semmi javítást nem igényelt, és nem igényel újabb 40 évig, 100 évig sem.”

A Rákóczi út keleti lezárását a hangsúlyos tömegű Jézus Szíve templom jelenti a körülötte bokorszerűen elhelyezett további szociális funkciójú épülettömegekkel, melyek a templom hátsó részéhez csatlakoznak.

Aggok Háza, szociális otthon. Földszintes sarokház, 1913-ban tervezte Bory Jenő és Fábián Gáspár. Több épülettel alkotott együttest (lelkészlak, gyógyíthatatlan betegek pavillonja, Urinők Otthona) A sarkon vakolatba kapart színes falikép, II. Rákóczi Ferenc mellképe (Márton Jakab)

„ A városi mérnöki hivatal tervezésével kiépült az Aggintézet Szociális Otthonná. A régebbi sivár L alakú szárny Rákóczi út felőli végéhez az egyemeletes elkülönítő és orvosi rendelőt tartalmazó épülettel, a Mikes Kelemen utcai végén ebédlő, konyha és emeletes nővérszállás épülettel bővítettük és díszítettük a sivár épületet. Sőt az északi szárny végén átépítettük az agg nők otthonát, amelynek szobáiba saját bútoraikkal költöztek be, de teljes ellátást kaptak a külön konyha-üzemükből. A háború után csecsemőotthonnak használják.

Márton festőművész az épület zárterkély falát kedves indás-levéldíszes dekorációval tette még barátságosabbá. Sajnos a háború utáni vakolat javításkor lemeszelték. Megmaradt másik műve: a sarokfalat díszítő Rákóczi sgraffito, igaz, hogy elhanyagolt állapotban” (Molnár Tibor, 1985.)

A Jézus Szíve templom kiemelkedő örökségi értéket képvisel. Magas színvonalú építészeti kialakítása, művészi és technikatörténeti jelentősége miatt műemléki védelemre javasolt.

A templomot körüli épületek a Mancz János óvodával együtt értékes építészeti együttest alkotnak, melynek jelentőségét növeli, hogy egyike az egykori Viziváros kevés számú megmaradt épített örökségi elemeinek. Az épületegyüttes Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt.

Budai út és környéke

A városfalak lebontásával a 19. századtól fokozatosan kiépülő Budai út első szakasza még őrzi a hajdani zárt sorú polgári beépítést, a különböző korú és szintszámú épületek harmonikus térfalat alkotnak. Az épületek jelentős része a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben épült. az új beépítések illeszkednek a hagyományos utcaképhez.

Budai úti jelentősebb épületek:

Szabó - palota

Budai út 32.

„ Gyöngyvirág” sarokház

Splényi-ház, Budai út 22. (8706) Műemlék

Zárt sorú beépítésben álló emeletes lakóház, 1890-ben épült. Az udvar felé konzolos függőfolyosóval, belül kovácsoltvas lépcsőház.

Egykori lakóház, ma banképület, Budai út 32. (8696)

Földszintes klasszicista majorsági épület, a 19. század első felében épült. Homlokzata eredetileg 9 tengelyes volt, 1920-ban két mezővel megrövidítették. Első és hátsó homlokzatán kettős dór oszlopok által alátámasztott árkádsor, a hátsó homlokzatán előreugró tornáccal. 1987-ben nyugdíjas klub céljára felújították Sztanekné dr. Apai Gabriella terve alapján.

Az épület örökségi értéket képvisel, egyedi helyi védelme javasolt.

Szabó-palota, ma Megyei Rendőr Főkapitányság, Budai út sark, Deák Ferenc u 2. (856)

Eredetileg 3, ma 2 szintes neobarokk palota. Tulajdonosa, Szabó József építette 1920-ban. L alakú saroképület belső udvarral. gazdagon díszített homlokzattal. Budai úti oldalán Székely János Jenő 1956-os emléktáblája.

Az épület kiemelkedő örökségi értéket képvisel. Magas színvonalú építészeti kialakítása miatt műemléki védelme javasolt.

A Budai út hagyományos beépítésű, a Várkörút és József utca – Deák Ferenc utca közötti összefüggő szakasza, örökségi értéket képvisel. Mindkét oldala utcaképének helyi területi védelme javasolt.

A Budai út 32. sz. egykori majorsági épület egyedi helyi védelme javasolt.

A Szabó-palota, Deák Ferenc u 2. sz. sarokház műemléki védelme javasolt.

Budai úti vámház és környéke, Budai út – Királysor sarok

A 19. századi eredetű emeletes épület egyike Székesfehérvár 3 megmaradt vámházának. Mára egyéb épületekkel körbeépítették, több ízben átalakították. A Királysor felőli oldalon modern emeletes villaépület áll. Mellette az 1920-as években épült elektromos elosztó. A sarkon egy 1940-es évekre datált modern, íves záródású üzlet, az íves sarkot mélyen üvegezett, felette előtető fut körbe. Szép, könnyed sarokmegoldás. A gátlástalan és igénytelen reklámfelületek megakadályozzák az építészeti értékek érvényesülését.

A teljes sarokbeépítés tudományos műemléki kutatása szükséges, az eredmény ismeretében, határozható meg a javasolt védelem foka. A tömb helyi területi védelme feltétlenül javasolt.

Jelentős modern épületek a Budai út környékén:

ARÉV sportcsarnok

ARÉV sportcsarnok

Modern csarnoképület, 1976-78, tervezők: Molnár Péter, Ivits Iván. A csarnokot fedő hosszirányú függő kábeltető kifeszített acélsodrony háló kísérleti jellegűnek számított. A 40 x 33 m egyterű sportcsarnok ma már technikatörténeti alkotás. Az első hazai kábeltetős létesítmény építészeti megjelenését a feszített kábelek parabolikus vonalvezetése, a kitámasztó pillérek ferde sora, a lehorgonyzások erős sugárzó tömbjei határozzák meg. 2008-ban elnyerte a város Építőipari Nívódíját.

A csarnoképület örökségi értéket képvisel. Építészeti, szerkezeti értékei, tartószerkezetének technikatörténeti jelentősége miatt helyi egyedi védelme javasolt.

Az épület fogyatékosága, hogy szűk környezetben, tízszintes lakóházak közé zsúfolva telepítették. Egyrészt a lakókat zavarja a létesítmény jelentős forgalma, másrészt az épület építészeti értékei, lendületes szerkezetének látványa sem tudnak kellőképpen kibontakozni a közeli 30 méter magas térfalak között.

ARÉV munkásszálló

az Építőipari Vállalat József utcai 400 személyes munkásszállója 1964-ben épült, Pordán H. Ferenc terve alapján

Távirida és Kégl György utcák

A Viziváros 18. századi kialakulásának kezdetén a legkorábban létrejött, délnek tartó utcái, ma üzlet utcaként működnek. Beépítésük szerkezetében és léptékében megőrizte a 19. századi, 21. század eleji kisvárosi hagyományokat.

Jelentősebb épületei:

Egykori tűzoltóság épülete, ma üzletház, Távirida utca

Egyemeletes eklektikus saroképület volt, külön álló háromszintes vasbetonvázás tűztoronnyal, 1885-ben épült Say Ferenc terve alapján az 1873-ban alapított Önkéntes Tűzoltó Egylet számára. A tűztorony elbontásával, a saroképület megtartásával és a két utcára néző V alakú bővítésével átriumos üzletház épült, a földszinten átjárással mindkét utcára (Kemecsei Imre, Tatai Róbert, Szabó Sándor). Előtte a sarkon kialakított kis parkban Kocsis Balázs Szent Flóriánt ábrázoló szobra áll..

Régi Megyei Rendelőintézet, Távirida utca 4-6.

az egykori OTI épülete, 1939-ben épült Kotál Henrik terve alapján, mellette egy földszintes épület bontásával a bővítmény 1961-ben készült Pordán H. Ferenc terve szerint. Ennek az épületnek a Kégl György utcai lenyomata ma a Földhivatal székháza. 1890-ben lakóháznak épült az egyemeletes neobarokk épület, Fröschl Ferenc tervei alapján. Korábban a Távirida utcai rendelőintézetnek része is volt, amelyhez udvarral és földszintes keresztzárnyal csatlakozott.

Az újkori bővítmény (1961. P.H.F.)plasztikus, tagolt homlokzattal készült, jóarányú nyílásrendszerrel, az utcavonaltól behúzott, asszimmetrikus bejárattal, magas süttői kőlabazattal. Világos, tiszta közlekedési rendben, szép belső terekkel és igényes belsőépítészeti kiképzéssel készült. A terv a régebbi épületet harmonikusan beillesztette az új bővítmény értékrendjébe.

egykori tűzoltóság, ma üzletház

Rendelőintézet

A Távirda utcai rendelő épület kiemelkedő örökségi értéket képvisel. Magas építészeti színvonala miatt helyi egyedi védelme javasolt.

Károly János és Gyümölcs utcák

A Távirda és Kégl György utcák folytatásai, azokkal megegyező városszerkezeti elemek a Budai úton túl.

A Károly János utca a 19. századi kisvárosi beépítést őrzi, a hagyományos utcaképbe illő mai építésű, igényes polgári lakóházakat is tartalmaz. A Károly János utca mindkét oldalának utcaképe a Budai úttól a Munkácsy Mihály utcáig helyi területi védelemre javasolt.

Gyümölcs utca

Károly János utca

A Gyümölcs utca keleti oldala a Munkácsy Mihály utcáig, a keleti oldala a SZÜV épületig (1976) a mai kiegészítésekkel együtt nagyrészt megőrizte a hagyományos 19. századi kisvárosi beépítést. A Gyümölcs utca mindkét oldalának utcaképe a Budai úttól a Munkácsy Mihály utcáig helyi területi védelemre javasolt.

A Gyümölcs utca és környékén kialakult iskolacentrum legfontosabb épületei:

Kereskedelmi és Vendéglátó Szakiskola

Egészségügyi Szakiskola és kollégium

Munkácsy Mihály (volt Schönherz) Általános iskola, 1962.

Egészségügyi Szakiskola és kollégium, 1975. tervező: Schulz István

Kereskedelmi és Vendéglátó Szakiskola, 1990. tervező: Németh László

A téglá és fa következetes alkalmazása teszi egységessé a tagolt épületet. 2007-ben elnyerte Székesfehérvár Építőipari Nívódíját.

Jáky József Út-, és Magasépítő Szakiskola, 1950.

Modern saroképület, a régi Deák Ferenc utcai elemi iskola helyén épült

„GEO” Egyetem

1969-ben létesült a Földmérési Technikum, amely később az Erdészeti és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendező Karaként, ma a Nyugat-Magyarországi Egyetem részeként működik. A 70-as években épült a Pirosalma utcai hosszú szárny jellegzetes konzolos előtetőjével. 2006-ban újabb bővítést kapott, az udvari oktatótömböt, különlegesen felhordott homlokzatburkolatával, Göde Ferenc terve alapján.

Széchenyi utca

A székesfehérvári ezeréves városszerkezet egyik legrégebbi, meghatározó eleme.

Az utca Vizivárosnál említhető szakaszán zártosú beépítés készült, elsősorban klasszicista stílusban. Ebbe illeszkedik a műemléki védelem alatt álló, ugyancsak klasszicista református templom.

Széchenyi úti református templom, Széchenyi u 18. (539)

Egyhajós, egyenes záródású, kontyolt nyeregtetős klasszicista templom, 1844-ben épült, 1932-ben átalakították. A templom műemlék.

Királysor.

A régi Székesfehérvár egyik legfontosabb útvonala, ezen át haladt a Buda felől érkező forgalom a Budai Külváros, majd a felsővárosi vásárállás felé.

A 19. század végén, amikor még külső területnek számított, az utca déli oldalára fűzve, létesültek a város ellátását biztosító telephelyek, a villanygyár, a gázgyár, gőzmalom, a vízmű és ide települt Bory József autógyártással foglalkozó lakatosüzeme is.

A Villanygyár irodaháza az 1930-as években épült. Az új irodaház a Gáz utca felé 1961-ben, bővítése a Királysor felé 1967-ben (Zalka István), majd a sarkon és a Gáz utcában (öltözők, garázsok, tanműhelyek) lévő épület 1987-ben készül (Csutiné Schleer Erzsébet).

A közüzemi telephelyek, Fejérvíz, fűtőmű, e-on – volt ÉDÁSZ – , Gázgyár, háromszintes iroda-, és szociális épületei, több ütemben épülve, a Királysor és a Gáz utca út mentén összefüggő, zárt sorú keretet alkotnak. Ennek része az 1938-ban épült villanytelepi iroda és szolgálati lakás épülete. Ez az épületsor változatos, ugyanakkor megnyugtató, harmonikus utcaképet alkot.

A Királysor Major utcai csatlakozása körül még megtalálhatók a hajdani külvárosias, földszintes beépítés maradványai egy 1926-ból való hálóadó útmenti kereszttel.

Major utca közelében

Királysor

Gáz utcai épületek

A Királysor és Gáz utca közüzemi épületeinek sora (Fejérvíz, Fűtőmű, e-on, Gázgyár) együttesen rendkívüli örökségi értéket képvisel. A jellemzően zárt sorúan csatlakozó épületek sora a fehérvári funkionalista modern építészet több ütemben létrehozott, együttesében jelentős alkotása. Az épületsor - tekintettel a műemléki védelemre javasolt erőmű és gázgyár épületekre - Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt. A területi határok pontos tisztázása külön egyeztetés során dönthető el.

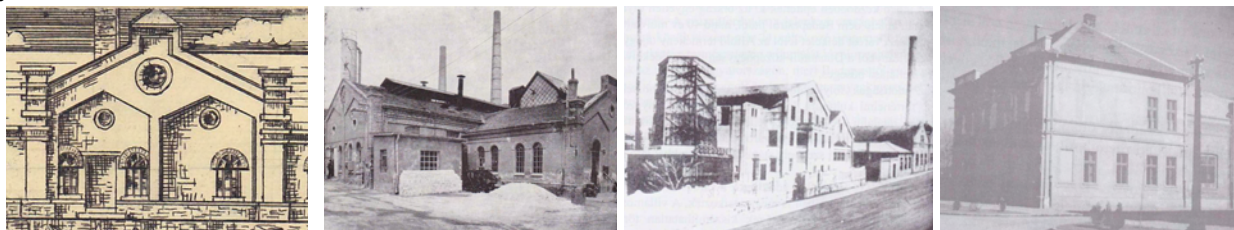
A Király sor és Major utca sarkán álló 1926-ban felállított útmenti kereszt helyi egyedi védelemre javasolt.

A Királysor jelentős létesítményei, épületei:

egykori Gázgyár

1870-ben készült az első terv a gázgyár felépítésére, ehhez a város a mai Béke tér körzetében ajánlott telket. A tárgyalások ekkor a vállalkozó halála miatt megszakadtak. Az új vállalkozóval a Kereskedelmi Bank kezdeményezésére 1872-ben írták alá a szerződést. Ekkor már a mai helyen, a Vízivárosban jelölték ki a telket. A létrejött Légszeszvilágítási Társulat megszerezte a várostól a közvilágítási monopóliumot 30 évre. Székesfehérváron 1873. január 2-án gyúltak ki a fénycsövek.

A Gázgyárnak a későbbi Villanygyárral szomszédos egykori telephelyén az eredeti létesítmények egy része még ma is áll, jó műszaki állapotban, használatban van. Az egykori csarnokot többször átalakították, eredeti rajzai rendelkezésre állnak. A telephely védelmére tett javaslatot a teljes területtel összefüggésben adjuk meg.

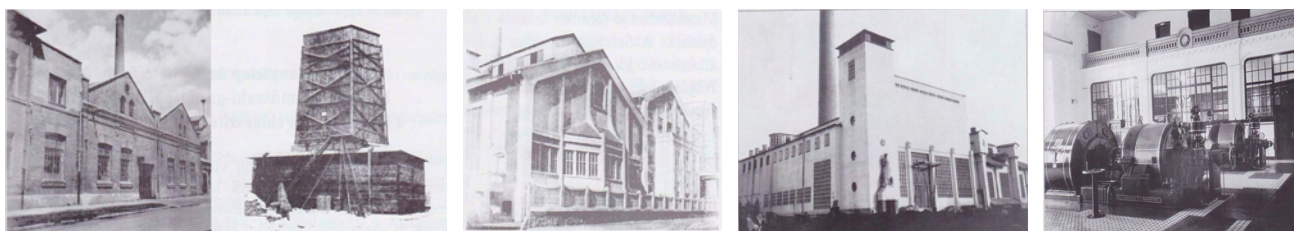

A Gázgyár 1870-ben épült csarnoképülete rendkívüli örökségi értéket képvisel. Jó állapotban lévő különleges építészeti értékei, kifogástalanul működő egyes eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt műemléki védelemre javasolt.

Hasznosítása során biztosítani kell az örökségi érték zavartalan érvényesülését.

egykori Villanygyár, Villanytelep

A villanytelep megvalósításra a gázgyári szerződés lejárta után 1902-ben került sor. Megállapodtak a Schuckert Művek magyarországi vezérképviselével a városi villanytelep felépítésére és koncessziós alapon való működtetésére. Ezzel az üzembe helyezett egynáramú villamosmű és hálózat felváltotta a gázvilágítást. A villanyfény 1903-ra virradóra gyúlt ki Székesfehérvár utcáin.

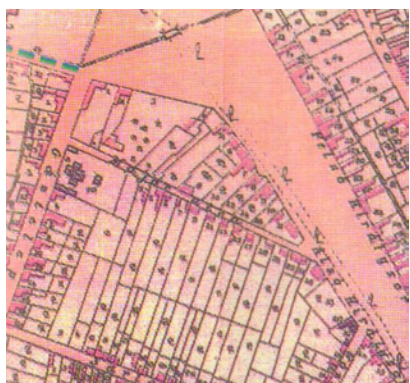

1920-tól a város saját kezelésébe vette a villanytelepet és ezután jelentős bővítést hajtott végre: ekkor építették a 60 m magas kéményt.

1925-30-36 között felépül az erőművi gépház és megvalósulnak további bővítései. Ez erőmű impozáns szerkezeti rendszerrel, igényes burkolatokkal, művészi szép építészeti részletekkel készült. Az erőmű hasábalakú toronyszerű építményén, a bejárat keretezése fölött nagyméretű munkásszobor áll, a II. világháborúban hősi halált halt villanytelepi munkások emlékére (Bory Jenő 1947.)

Az üzemcsarnokok nyeregvetősek. Az épületek ma is kifogástalan állapotban használatban vannak.

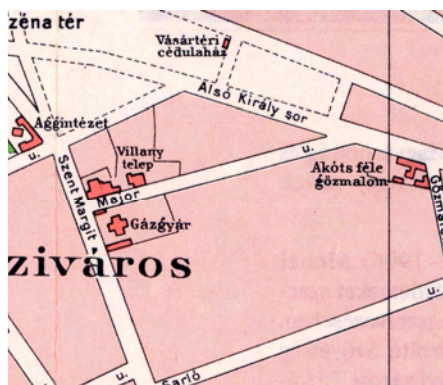
1899.

1909.

1920.

1934.

1951.

1988.

2000.

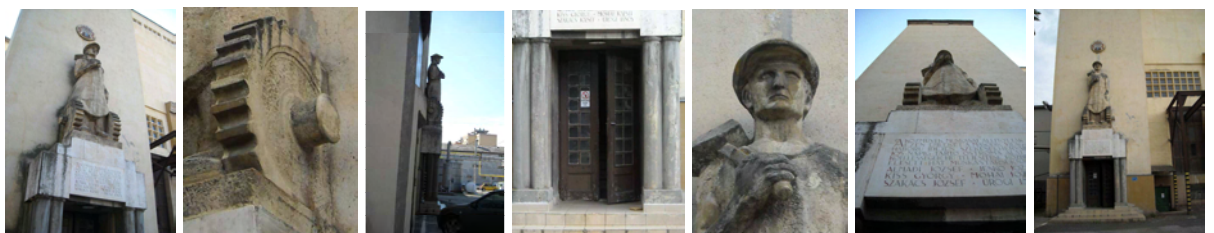

Villanytelep Udvara

Erőmű nagycsarnok

Bory Jenő: Emlékmű a II. világháború alatt hősi halált halt villanyteplepi munkások emlékére

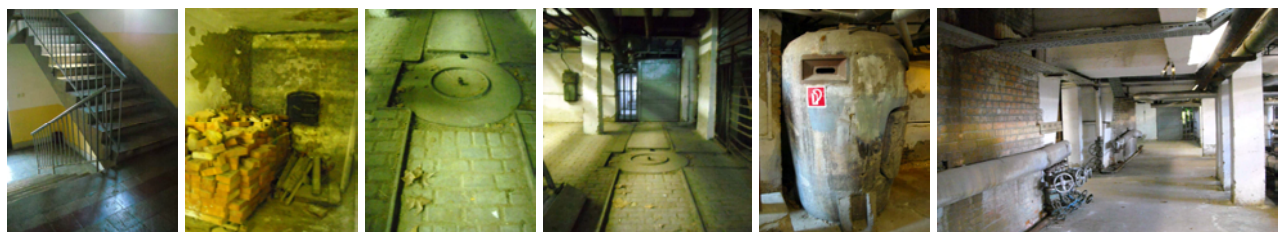

Erőmű nagycsarnok

Gépterem

Salakpince, óvóhely

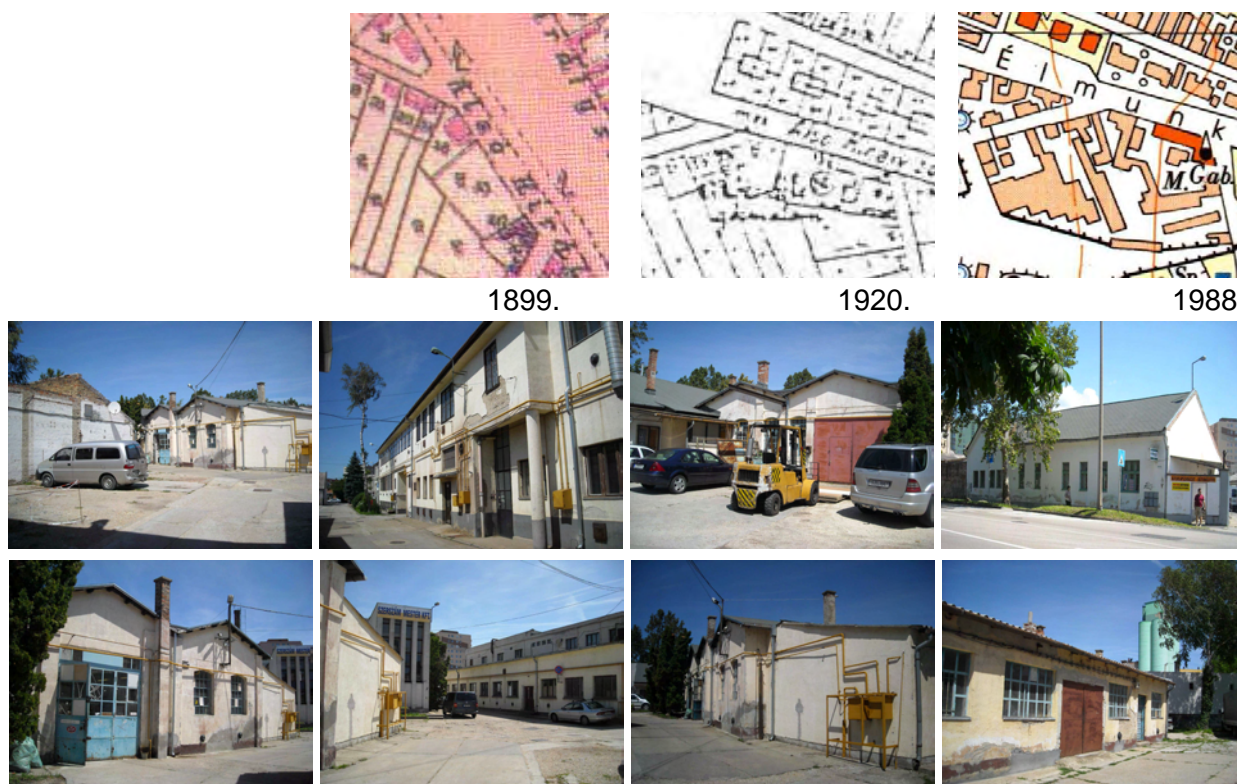
A Villanygyár, Villanytelep 1945 előtt épült épületei, ezen belül is az erőmű nagycsarnoka, rendkívüli örökségi értéket képviselnek. Különös örökségi értéket jelent az egész telephely ipari jellege, külső és belső csőrendszerével, berendezéseivel együtt. Jó állapotban lévő különleges építészeti, szerkezeti és művészeti értékei, kifogástalanul működő eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt az épület berendezéseivel együtt műemléki védelemre javasolt, a villanygyár és a gázgyár teljes területe Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt..

Hasznosítás során biztosítani kell az örökségi érték zavartalan érvényesülését.

Bory – gyár, lakatosműhely, „első magyar automobilgyár”.

A 19. század végén létesült a Major utcában egy kis lakatosműhely, majd „automobilgyár”, ahol a század első évtizedében Bory József megalkotta az első magyarországi kisautó típust.

Bory József, aki egy rövid ideig "Első Magyar Automobil Gyár" néven hirdette magát, Székesfehérváron próbálta megteremteni a hazai autógyártás alapjait.

Miután kitanulta a géplakatos, és mechanikus mesterséget, 1901-ben átvette édesapja gépműhelyét, amelyet "több szerszámgéppel felszerelve, motorikus erőre rendeztünk be. Az egyéb gépmunkákon kívül új kerékpárokat kezdtünk készíteni. **Tavaly óta motoros kerékpárokat is készítünk**" - írja 1904-ben kelt ösztöndíjkérelmében. Az utazási ösztöndíjat megkapván Németországba ment, ahol a galvánplasztika és a cseppfolyós levegő ipari felhasználhatóságán túl az automobiltechnikát is tanulmányozta.

A Berliner Motorwagen Fabrik GmbH. cégnél állt alkalmazásban, mint szerelő. Itt alkotta meg, és szabadalmaztatta fogaskerék nélküli váltóművét. Amikor 1906-ban hazatért, egy Fái nevű ember finanszírozásával automobilgyárrá alakította a székesfehérvári műhelyt. A "Bory és Fái Első Magyar Automobilgyár Székesfehérvár" még állami segínyt is kapott, ezen kívül 1907-ben, a **III. Budapesti Nemzetközi Autókiállításon a Bory féle kisautó díjban is részesült.**

E háttér birtokában vágtak bele egy kisebb széria elkészítésébe, azonban amilyen szép volt az elmélet, oly csúfosan sikerült a gyakorlat. 1911-re Bory feladta gépjárművekkal kapcsolatos álmait, és Budapestre költözött. A műhelyt testvére, Pál vezette tovább.

Az államosítás után néhány évtizeden át a Videoton Kossuth gyáregységeként működött. A terület időközben sokféle földszintes műhelyépülettel, kis csarnokokkal, barakkokkal, emeletes irodaházakkal épült be.

A Bory-féle lakatosüzem eredeti nyeregtetős csarnoképülete építészeti, helytörténeti és ipartörténeti értéket képvisel, helyi egyedi védelemre javasolt.

A védelem kiterjesztésének tisztázása előtt az üzemterület történeti kutatása és feldolgozása szükséges.

Akóts János Városi Gőzmalom, ma Tanmalom

A sor végét kelet felől az Akóts János Városi Gőzmalom zárja, amely 1918-ban épült Kracker Pál terve szerint, a kivitelező Pénzes Imre volt. Akóts János családjának a környéken több malmot is birtokolt (pl. Enying), ezt a malmot 1950-ben átadta Gyula testvéreinek. Az államosítás után a Gabonaforgalmi Vállalathoz került, ők bővítették tovább. 1968-ban ide helyezték Budapestről a molnárképzést. 1993-ban a Cerbona vállalatától önkormányzati tulajdonba került, azóta a Szent István Mezőgazdasági Szakiskola üzemelteti oktatási célra.

Akóts János képviselte Székesfehérvár városát 1928-ban a New York-i Kossuth –szobor avatásán, valamint az ún. Kossuth-zarándoklaton. Pittsburgben 40 más zárandokkal együtt Akóts is megkapja a díszpolgári címet. Akóts az utazást saját költségéből finanszírozta.

Akóts János a város közelében Kőrakáspusztán földbirtokkal is rendelkezett; vagyonos emberként a virilisek közé tartozott, tehát azon személyek közé, akik a legtöbb adót fizették a városban, s így emiatt tagjai voltak a város törvényhatósági bizottságának. Akóts jelentős tagja volt a református gyülekezetnek, adományaival rendszeresen segítette a közösséget. Felesége, az evangélikus vallású Szkok Anna, 1926-tól a Székesfehérvári Evangélikus Nőegylet elnöknője, aki szintén nagy összegeket áldozott közös célra. Férjével együtt támogatták az evangélikus gyülekezetet is. 1916-ban például tízezer korona összegű alapítványt (Akóts János és neje Szkok Anna alapítvány néven) tettek a mindenkor evangélikus lelkész jövedelmének növelésére. A város örömmel fogadta az ezúttal is nagyvonalú Akóts János felajánlását, s ellátta a törvényhatóság hivatalos megbízólevelével. Felhatalmazták, hogy ahol szükséges, illetve lehetséges lesz, mindenütt képviselje városát, s koszorút helyezzen majd el a felavatandó Kossuth-szoborra. Az amerikai útra felesége is vele tartott. A város elkészítette a Székesfehérvár színeit egyesítő és „Kossuth apánk emlékére – Székesfehérvár szab. Kir. Város közönsége” felirattal ellátott szalagot, valamint kiutalt küldötte számára 200 pengőt, hogy New Yorkban ezen összegért gondoskodják majd koszorúról. Az előkészületeket nagy érdeklődés kísérte a városban; ezt mutatja az a tény is, hogy a Fejér Megyei Napló arról tudósította olvasóit, hogy az Akóts által viendő kék-piros selyemszalag, amelyre a Pannonia Nyomdával betűvel került felirat, Kümmel Béla Kossuth utcai virágkereskedésének kirakatában megtekinthető.

(Kovács Eleonóra: Nevezetes épület Székesfehérváron – kivonatos adatgyűjtés doktori disszertációhoz, kézirat)

A malomépület háromszintes, eredeti jó állapotában megtartott favázás szerkezeti rendszerű. Az alsó szinten épült ki a hengerpad, Ganz típusú hengersizékekkel. Búzamosógép az országban egyedül már csak itt található, mellette lezsákoló üzemszék, lisztgyűjtő kamrák, egység csomagoló működik. Az I. emelet technológiai berendezése a csőpad, a II. emeleten a szitapad, Reform típusú faházás daragéppel, acélfőkeretes síkszitákkal.

I. szint – hengerpád

II. szint: csópad

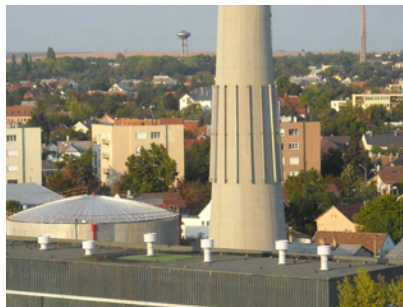
III. szint: szitapad

Az Akóts-féle gőzmalom egyike az ország megmaradt 5 hagyományosan működő falmalmának. Épületszerkezeti jó állapotban vannak. Hagyományos eredeti berendezései kifogástalan állapotban működnek. A rendszert egy 1961-ben beszerelt villanymotor táplálja.

Az Akóts-féle malom rendkívüli örökségi értéket képvisel. Jó állapotban lévő különleges építészeti és szerkezeti értékei, kifogástalanul működő eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt műemléki védelemre javasolt.

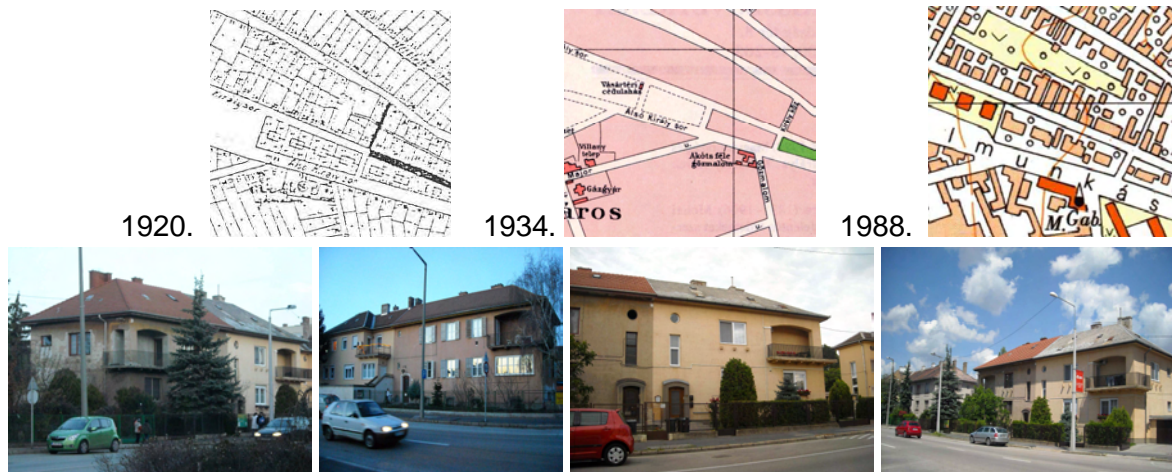

Hasznosítása – tekintettel a berendezések kifogástalanul működőképes állapotára - lehetőség szerint az eredeti funkció alkalmazása mellett történjék, ennek során biztosítani kell az örökségi értékek zavartalan érvényesülését.

Móricz Zsigmond utcai keleti házsor –Alsó - Felső-Királyrosi szabadonálló bérházak

Az 1920-as években város tulajdonú lakások készültek bérlakásként és a menekültek elhelyezésére. Ilyen lakások épültek a Felső Király soron is. Az egyes homlokzati szakaszok egymástól független későbbi felújítása ellenére harmonikus összképet nyújtanak az egyszerűségükkel is színvonalas, jó tömegű, szép sarokmegoldású modern házak.

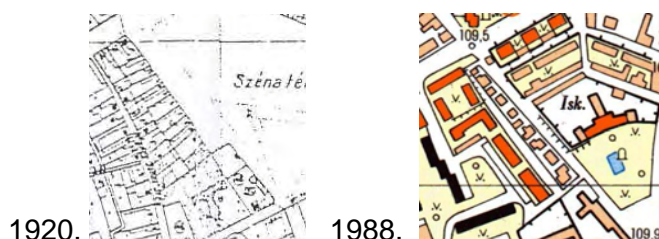
Móricz Zsigmond utcai nyugati házsor – Felső-Királyrosi zárt sorú bérházak

Az 1940-es években nyugati irányban zárt sorúan folytatódik az utca beépítése

Széna téri villasor.

A városba költözött állami hivatalnokok elhelyezésére már a 20-as évek végén elkezdődött a bérházak építése. Vitézi házhely céljára adott területet a város a Széna téren. Itt egymáshoz hasonló tömegű, emeletes modern villák épültek

Az Alsó-, és Felső Királyrosra néző modern bérházak és a Széna téri villák együttese örökségi érték, homlokzati kialakításuk utcaképi megjelenésük helyi területi védelmük javasolt.

7./ Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

A régészeti lelőhelyek részben lakott, részben beépítetlen parkterületeket érintenek. A lelőhelyeket a további talajművelés, bolygatás, a talajkiemeléssel járóépítési tevékenység károsíthatja, a ráépülés pedig ellehetetleníti a további feltárást és a feltételezhető leletanyag dokumentálás nélkül elpusztulhat.

A vizsgált területen az épített örökséget, mivel területileg és beépítésében is nagyrészt beállt területről van szó, a jelenlegi használata és állapota elvileg nem veszélyezteti, a tervezett újabb beépítések előtt a jogszabály meghatározza a szükséges teendőket.

Azok az építési beavatkozások, melyek a vonatkozó jogszabály szerint építhetőségi kontroll nélkül végezhető, beruházói tájékozatlanság vagy érzéketlenség esetén az érték maradandó károsodását okozhatják. Számos példa igazolja ezt a félelmet. Értékes lakóházak esetében lakásonkénti ablakcsere, általában műanyagra, vagy csak egyetlen falmező átfestése tapasztalható. A homlokzat felújítása, színezése ma szabad préda, mindenki azt csinál, amit akar, csak műemléki védelem estén szól bele a hatóság.

B./ VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

A Viziváros településszerkezete kétszázötven éven keresztül fejlődött ki, korábban vizenyős, beépítetlen terület volt, mára kialakultnak tekinthető. A város egészére vonatkozó Szerkezeti Terv és a Belváros és tágabb környezetére vonatkozó Szabályozási Terv és HÉSZ a Viziváros területére a lakóövezetekre nem tartalmaz olyan változást vagy lehetőséget, amelyek lényegesen befolyásolják a meglévő régészeti és építészeti örökség sorsát, érvényesülését.

Érzékelhető, hogy a jövőbeni akcióterületei a Királysor – Gáz utca környéki közüzemi telephelyek mára alakulófélben lévő területei lesznek, a rendezési tervek ipari (Gip) és kereskedelmi –szolgáltató (Gksz) övezeti besorolást jeleznek.

Az evangélikus templom körüli nagy parkot a rendezési településközponti vegyes (Vt) övezetbe sorolják, a beépítésre kijelölt telek 60 %-os beépítésével 12,5 m-es építménymagassággal.

A Szerkezeti terv a Budai út – Gáz utca – Lövölde utca kereszteződés környékén alközpontot jelez.

C./ HATÁSELEMZÉS

1./ Történeti településhálózati követelmények

A Viziváros megítélése nem függetleníthető a történelmi Belvárostól, a másik oldalon fekvő Palotavároshoz hasonlóan..

A Belváros közvetlen közelében komolyan fennáll a lehetősége annak, hogy a tervezett lehetőségek nem kellően átgondolt kezelésével jelentős és visszafordíthatatlannak tűnő kárt szenved a történelmi városközpont éltető ereje, a kiskereskedelmi hálózat és a turisztikai vonzerő.

A 10 évvel ezelőtt a híres Felmayer textilfestő gyár ipartörténeti jelentőségű épületeinek elbontásával, a belváros egyetlen, közvetlen tartalékterületén létesített pláza ezt már sajnálatosan bebizonyította. A történelmi városszövethöz való viszonya, gigantikus tömege és a gerjesztett természetellenes létforma idegen test az érzékeny történelmi városszövetben, és érzékelhetően rontja a belvárosi kis üzletek kereskedelmi esélyeit. A Palotai út túloldalán hasonló célra értékesített „murvás parkoló” ezt a jövőt fokozottan vizionálja.

A Vizivárosban a Skála áruház környéke szintén a Belváros tartalékterületnek tekinthető, kezelése alapvetően eldöntheti annak sorsát. A mérlegelést már a kezdeti, koncepcionális stádiumban, szükséges hatástanulmányokra (gazdasági, turisztikai, közlekedési, stb.) alapozva kell elvégezni. A vizsgálatot érintett terület jóval nagyobb, mint a beépítésre váró akcióterület. A

helyi döntéseknél a város egészének érdeke legyen a prioritás. Ha ezen a területen egy nagyobb változás következik be, annak hatása szinte korrigálhatatlan lesz.

A Belváros keleti oldalának problematikája nagyrészt a „Nemzeti Emlékhely” kérdése körül forog. Amíg a királyi bazilika maradványainak, bemutathatóságának, további feltárásának kérdését nem kezelik szakszerűen, komplex módon – területben, tematikában egyaránt -, addig az út csak az egyik zsákutcából, a másik zsákutcába fog vezetni. A fejlesztési szándék nem redukálódhat csupán egyetlen helyrajzi számú ingatlanon megvalósítandó, méretben és költségben egyaránt gigantikus monumentre.

A teendők meghatározásánál az eddiginél jóval nagyobb területet kell figyelembe venni, a tervezendő megoldások eszmei és funkcionális kisugárzása miatt. Ezért minősül ezen az oldalon, 50 méterre Szent István szarkofágjától, az egykori Alba Regia Szálló néhány évvel ezelőtti exhibicionista átalakítása helyrehozhatatlan, kártékony tévedésnek.

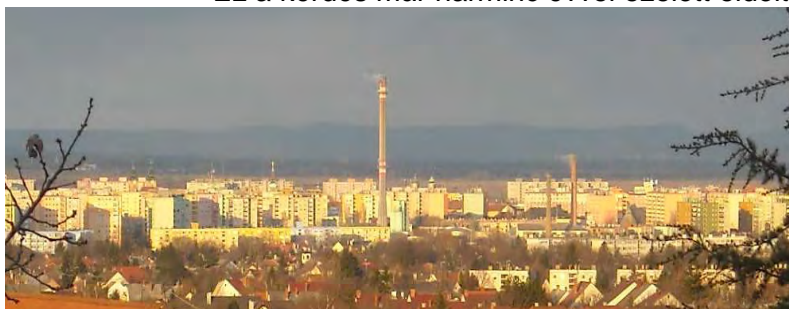
Ezért nem mindegy, hogy milyen sorost szánnak majd a vizivárosi Skála Áruház tömbjének.

A tervek a Belváros közlekedési forgalmának, parkolóhiányának mentesítésére nem tartalmaznak konkrét stratégiát, pedig várhatóan a Vizivárosra is komoly szerep hárul majd a Belváros közlekedési problémáinak áhított enyhítésénél.

A Királysor – Gáz utca mentén lévő közüzemi telephelyek egykor külterületen telepedtek meg. Mára ez már majdnem belvárosnak számít. Hatalmas lehetőséget rejt magában ennek a rendkívül értékes területnek az esetleges újrahasznosítása. Ezt összefüggéseiben és értékén kell kezelni. A teljes terület hasznosítására, tulajdonostól függetlenül, a város készíttessen többfordulós ötletpályázatot, hogy a hosszú távra nézve lehető legkedvezőbb megoldásokat lehessen kidolgozni.

2. / Településképfeltárlásának változásai

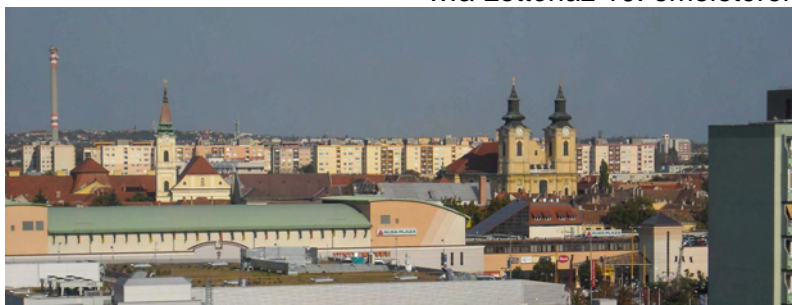
Ez a kérdés már harminc évvel ezelőtt eldőlt.

Viziváros az öreghegyi Millenniumi emlékmű felől

...a Lottóház 10. emeletéről

...a Palotaváros felől

3./ Természeti, táji hatások

Bár e téma nem vizsgálata e tanulmánynak, de az alábbiakat javasoljuk:

- A védett Gyümölcs utcai platánsoron túl javasoljuk a várkörúti Zsuzsanna-forrás gesztenyefáinak védetté nyilvánítását.
- Törekedni kell az utcák intenzívebb fásítására Meg kell vizsgálni a lehetőségét, miként állítható vissza a Várkörút fásítása. Az 1960-as évekig 3 sor gesztenyefa kísérte az utcasort.
- A panelházak között, a lakótelepek fő útjai mentén (pl. Sarló utca) is szükséges a fásítás.
- A városrész nagyszámú lakótelepi lakosságára tekintettel, szorgalmazni kell minőségi közparkok létesítését.

4./ Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

A középkori Belváros körüli külvárosok régészeti gazdagsággal rendelkeznek. A Viziváros területének hajdani beépítetlen mocsár jellegét igazolja az is, hogy a Belvárosnak ezen az oldalán, főként a városfalakhoz közelebbi részeken, alig van régészeti lelőhely. Az északi és keleti szélén feltárt maradványokra az egykori Budai külváros nagy kiterjedése a magyarázat.

Viziváros jelentős mértékben lakótelepekből áll, melyek területe épülettel, burkolattal fedett, ez kialakultnak tekintendő, nem kizárt azonban esetenkénti leletek előkerülése. Ennek valószínűsége továbbra is nagyobb a vizsgált városrész északi és keleti részein, vagy szórványként az egykori várárok közelében.

Tekintettel az alapvető fontosságú régészeti szempontokra, fel kell hívni a figyelmet, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat estében, továbbá minden olyan esetben, amikor váratlanul régészeti lelet, vagy jelenség kerül elő, a KÖH-t értesíteni kell (ez utóbbi esetben a területileg illetékes Múzeum értesítésével párhuzamosan) Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, mely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán szükséges mentőfeltárások által okozott időkiesésre egy-egy beruházás során, sajnos a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során a régészeti többletköltségek tervezése.

Bármilyen beruházás (pl. alagcsövezés, meliorálás, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag-, vagy földbányászás, magas-, vagy mélyépítés, útépítés, építés, stb.) jelentős károkat okozhat a lelőhelyeken, akár teljes megsemmisülésükhöz is vezethet, ezért ezek a tevékenységek minden esetben a Hivatal előzetes szakhatósági engedélyéhez kötöttek. A hivatal saját hatáskörében mérlegeli a tervezett beruházás és az általa régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban ezek alapján engedélyezi, kikötésekkel (pl. a beruházó költségére történő megelőző feltárás, vagy régészeti felügyelet elrendelésével) engedélyezi, vagy elutasítja az engedély kérelmet. Mindezek alapján a lelőhelyekkel érintett területeket érdemes a gazdasági/ipari vagy építési területek kijelölésénél mellőzni.

Fentiek vonatkoznak a tervezési területen és a távlati fejlesztési területen fekvő lelőhelyekre és régészeti érdekű területekre is. Bármilyen földmunkával járó beruházás megvalósításához mindenképpen a Hivatal szakhatósági hozzájárulására van szükség. Még abban az esetben is, ha igazolható, hogy a beruházás máshol nem, vagy csak a költségek aránytalan megnövekedésével valósítható meg, a Hivatal hozzájárulása akkor is csak próbafeltárás, illetve ennek eredményétől függően teljes megelőző feltárás elvégzésének kikötésével várható. Ennek idő-, és pénzbeli vonzatával ezért már a tervezéskor számolni kell.

5./ Történeti térbeli rendszerek alakulása

A történeti térbeli rendszerek itt már kialakulnak tekinthetők. Az egyik, a történelmi Belváros ezer éves, a másik, a vizsgált Viziváros nagyobb része harminc. A kettő között kell az értékörző és értékteremtő élő kapcsolatot létrehozni.

Nem szabad a történelmi városközpont közvetlen szomszédságában egy attól teljesen független, azt agyonnyomó kereskedelmi központot csinálni, mert ami a Vizivárosban történik, annak hatása a Belvárosban csapódik le. A Belváros meg főszerepet játszik az egész Székesfehérvár megítélésében.

A Királysor és Gáz utcai közüzemi telephelyek, a Bory-gyár és a gőzmalom együttese páratlan ipartörténeti gazdagsággal rendelkeznek. A város számára egészen új tartalmat, különleges attrakciót és arculatot nyújthat a megfelelően végiggondolt és előkészített hasznosításuk.

6./ Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

6.1. Országos védelem

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön miniszteri rendeletben védetté nyilvánított, és egyben a Magyarország Műemlékjegyzékében szereplő alábbi objektumok találhatóak:

Evangélikus templom Műemléki törzsszám: 10389
Szekfű Gyula u 1. hrsz: 8795/2, modern, 1932.

Lakóház, Splényi-ház Műemléki törzsszám:1564
Budai út 22, hrsz: 8706, historizáló, 1890.

Református templom Műemléki törzsszám: 1558
Széchenyi u 18. hrsz: 539, klasszicista 1844

Részben érinti a vizsgált területet:

Székesfehérvár Belváros Műemléki Jelentőségű Terület (MJT)
Műemléki törzsszám: 4319.

E tanulmány kapcsán a Viziváros területén a további épületek műemléki védelmére teszünk új javaslatot:

1./

Lakóház, Várkörút 11. hrsz: 120
Modern villaépület, 1933. Molnár Tibor saját tervezésű lakóháza, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

2./

Várkörút 2. hrsz: 8788

Háromemeletes modern bérház, 1936. Molnár Tibor terve alapján. A sarokmegoldás miatt a köznyelvben „vasalóházként” ismert, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

3./

Várkörút 14-16. hrsz: 8766, Brunszvik Teréz Óvoda

Sarokra szerkesztett modern óvodaépület, 1960-ban épült Pordán H. Ferenc terve szerint, magas szintű építészeti minősége miatt műemléki védelemre javasolt.

4./

A Várkörút északi része, a villasor, rendkívüli örökségi értéket képvisel, Az együttes a magas színvonalú fehérvári modern építészet kiemelkedő alkotásai. A páratlan oldalon a Marosi Arnold utcától a Lakatos utcáig terjedő, a páros oldalon a Marosi Arnold utcától a Rákóczi útig és a Rákóczi úton befordulva a Wathay Ferenc utcáig terjedő szakaszok ingatlanjai együttes műemléki védelemre javasoltak. A területi határok pontos tisztázása, különös tekintettel a fennálló MJT védelemre, külön egyeztetés során dönthető el.

5./

Technika Háza (METESZ Székház, ma Régió Háza),
Rákóczi u 25. hrsz: 8868/15

Az 1970-80-as években kialakult modern lakótelepi-intézményi környezetben szabadonállóan telepített épület, 1977-ben készült Pordán H. Ferenc (1933-2001) székesfehérvári építészmérnök (FMTI) terve alapján. Magas színvonalú építészeti minősége miatt műemléki védelme javasolt.

Az Építészek Fejér Megyei Kamarája és a Székesfehérvári Városszépítő és Védő Egyesület 2009-ben indítványozta és megtette a szükséges lépéseket az épület műemlékké nyilvánításához. Ennek dokumentációját 2009-ben a KÖH Védési Osztályának megküldte.

6./

Jézus Szíve templom, Rákóczi u 30. (8832)

Vasbeton szerkezetű, szecessziós hatású, centrális alaprajzú templom, 1907-10 között épült, hivatalosan Fábián Gáspár tervei szerint. A nyolcszögű, bordákkal megerősített laternás kupolája Bory Jenő alkotása. Magas színvonalú építészeti kialakítása, művészi és technikatörténeti jelentősége miatt műemléki védelemre javasolt.

7./

A Jézus Szíve templomot körülvevő épületek, a Városi Mérnöki Hivatal által tervezett megoldással, és a Mancz János óvodával együtt értékes építészeti együttest alkotnak, melynek jelentőségét növeli, hogy egyike az egykori Viziváros kevésszámú megmaradt épített örökségi elemeinek. Az épületegyüttes Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt. Pontos meghatározására egyeztetés szükséges.

8./

Szabó-palota, ma Megyei Rendőr Főkapitányság, Budai út sarok, Deák Ferenc u 2. hrsz: 856

Neobarokk palota. Tulajdonosa, Szabó József építette 1920-ban. L alakú saroképület belső udvarral. gazdagon díszített homlokzattal. Budai úti oldalán Székely János Jenő 1956-os emléktáblája. Magas színvonalú építészeti kialakítása miatt műemléki védelme javasolt.

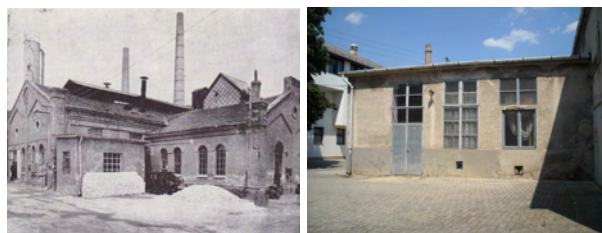

9. /

A Királysor és Gáz utca közüzemi épületeinek sora (Fejérvíz, Fűtőmű, e-on, Gázgyár) együttesen rendkívüli örökségi értéket képvisel, A jellemzően zárt sorúan csatlakozó épületek sora a fehérvári funkcionalista modern építészet több ütemben létrehozott, együttesében jelentős alkotása. Az épületsor - tekintettel a műemléki védelemre javasolt erőmű és gázgyár épületekre - Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt. A területi határok pontos tisztázása külön egyeztetés során dönthető el.

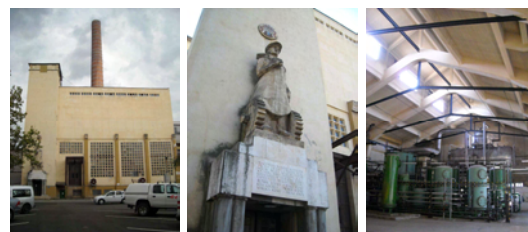
10./

A Gázgyár 1870-ben épült csarnoképülete rendkívüli örökségi értéket képvisel. Jó állapotban lévő különleges építészeti értékei, kifogástalanul működő egyes eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt műemléki védelemre javasolt.

11./

A Villanygyár, Villanytelep 1945 előtt épült épületei, ezen belül is az erőmű nagycsarnoka, rendkívüli örökségi értéket képviselnek. Különös örökségi értéket jelent az egész telephely ipari jellege, külső és belső csőrendszerével, berendezéseivel együtt.

Jó állapotban lévő különleges építészeti, szerkezeti és művészeti értékei, kifogástalanul működő eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt az épület berendezéseivel együtt műemléki védelemre javasolt.

12./ A villanygyár és a gázgyár területén műemléki védelemre javasolt kiemelkedő ipartörténeti jelentőségű épületek találhatóak, amelyek az 1870-1940 közötti időszakban épültek. Megfelelő hasznosítás esetén az ezt követő időszakban megvalósult unikális értékű egyéb építmények,

csőrendszerek, tárolók, kémények, vasúti vágány is gazdagítják az örökségi kincset. Ezért a gázgyár és a villanytelep teljes területe Műemléki Környezet (MK) védelemre javasolt.

A védendő terület pontos lehatárolásához külön egyeztetés szükséges

13./

Akóts János Városi Gőzmalom, ma Tanmalom, 1918-ban épült Kracker Pál terve szerint, háromszintes, eredeti jó állapotában megtartott favázás szerkezeti rendszerű malomépület, silóépítménnyel, hagyományos működésű, eredeti berendezésekkel..

Az Akóts-féle malom rendkívüli örökségi értéket képvisel. Jó állapotban lévő különleges építészeti és szerkezeti értékei, kifogástalanul működő eredeti berendezései ipartörténeti értéke miatt műemléki védelemre javasolt.

6.2. Helyi védelem

Székesfehérvár önkormányzata nem alkotott helyi védelemről szóló rendeletet. E területen helyi védettség alatt álló épület vagy köztárgy a fentiek miatt jelenleg nincs.

E tanulmányban az alábbi örökségi értékeket javasoljuk helyi védelemre, a rendelet megalkotása esetén:

Területi védelem:

1./ A Prohászka út két oldalán elhelyezkedő 1952-54-ben korai modern és szocreál stílusban épült lakóházak területe és az utcakép helyi területi védelemre javasolt. A terület pontos lehatárolásához egyeztetés szükséges.

2./ A Várkörút déli része, a többszintes házak sora a magas színvonalú fehérvári eklektikus és modern építészet kiemelkedő alkotásai. A páratlan oldalon Romkerttől a Budai útig, a páros oldalon a Rákóczi úttól a Budai útig terjedő szakaszokon az utcakép helyi területi védelemre javasolt.

3./ A Budai út hagyományos beépítésű, a Várkörút és József utca – Deák Ferenc utca közötti összefüggő szakasza, örökségi értéket képvisel. Mindkét oldala utcaképének helyi területi védelme javasolt.

4./ A Kégl György utca mindkét oldalának utcaképe a Kempelen tértől a Budai útig helyi területi védelemre javasolt.

5./ A Károly János utca mindkét oldalának utcaképe a Budai úttól a Munkácsy Mihály utcáig helyi területi védelemre javasolt.

6./ A Gyümölcs utca mindkét oldalának utcaképe a Budai úttól a Munkácsy Mihály utcáig helyi területi védelemre javasolt.

7./ Budai úti vámház és környéke, Budai út – Királlyor sarok

A területen található a város 3 megmaradt 19. századi vámházának egyike. A teljes sarokbeépítés tudományos műemléki kutatása szükséges, az eredmény ismeretében, határozható meg a javasolt védelem foka. A tömb helyi területi védelme feltétlenül javasolt.

8./ Móricz Zsigmond utcai keleti házsor – Alsó -, és Felső-Királyori szabadonálló bérházak, az 1920-as évekből

9./ Móricz Zsigmond utcai nyugati házsor – Felső-Királyori zárt sorú bérházak az 1940-es évekből

10./ Széna téri villasor, 1920-as években vitézi házhelyeken épült modern emeletes villák

Egyedi védelem:

1./ Várkörút 23. sz lakóház, hrsz:409, az 1960-as években épült modern épület

2./ Várkörút 32. hrsz: 465, egykori Köztársaság Mozi (Alba Mozi) és lakóház, kétemeletes modern épület, 1939-ben épült Hübner Tibor terve alapján

3./ Skála Áruház Rákóczi u 3-5., hrsz: 8743, egyszerű hasáb alakú modern tömbépület, 1976-78-ban épült. Tervezője Simon Ferenc (KERTI) az épületért 1979-ben Ybl díjat kapott.

4./ Budai út 32. hrsz:8696, egykori földszintes árkádsoros lakóház, ma banképület, eredetileg klasszicista majorsági épület volt, a 19. század első felében épült.

5./ ARÉV sportcsarnok, Gáz utca 19., hrsz: 86942, modern csarnoképület, 1976-78, tervezők: Molnár Péter, Ivits Iván. A csarnokot fedő hosszirányú függő kábeltető, kifeszített acélsodrony háló kísérleti jellegűnek számított. A 40 x 33 m egyterű sportcsarnok ma már technikátörténeti alkotás.

6./ Régi Megyei Rendelőintézet, Távirida utca 4-6. hrsz: 484/1 , az egykori OTI épülete, 1939-ben épült Kotál Henrik terve alapján, mellette egy földszintes épület bontásával a bővítmény 1961-ben készült Pordán H. Ferenc terve szerint.

7./ Bory – gyár, lakatosműhely, „első magyar automobilgyár”, 19. század végén létesült a Major utcában. A Bory-féle lakatosüzem eredeti nyeregteretű csarnoképülete építészeti, helytörténeti és ipartörténeti értéket képvisel. A védelem kiterjesztésének tisztázása előtt az üzemterület történeti kutatása és feldolgozása szükséges.

8./ A Király sor és Major utca sarkán álló 1926-ban felállított útmenti kereszt helyi egyedi védelemre javasolt.

7./ Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának esélyei:

- A műemléki védelemre javasolt Várkörúti villasor értékeinek felismerése és tudatos értékőrző kezelése új színnel gazdagítja az örökségi értékekben egyébként példátlanul gazdag fehérvári városmagot.

- A Jézus Szíve templom és környéke szinte memento szerűen, egyedül képviseli az egykori hagyományos vizivárosi külvárosi beépítést, amelyet a 70-es évek lakótelep építkezésénél teljes mértékben megsemmisítettek. Homlokzati felújítás esetén az 1940-es, Molnár Tibor és Schmidl Ferenc által képviselt színvonalas tervezői magatartást kell figyelembe venni.

- A Prohászka úti, egykori Lenin úti lakótelep korának színvonalas korai modern és mértéktartó szocreál alkotásai. Az épületek homlokzat felújításánál jellegben, részletekben, színezésben az eredeti állapot megtartandó. Sem a műanyagablak, sem az utólagos hőszigetelés okozta sematizmus nem kívánatos, mivel tönkreteszi az eredeti értékes jelleget. A felújítást csomóponti szintű, egységesen kidolgozott részlettervek alapján kell megvalósítani. Tetősíkból kiálló ablakok, látszó tetőfelépítmények ne készüljenek, rendkívül zavaros látványt eredményeznek. A városképi indokokon túl egyébként is e házak tetőtereinek hasznosítása a tetőzetek geometriája, a tartószerkezetek „kicentizettsége”, a szükséges kéményseprő járdák csúfsága és főként hőtechnikai okok miatt nem javasolt.

- A helyi területi védelemre javasolt Alsó-, és Felső Királysori bérházak és Széna téri villák tömegének, homlokzatának utcafényegységessége megőrzendő. Egyes részek felújítása csak a többivel összhangban történjék. Újabb beavatkozások során ne kerüljenek a tömegekre, homlokzatokra az eredeti modern stílustól merőben idegen motívumok. Erre sajnos már van példa (bábos korlát, sarokarmírozás imitáció, harsány színezés, bibircsók-szerű bővítmények, stb).

- A műemléki védelemre javasolt Királysori és Gáz utcai közüzemi telephelyek, malom és építményeik kiemelkedő ipartörténeti értéket képviselnek. Értéküket tovább fokozza, hogy egymás közelében található. Az egész területet egységes koncepció alapján szabad csak kezelni. Az eredeti funkció megszűnése után közcélú kulturális, turisztikai, ezáltal gazdasági hasznosításuk során olyan megoldásokra kell törekedni, amelyek elősegítik az örökségi értékek érvényesülését. Ez a teljes terület hatalmas újszerű lehetőséget jelent Székesfehérvár jövője számára.

Az ipartörténeti örökségi értékek megőrzésének és megújulásának csak határozott szándék, hatékony egyeztetések, és célratörő lépések esetén vannak esélyei. Újszerű, merész gondolatokra és a város érdekeit szem előtt tartó, szakszerű kezelésre van szükség.

EU-s, országos és helyi pályázatok a megfelelő adórendeletekkel, egyéb ösztönzésekkel, céltudatos társadalmi tudatformálással, szívós kommunikációval és mindez a tulajdonosok identitás tudatával párosulva, és őket érdekeltté téve az érték megmenthető, bemutatással, használattal közkinccsé tehető. A műemlékké nyilvánítás a felújításhoz és fenntartáshoz szükséges pályázati források elnyerését is segítheti.

- A helyi védelemre javasolt, lakossági tulajdonú területek esetében szemléletváltásra és széleskörű lakossági tájékoztatásra van szükség. A tulajdonosok a védelmet ne tehernek, csapásnak tekintsék, hanem segítségnek és rangnak. Eddig is a tulajdonos családi kötődése, hagyománytisztellete, jóízlése, anyagi lehetősége vagy éppen korlátja miatt maradt fent a régi ház, a régi homlokzat. Csupán erre építeni azonban nem elég. Szembesülni kell az örökségi érték gazdagságával és tudatosítani kell a fejekben és a „szívekben” ennek jelentőségét.

Pályázatok, megfelelő adórendeletek, és egyéb ösztönzések, a tulajdonosok identitás tudatával párosulva, sok értéket megmenthetnek, és bemutatatható közkinccsé tehetnek.

Helyi védelmi rendelet, pénzügyi alap, pályázati lehetőség és egyéb ösztönzés, vagy széleskörű felvilágosítás hiányában ma bizonytalan a helyzet.

- A történelmi belváros páratlan örökségi értékét a lakóin kívül a kiskereskedelem és a turizmus tartja életben. A közvetlen közelben megvalósuló kereskedelmi nagyágyúk épp az ellenkező irányba hatnak. Sajnos már jelentkeznek a belvárosi utcákban a tetszhalott állapot jelei. Ezért rendkívüli felelősség a keleti oldalán, a Vizivárosban lévő nagy fejlesztési területek (Skála környéke, evangélikus templom melletti park, Királysor és Gáz utca menti közüzemi telephelyek és a malom városépítészeti kezelésének módja. A rendezési tervben megjelölt kereskedelmi-szolgáltató övezet a város összességének érdeke szempontjából jól is elszülhet, de rosszul is. Mindkettőre van példa.

Ne ötletszerű, hanem vizsgálatokkal, tanulmánytervekkel, szakmai párbeszédekkel alátámasztott döntések szülessenek a terület felhasználásáról, a telepítendő funkcióról. Készüljön turisztikai tanulmány mindkét városrész örökségi értékének érvényesítésére.

Nyílt tervpályázatokkal csalogassák elő az építészekből a legmerészebb elképzeléseket, átfogóan a teljes akcióterületre. A teendőket majd megvalósítható, értelmes ütemekre lehet bontani. A tervekkel alátámasztott, megalapozott elképzelésekhez pályázati források igénybe vehetők.

8./ Településkarakter változásának hatásai

Karakter szempontjából a Viziváros kialakulnak tekinthető. A helyi területi védelem kiterjesztése az örökségi értéket jelentő maradék hagyományos karakter megőrzését szolgálja.

A Királyosor – Gáz utca menti közüzemi telephelyek és malom esetében az eddigi ipari jelleg alapjaiban nem változhat meg, sőt a karakter feltétlen megőrzése szükséges. Itt az ipartörténeti értékek megmentése, kulturális, turisztikai közcélra történő hasznosítása pozitívan befolyásolhatja a környék életminőségét, különleges vonzerőt és sajátos karaktert adhat a városrésznek.

A településkarakter 30 évvel ezelőtti változása mostanság különös hangsúlyt kapott. A Viziváros területének legnagyobb részén 30 évvel ezelőtt felépített 10 szintes panelházas lakótelepek vannak, melyek a városkép legmarkánsabb, valójában brutális alkotóelemei. Eddig méreteikkel, beépítésük sűrűségével váltak mérvadóvá.

Az utóbbi évek panelfelújítási kampánya sajátos „színt” rakott a palettára.

Székesfehérvár országos első lett a panelfelújítások mennyisége terén. Sajnálatos, hogy a hatalmas felületek színezésénél senki sem fogta a gyeplőt. Ennek eredményeként harsány, ötletszerű, bántó megoldások is születtek, tekintet nélkül szerkezetre, arányokra, környezetre. Némelyik megdöbbentő szín, vagy groteszk motívum-váltás a neveltségesség határát súrolja.

Az elvadult dilettantizmus és az összehangoltság teljes hiánya uralkodik e téren, nem csupán a Vizivárosban, hanem Fehérvár szinte összes átfestett lakótelepén.

Kár, hogy nem történt kísérlet, hogy a hőszigetelésen és színezésen túl más is történhessék a panelházakkal, mint ahogy azt pl. Berlinben is tették (lakás összenyitás, teraszok, hozzáépített étkezők, stb). Igaz Németországban a panelfelújítással erre létrehozott kutató intézet is foglalkozik.

Hasonlókat vetett fel Székesfehérvár egyik legjelesebb építésze, Molnár Tibor 1985-ös visszaemlékezésében: „A panelekben sem lehetetlen lakásbővítés összekapcsolással. Lehetőségeit még tagadják, pedig ez lesz a túl kis lakások gyógyszere”

(A hőszigetelés mechanikai rögzítése és a vasak „dunsztkötése” egyéb komoly, jövőbeli problémákat is felvethet.)

Hát, ez a következő harminc évig most így marad.

9./ Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

A tervezett változásokból eredő környezeti terhelések elvileg elenyésző mértékűek, a meglévő örökségi értékek állapotát megfelelő szabályozás, megőrzés és megfelelő hasznosítás esetén

általában nem érintik. Kivételt jelentenek a Skála áruház környéke, az evangélikus templom melletti park és a Királysor – Gáz utca közüzemi telephelyek területe, amelyek jövőbeni kezelése alapvetően befolyása nem csupán Viziváros, hanem a történelmi Belváros sorsának alakulását, a meglévő örökségi gazdagság érvényesülését.

10./ Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

A 30 évvel ezelőtt megsemmisített történelmi külváros kevéske megmaradt hagyományos utcaképe, és a régi értékes épületek érdekében meghozott helyi védelmi rendelet nagyban hozzájárulhat a közösségi tudatformáláshoz és az örökségi értékek megőrzéséhez.

A kiemelkedő jelentőségű épületek hatékony védelmét a műemlékké nyilvánítás szolgálja, a jogszabályi segítség és a pályázati támogatások révén.

Az összehangolt védelemmel, a hatósági, főépítési kontroll erősítésével remélhetőleg megakadályozhatók az értékektől idegen, dilettáns vagy érzéketlen beavatkozások. Ebben a nyilvánosság, a céltudatos tudatformálás is komoly szerephez juthat.

A Királysor és Gáz utca menti közüzemi telephelyek és a gőzmalom ipartörténeti értékű épületeinek megtartása, turisztikai célú hasznosítása megvalósítható. Határozott önkormányzati szándék, tulajdonosi együttműködés, tárgyalási folyamatok és megfelelő lépések eredményeként, az épületek megmenthetők a méltatlan használatától, vagy a megsemmisüléstől

A fenti kezdeményezések elmaradásával vagy kudarc esetén, ezek az örökségi értékek végleg elpusztulnak.

11./ Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

Régészet: A régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban a jogszabályok nem írnak elő kárenyhítési vagy ellentételezési kötelezettséget arra az esetre, ha egy terület tulajdonosát vagy bérlőjét az előírások vagy a jogszabályból eredő kötelezettségei miatt hátrányok érik. Ám semmi nem zárja ki a kárpótlás lehetőségét, ez minden esetben az érintett felek megegyezésétől függ.

Építészet: Szakszerű előzményeken és megfelelő tájékoztatáson alapuló helyi értékvédelmi rendelethez van szükség, hogy a lakosság ne érezze károkozásnak a védetté nyilvánítást. Használjanak fel ehhez minden lehetséges kommunikációs eszközt, közvetlen emberi kapcsolatot és tartalmazzon a helyi jogszabály annyi ösztönző elemet, amit a történelmi Viziváros örökségi értéke megérdemel..

ÖSSZEFOGLALÁS

A történelmi Belvárostól keletre elterülő Viziváros története a 18. század végén kezdődött, előtte mocsár volt, szárazulataira a Budai külváros terjeszkedett ki. A kétszáz év alatt fokozatosan kiépülő polgári-paraszti kisváros a 30 évvel ezelőtti lakótelep építés áldozatává vált, viszonylag kevés elem maradt meg az egykori hagyományos beépítésből.

Éppen ezért látjuk szükségét az örökségi értékek fokozott védelmének. Nem csupán a 18-19. században beépült területrészek képviselnek értéket, hanem a II. világháború előtti modern építészet szép számban előforduló megnyilvánulásai is, melyek jellemzően fehérvári építészek: Molnár Tibor, Schmidl Ferenc, Pordán H. Ferenc által tervezett alkotások.

A történelmi Belváros közelsége nagy felelősséget ró azokra, akik Viziváros értékeinek sorsáról döntenek.

A Királysor és Gáz utca menti közüzemi telephelyek és a gőzmalom ipartörténeti értékű épületei, berendezései, udvari környezete páratlan örökségi érték. Megőrzésük nemzeti érdek.

Jövőbeni kulturális, turisztikai közcélú hasznosításuk Székesfehérvár számára különleges lehetőséget kínálnak.

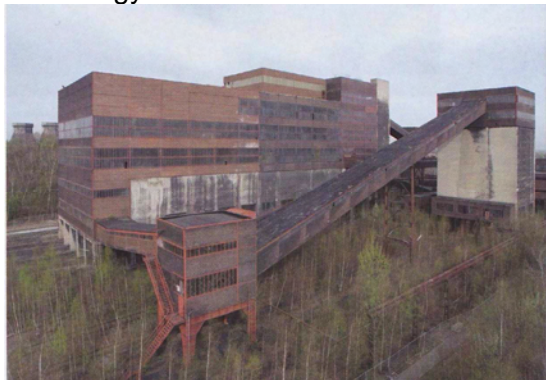
P.S.

Nyugati országokban, de Magyarországon is több példa sorolható fel a felhagyott ipari létesítmények átértékelt újraélesztésére, újszerű, közkedvelt használatára. Ilyen Budapesten a Millenáris Park, a kőbányai Dreher Sörgyár, a PATEX üzemből megszületett kelenföldi Dorottya-udvar, az újpesti Fegyvergyárból kialakított loft-lakások, vagy a siófoki kenyérgyár művészeti központ utóélete.

Az idén Pécs és Isztambul mellett Essen és a Ruhr-vidék az európai kultúra egyik fővárosa. Az események központját egy igen rossz állapotból felújított szénmosó-kombinát jelentette, amelyet a műemléki elvek betartása mellett a high-tech design és az informatikai csúcstechnika felhasználásával alakítottak át egy többfunkciós múzeum-, és konferenciaközponttá. A közkedvelt, szenzációszámba menő Ruhr Múzeumban pedig nem történik más, csak a mértéktartó természetességgel felújított többszintes csarnokban a megtartott ipari berendezések, daruk, futószalagok és kokillák között bemutatják a Ruhr-vidék történetét, kincseit és hétköznapijait, azaz a mammutcsontváztól, a környékbeli templomok áldozókelyhein, a háború előtti varrógépeken, a munkásnegyedekről kivetített életképeken át a jövőt megcélzó fejlesztési elképzelések látványos lézer-show-jáig. Mindig sok a látogató és mindenkinek nagyon tetszik.

Kedvcsináló a Ruhr-vidékről:

Az elhagyott Essen-i szénmosó üzem 2005.

RUHR MUSEUM 2009.

(Rem Koolhaas, Floris Alkemade)

Miért ne lehetne hasonlóan gondolkodni és tenni a fehérvári Királysoron?